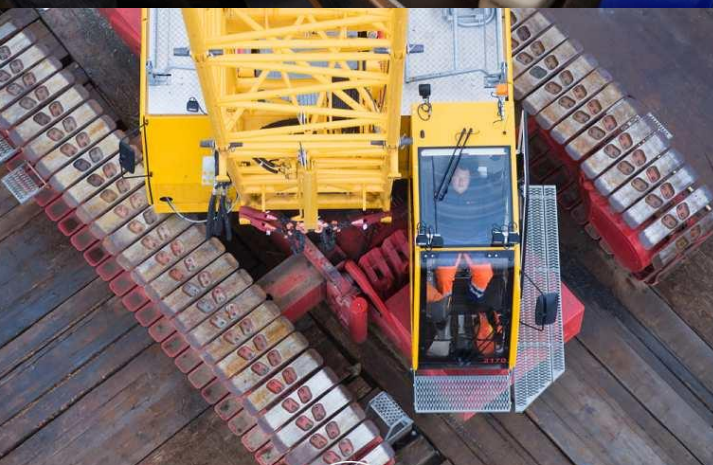

Mulighetsstudie – vekst og verdiskaping i Buskerud

Innhold

1.	Innledning	4
2.	Fire trender påvirker samfunnsutviklingen i norske regioner	5
2.1.	BANK-modellen som overordnet regional analysemodell	6
3.	Metode og definisjon av variabler	9
3.1.	Regioner	9
3.2.	Verdiskaping	9
3.3.	Antall ansatte	10
3.4.	Driftsmargin	10
3.5.	Lønnskostnader	10
3.6.	Balassa – et konsentrasjonsmål	10
3.7.	Definisjon av næringene	11
4.	Primærnæringenes rolle i Buskerud	13
4.1.	Primærnæringene er viktigst i distriktene	13
5.	Drammensregionen	15
5.1.	Drammensregionens internasjonale orientering	16
5.2.	Næringslivet i Drammensregionen	17
5.3.	Drammensregionens utfordringer, fortrinn og vekstpotensial	23
6.	Kongsbergregionen	24
6.1.	Kongsbergregionens internasjonale orientering	25
6.2.	Næringslivet i Kongsbergregionen	26
6.3.	Kongsbergsregionens utfordringer, fortrinn og vekstpotensial	32
7.	Vestviken	34
7.1.	Vestvikens internasjonale orientering	35
7.2.	Næringslivet i Vestviken	36
7.3.	Vestvikens utfordringer, fortrinn og vekstpotensial	41
8.	Midt-Buskerud	43
8.1.	Midt-Buskerud internasjonale orientering	44
8.2.	Næringslivet i Midt-Buskerud	45
8.3.	Midt-Buskeruds utfordringer, fortrinn og vekstpotensial	50
9.	Ringeriksregionen	52
9.1.	Ringeriksregionens internasjonale orientering	53
9.2.	Næringslivet i Ringeriksregionen	54
9.3.	Ringeriksregionens utfordringer, fortrinn og vekstpotensial	58

10.	Hallingdalsregionen	60
10.1.	Hallingdals internasjonale orientering	61
10.2.	Næringslivet i Hallingdalsregionen	62
10.3.	Hallingdalsregionens utfordringer, fortrinn og vekstpotensial	67
11.	Muligheter og synergier på tvers av regionene	69
11.1.	Arbeidsmarkedstilbud	69
11.2.	Bostedskvalitet	70
11.3.	Kunnskapsmiljøene	71
11.4.	Synergier mellom regionene innen næringslivssamarbeid	72
12.	Buskeruds internasjonale konkurranseevne	76
12.1.	Eksportrettet næringsliv i Buskerud	76
12.2.	Eksport fra Buskerud	78
12.3.	Internasjonal konkurranseevne sammenliknet med andre land	78
12.3.1.	Høyteteknologisk industri	80
12.3.2.	Reiseliv	81
12.3.3.	Annen industri	83
12.3.4.	Kunnskapsbaserte tjenester og IT	84
	Vedlegg 1: Bostedsattraktivitet	87
	Vedlegg 2: Arbeidstilbud	89
	Vedlegg 3: Tabeller Drammensregionen	92
	Vedlegg 4: Tabeller Hallingdal	93
	Vedlegg 5: Tabeller Kongsbergregionen	94
	Vedlegg 6: Tabeller Midt-Buskerud	95
	Vedlegg 7: Tabeller Ringeriksregionen	96
	Vedlegg 8: Tabeller Vestviken	97

Forord

Denne studien er et kunnskapsgrunnlag for arbeidet med regional plan for næringsutvikling og verdiskaping i Buskerud.

Foreliggende rapport skal bidra til å øke kunnskapen om næringslivet i seks regioner i Buskerud. Med utgangspunkt i BANK-modellen for regional næringsutvikling ser rapporten på hvilke muligheter som finnes for økt verdiskaping og vekst i den enkelte region og i samhandling med andre. Rapporten beskriver også næringslivets orientering mot markeder utenfor regionene. For å skape en vekstkraftig region må næringslivet være eksportrettet. Mens vekst i lokal tjenesteyting skjer lokalt, er eksportrettet industri en driver for regional vekst, fordi kundene og markedet finnes utenfor Buskerud. Grunnlaget for våre analyser er utviklingstrekk fra 2004 til 2012 og intervjuer med bedrifter og kunnskapsmiljøer. I tillegg er det brukt relevant dokumentasjon og litteratur.

Arbeidet er gjennomført av Menon Business Economics AS. Teamet har bestått av Anne Espelien (partner) og Kristina Wifstad (analytiker). Erik W. Jakobsen har vært kvalitetssikrer i prosjektet.

Vi takker alle informanter for svært velvillige og konstruktive bidrag! Arbeidet er gjennomført på oppdrag fra Buskerud fylkeskommune i perioden desember 2013 til januar 2014. En spesiell takk rettes til prosjektgruppen i Buskerud fylkeskommune Åge Sund, Bente Bjerknes, Amarjit Singh og Espen Karstensen.

Prosjektleder

Anne Espelien (sign.)

Oslo 15.01.2014

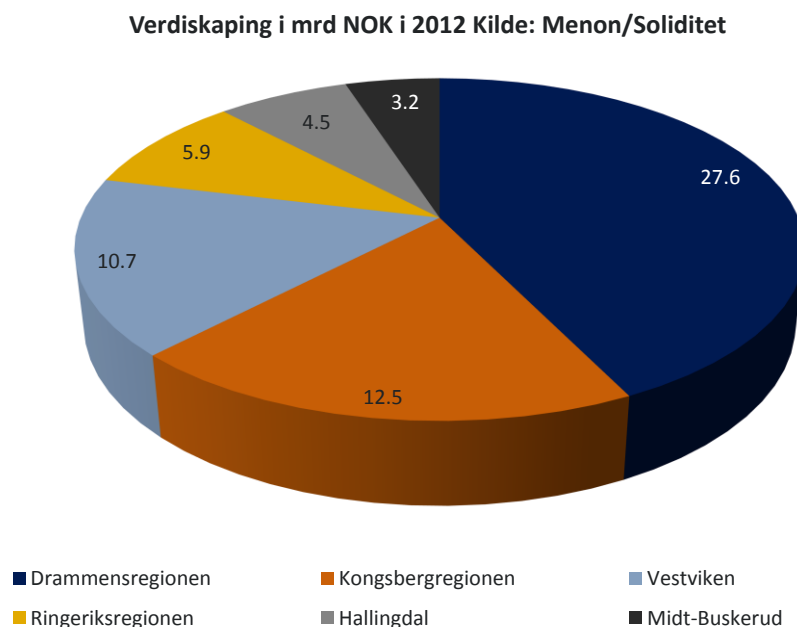
1. Innledning

Buskerud fylkeskommune (BFK) er i gang med å utarbeide en regional plan for næringsutvikling og verdiskaping som skal ferdigstilles i løpet av 2014. Styringsgruppen for planarbeidet har understreket at Buskerud skal være et foregangsfylke innen verdiskaping og næringsutvikling der formålet er å utvikle fremtidsrettet og bærekraftige næringsliv og samfunn. Seks temaer skal belyses i planprogrammet: samferdsel, kompetanse, innovasjon og FoU, entreprenørskap, klynger og nettverk og vertskapsattraktivitet. Med bakgrunn i det pågående planarbeidet ønsker BFK å få gjennomført en mulighetsstudie som ser på dagens og framtidig potensial for vekst og verdiskaping i Buskeruds næringsliv og næringsmiljøer. Sentralt for kunnskapsgrunnlaget som skal utvikles er at regionene i fylket har svært ulike forutsetninger for vekst og næringsutvikling. Samtidig skal kunnskapsgrunnlaget støtte opp mot de seks valgte temaene i planprosessen der betydningen av disse skal vektas for hver av regionene. Med betydning forstår vi at temaet enten er sentralt for at utviklingen har gått i en bestemt retning eller at temaområdet må styrkes for å oppnå ønsket retning for næringsutviklingen eller begge deler.

Med utgangspunkt i definisjonen av næringslivet i ni næringer har vi sett på status og utvikling av disse for hver enkelt region for å se etter klynger. Det har ikke vært rom i prosjektet til å gjennomføre en fullstendig klyngeanalyse, men elementer er beskrevet for hver enkelt region. Faktisk samarbeid og potensiale for å utnytte synergier mellom regionen er beskrevet i kapittel elleve.

Buskerud er delt inn i seks regioner. Hver enkelt region diskuteres i lys av BANK-modellen. Til slutt oppsummeres disse hensyn til regionens utfordringer, fortrinn og framtidig vekstpotensial. Størrelsesforholdet mellom regionen målt i verdiskaping i 2012 vises i figuren under. Den totale verdiskapingen i Buskerud var i 2012 på 64,5 milliarder.

Figur 1 Størrelsesforholdet mellom regionen målt i verdiskaping

2. Fire trender påvirker samfunnsutviklingen i norske regioner

Samfunnsutviklingen i Norge og andre utviklede økonomier er preget av flere tunge trender. Disse påvirker også utviklingen av næringsvirksomhet i Buskerud og skaper utfordringer og flaskehalser for fremtidig vekst i regionen. Samtidig gir trendene et mulighetsrom det går an å utnytte og forsterke for å skape regional vekst. De fire trendene med størst påvirkningskraft er:

Urbanisering og sentralisering: Urbaniseringen skjer på alle nivåer; mellom landsdeler, innad i landsdeler, mellom kommuner og innad i kommuner. Det er nær sammenheng mellom befolkningsutvikling og utvikling av næringslivet. Høy arbeidsdeltakelse og lav arbeidsledighet innebærer at økt sysselsetting ikke kan skapes uten innflytting eller innpendling.

Generelt er det i norsk næringsliv en overgang fra tradisjonell industri, der nærhet til innsatsfaktorer som energi, råvarer og transportårer har vært avgjørende for lokaliseringen av bedriftene, til tjenester der nye lokaliseringsfaktorer, spesielt nærhet til kunnskapsmiljøer og tilgang på relevant arbeidskraft, er avgjørende. Ytterligere er skillelinjene mellom arbeid og fritid stadig mer utflytende: folk realiserer sine drømmer og ambisjoner gjennom jobbvalg, hvor livsstil og verdier blir stadig viktigere for hva man vil drive med, og hvor man vil gjøre det. Samtidig stiller man stadig høyere krav til livskvalitet utenfor jobben, for eksempel i form av oppvekstmiljø, tilgang på offentlige og private service-faktorer, samt kultur- og aktivitetstilbudet der man bor.

Tilgang på nok og kvalifisert arbeidskraft er avgjørende for vekst i næringslivet i en region, spesielt når næringslivet i stor grad er rettet mot lokal tjenesteyting. Næringslivet konkurrerer i tillegg med en betydelig offentlig sektor om arbeidskraften, noe som kan forsterke utfordringene i noen regioner.

Deindustrialisering og todeling av norsk næringsliv: De fleste OECD-land har gjennomgått en deindustrialisering i flere tiår. Prosessen skyldes at arbeidsintensiv industri i høykostnadsland er blitt utkonkurrert av land med god tilgang på lavtlønnet arbeidskraft. Arbeidskraften som er blitt frigjort fra industri har i stor grad gått til privat tjenesteyting og offentlig forvaltning. Etter finanskrisen i 2009 har prosessen skutt fart, blant annet gjennom nedleggelser, utflyttinger og nedbemanning av industribedrifter. I Storbritannia har industriens andel av total sysselsetting falt med 50 prosent de siste 10 årene, og i Sverige falt andelen fra 18 prosent i år 2000 til 14 prosent i 2009. I Norge er trenden den samme. 1970 var nesten en fjerdedel av de yrkesaktive i Norge ansatt i industri. I 1995 var andelen falt til 13 prosent, og i 2011 er den på under 10 prosent.

På mange måter kunne man ventet at deindustrialiseringen skulle gå enda raskere i Norge enn i EU-landene, fordi lønnsveksten er spesielt høy i Norge og på grunn av sterk norsk valuta. To forhold har trolig bidratt til å dempe fallet. Det ene er de sterke konjunktorene i offshoreindustri, og det andre er at deler av industrivirksomheten er rettet mot et skjermet hjemmemarked. Spesielt rundt Kongsberg (Kongsberggruppen) finner vi et offshorerettet næringsmiljø av stor betydning for Buskerud.

Internasjonal, nasjonal og regional lokaliseringskonkurranse: Lokaliseringskonkurranse mellom land og regioner er ikke noe nytt, men av flere årsaker er lokaliseringskonkurransen blitt viktigere og hardere. Blant annet har bedrifter blitt mer internasjonale, noe som også gjør dem mer internasjonalt mobile. Dessuten er land og regioner blitt mer bevisste på mulighetene til å tiltrekke seg investorer, bedrifter og personer utenfra, noe som skjerper konkurransen.

Mens konkurransen tradisjonelt har dreid seg om tilgang til naturressurser, billig arbeidskraft eller gunstige skattevilkår, dreies lokaliseringskonkurransen i økende grad mot tilgang på relevant kompetanse, kunnskapsmiljø og kunderelasjoner. Sagt på en annen måte går vi fra kostnadskonkurranse til kunnskapskonkurranse. Land og

regioner som satser på å vinne lokaliseringskonkurransen ved å tilby de beste kunnskapsmiljøene har et svært viktig fortrinn. Fordi kunnskapsmiljøer er lite mobile, vil de være langt mer robuste mot endringer i markeds- og konkurranseforhold. Dette leder til *økt regional spesialisering* – ikke nødvendigvis innenfor produktområder og bransjer, men rundt kompetanseområder og basisteknologier.

Ved siden av offshore leverandørindustri er reiselivsnæringen og skog og tre sentrale næringer i Buskerud. Tilgangen på relevant kompetanse er sentral for å utvikle disse næringene videre. Utfordringene er imidlertid svært forskjellige. Innen reiseliv har Norge betydelige utfordringer i å konkurrere med andre land på grunn av et høyt kostnadsnivå som driver prisen på sluttproduktet opp. For offshore leverandørindustri er det først og fremst tilgang til verdensledende kompetanse som er avgjørende, mens pris betyr mindre. Med hensyn til skogsindustrien bidrar nedleggelsen av Södra Cell Tofte på Hurum at utnyttelsen av store skogsarealer i Buskerud må finne ny anvendelse. I snitt fra 2008 til 2011 er det registrert 2300 skogeiere med næringsinntekter fra skogsdrift¹. Innen offshore leverandørindustri er tilgangen på nok kvalifisert arbeidskraft sentralt noe som vi skal se nærmere på i neste avsnitt.

Kunnskapsbasert og innovasjonsdrevet næringsutvikling: I et næringsliv som blir stadig mer internasjonalt, teknologisk avansert og dynamisk, spiller kunnskap en stadig viktigere rolle for bedrifiers konkurranseevne. Dette gjelder spesielt for norske bedrifter som har et langt høyere kostnadsnivå enn bedrifter i de fleste andre land. Siden norske konkurranseutsatte næringer vanskelig kan konkurrere på pris alene, blir kvalitets- og kunnskapsbygging stående sentralt. Et høyt kostnadsnivå betyr ikke at forskning og formell kompetanse er de eneste kildene til innovasjon og produktivitetsøkninger, også erfaringsbasert kompetanse og brukerinitiert utvikling er viktige kilder til innovasjon.

Utviklingen av et kunnskapsbasert næringsliv handler om utvikling av et dynamisk samspill mellom bedrifter og kunnskapsaktører, hvor markeds- og brukerbehov setter premisser for kunnskapsutvikling. Videre vil denne kunnskapen omdannes til produkter, tjenester og prosesser, hvilket leder til lønnsom vekst for bedriftene som er involvert og til økt verdiskaping for samfunnet som helhet. Mens det tidligere var vanlig å skille mellom kunnskapsintensive og lite kunnskapsintensive næringer, gir skillet mindre mening i dag. Ledende bedrifter innenfor alle næringer er i dag kunnskapsintensive, og det foregår kunnskapsdrevet innovasjon i alle næringer. Kunnskapsbasert næringsutvikling handler derfor vel så mye om å øke kunnskapsinnholdet i det eksisterende næringslivet, som å omstille til nye næringer og vri næringsvirksomhet mot nye markeder.

For å fortsette å være i kunnskaps- og innovasjonsfronten er det nødvendig å kunne omsette forskningsresultater og ny teknologi i kommersialiserbare produkter så raskt som mulig. Det krever tette koblinger mellom bedrifter og forskningsmiljøer. For Buskerud vil det å tiltrekke seg nok og rett kompetanse være en utfordring for flere av de seks kommuneregionene. Dette skal vi se nærmere på gjennom studien.

2.1. BANK-modellen som overordnet regional analysemodell

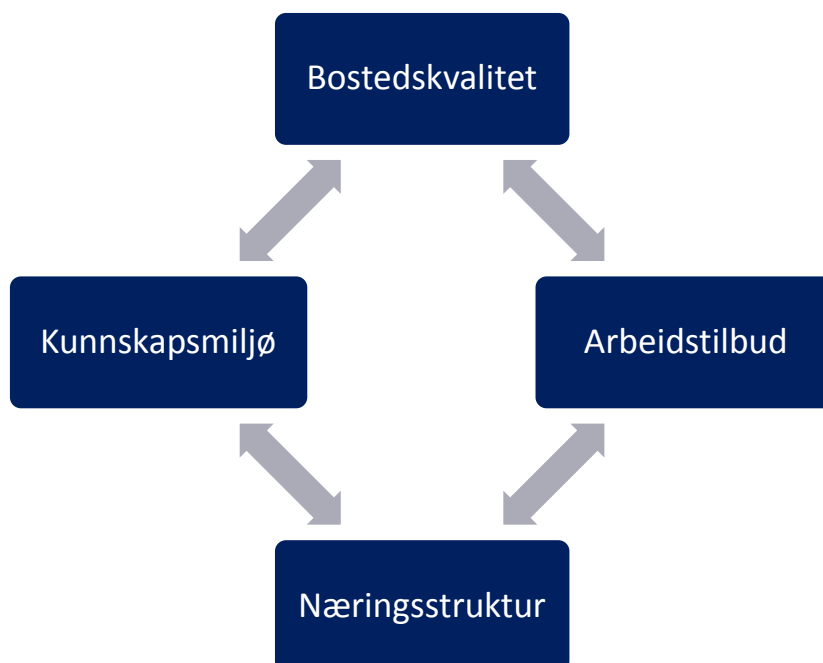
Det er utviklet flere teorier for å forklare og forstå regional utvikling. Teoriene kan deles inn i to hovedgrupper: flyttemotiver/bolyst og bedriftsetableringer. Mens Richard Floridas teorier tar utgangspunkt i flyttemotiver og bolyst og beskriver et bakteppe for utvikling av en attraktiv region² skal dette oppdraget også se på strategier

¹<https://www.ssb.no/statistikkbanken/selecttable/hovedtabellHjem.asp?KortNavnWeb=skoginnt&CMSSubjectArea=jord-skog-jakt-og-fiskeri&checked=true>

² Østlandsforskning har gjort en analyse av regional utvikling i Hordaland i lys av R. Florida (Overvåg, Alnes og Hagen 19/2011). Kjernen i Floridas teori er at fokuset i regionsutvikling må skiftes fra å tiltrekke bedrifter til å tiltrekke mennesker/ansatte. Han mener man må legge rette for et godt «peoples climate», dvs. miljøer der folk trives for å tiltrekke seg de beste hodene. De beste hodene, eller det Florida kaller

knyttet til de seks overordnede temaer i planprogrammet. Menons har lenge jobbet med næringsutvikling og har utviklet BANK-modellen for å forklare regional utvikling. Modellen er basert på at en regions attraktivitet og fremtidige vekstevne kan forstås som resultatet av fire gjensidig forsterkende elementer; bostedskvalitet, arbeidstilbud, næringsstruktur og kunnskapsmiljøer. Til sammen utgjør disse faktorene det vi kaller BANK-modellen. Lykkes man med å skape et sterkt kunnskapsmiljø, vil det styrke muligheten for å tiltrekke seg bedrifter som har behov for kunnskapen, noe som igjen vil øke attraktiviteten for mennesker som har kompetansen som bedriftene etterspør. Vekst i befolkningen vil føre til at butikk-, service- og kulturtilbudet i regionen vil utvides, noe som styrker bostedsattraktiviteten. Oppnåelse av kritisk masse er sentralt for å komme inn i en positiv spiral. Med kritisk masse mener vi at det må være en viss etterspørsel etter et produkt eller en tjeneste før denne tilbys. Det kan være litt ulikt hva som er utløsende for den enkelte næring. BANK-modellen er utviklet av Erik W. Jakobsen. Gjennom bruk av BANK-modellen kan vi identifiser utfordringer knyttet til de fire faktorene og drøfte hvilke overordnede strategier som kan følges for å løse utfordringene.

Figur 2 BANK-modellen

Næringsstruktur: En regions verdiskapingsevne og næringslivets verdiskapingspotensial omsettes kun til faktisk verdiskaping dersom det finnes etterspørsel etter produserte varer og tjenester. En region som skal vokse utover lokal etterspørsel må eksportere ut av regionen eller landet. «Eksportbedriftene» kan være alt fra havnetjenester, undervisningstjenester eller teknologi- og kunnskapsintensive produkter som forutsettes levert på et nasjonalt eller globalt marked. Det er også vanskelig å tenke seg regional vekst uten at regionen har

den «kreative klassen». Denne gruppen kjennetegnes ved et høyt utdanningsnivå i yrker med stort ansvar, og mye individuelle og fleksible løsninger på arbeidsoppgavene. Floridas teorier har imidlertid blitt kritisert fra flere hold. Hans bakteppe er det amerikanske samfunnet, som mobilitetsmessig og befolkningsmessig er strukturelt ulikt det norske samfunnet. Flyttemotivundersøkelser (Skålholt og Batt-Rawden 2008) finner at det i Norge er viktigere med et godt jobbklima enn et godt «peoples climate». For det andre gjør den nordiske velferdsmodellen at mange av kriteriene som bidrar til trivsel er mer jevnt fordelt utover landet. For det tredje er det ingen felles enighet om hva som utgjør et godt «peoples climate», dvs. hva som gjør at folk trives.

næringer som leverer varer og tjenester det er økende etterspørsel etter. Utover det ovenstående er det også en rekke virksomheter og næringer som vokser, rett og slett som en følge av at regionen vokser.

Arbeidstilbud: En forutsetning for vekst og verdiskaping er at innbyggerne er sysselsatt og deltar i arbeidslivet. Norsk velferdsutvikling har generelt sett ført til etterspørsel i retning av mer tjenester, og dermed en vekst i tjenesteytende næringer. Dette påvirker hvor virksomheter plasseres og flyttes, hvordan de utvikler seg og hva de driver med. Arbeidstilbudet handler med andre ord hva slags muligheter for arbeidsdeltakelse og til å få en interessant jobb i nærmiljøet.

Kunnskapsmiljø: I Buskerud finner vi blant annet HBV (Høgskolen i Buskerud og Vestfold) med enheter tre steder i fylket; Kongsberg, Hønefoss og Drammen. Kompetanseklyngen NCE Systems Engineering³ i Kongsberg er også fasilitator for et betydelig kunnskapsmiljø i de store selskapene som er lokalisert i byen. Etablering av felles landsdelsselskap for reiselivet i Fjellregionen i Sør-Norge vil bidra til å samle kompetansen i reiselivet i fylket. Et attraktivt kunnskapsmiljø er sentralt for utvikling av næringslivet.

Bostedskvalitet: I de fleste fylker vokser fylkets største by vesentlig raskere enn fylket som helhet gjør. Dette gjelder spesielt i fylker med spredt bosetting, som Sogn og Fjordane og Nordland, hvor antall innbyggere i Førde og Bodø har økt med nesten 20 prosentpoeng mer enn i fylkene som helhet de siste 12 årene. Trenden gjelder også i fylker med høyere befolkningstetthet. Også i Buskerud, Vestfold og Vest-Agder har største by vokst betydelig mer enn fylket som helhet. Utfordringen er at dette videre utvikler seg til et nærings- og kunnskapssenter som styrker bostedsattraktiviteten og arbeidsmarkedene.

³ NCE Systems Engineering skal bidra til å videreutvikle Kongsberg og Norge som et av verdens mest attraktive steder for utvikling og industrialisering av høyteknologiske produkter som skal benyttes i krevende anvendelser. NCE SE skal utvikle klyngeverdier som er relevante for denne ambisjonen, samt være pådriver for attraktivitet og konkurransedyktige rammebetingelser.

3. Metode og definisjon av variabler

I det følgende går vi kort gjennom hvilken metode som er benyttet i prosjektet, definisjon av variabler, regioner samt hvem som er intervjuet i forbindelse med prosjektet.

3.1. Regioner

Buskerud er delt inn i seks regioner. Disse er definert som følger:

Kommunenr	Kommunenavn	Region Buskerud
602	Drammen	Drammensregionen
624	Øvre Eiker	Drammensregionen
625	Nedre Eiker	Drammensregionen
615	Flå	Hallingdal
616	Nes (Buskerud)	Hallingdal
617	Gol	Hallingdal
618	Hemsedal	Hallingdal
619	Ål	Hallingdal
620	Hol	Hallingdal
604	Kongsberg	Kongsbergregionen
631	Flesberg	Kongsbergregionen
632	Rollag	Kongsbergregionen
633	Nore og Uvdal	Kongsbergregionen
621	Sigdal	Midt-Buskerud
622	Krødsherad	Midt-Buskerud
623	Modum	Midt-Buskerud
605	Ringerike	Ringeriksregionen
612	Hole	Ringeriksregionen
626	Lier	Vestviken
627	Røyken	Vestviken
628	Hurum	Vestviken

Hver enkelt region diskuteres i lys av BANK-modellen. Variablene i BANK-modellen er satt sammen av statistikk fra SSB og uttrekk av regnskapsdata fra Menons regnskapsdatabase.⁴ Følgende definisjoner er lagt til grunn for regnskapsvariablene:

3.2. Verdiskaping

En nærings størrelse kan måles på ulike måter. Det beste målet er etter vår betydning verdiskapingen. Selv om dette begrepet i mange tilfeller blir benyttet løselig og med varierende innhold, har det en presis og entydig betydning. Verdiskaping beregnes ganske enkelt som bedriftenes omsetning fratrukket kjøpte varer og tjenester. Verdiskapingen anvendes til å belønne investert kapital og arbeidskraft. Bedriftenes verdiskaping kan derfor like gjerne beregnes som summen av lønnskostnader og EBITDA, det vil si driftsresultat før av- og nedskrivninger. Buskeruds verdiskaping er dermed summen av lønnskostnader og EBITDA i alle bedrifter i de seks regionene.

⁴ Menon benytter avdelingsdata som fordeler aktiviteten til bedriftene til der de fysiske avdelingene er etablert. I praksis betyr dette at aktiviteten i større konsern, som har hovedkontoret lokalisert ett sted mens aktiviteten er spredt på fysiske enheter lokalisert i andre deler av landet, får spredt sine ansatte utover etter der hvor de fysiske enhetene er lokalisert.

Verdiskaping er et godt størrelsesmål på omfanget av økonomisk aktivitet av to grunner. For det første unngår man dobbelttelling av varer og tjenester, noe som gjør det meningsfullt å sammenligne verdiskaping på tvers av næringer. Dessuten gir verdiskaping et godt bilde på den samfunnsmessige avkastning av næringsvirksomheten.

3.3. Antall ansatte

Antall ansatte er faktiske ansatte i bedrifter i Buskerud og ikke årsverk. I næringer med mye deltid er antall ansatte høyere enn de faktiske årsverkene som gjennomføres. Spesielt gjelder dette innen reiseliv og handel og til dels bygg og anlegg. Antall ansatte er et ikke regnskapspliktig tall. Dette betyr at det er opp til hver enkelt bedrift hvor nøye de oppgir antall ansatte. I mindre bedrifter er dette oppgitt mer eksakt enn i større bedrifter som i større grad runder av.

3.4. Driftsmargin

Driftsmargin er driftsresultat over omsetning. Hvor lønnsom en næring er gir implikasjoner for vekstrater. Er en næring lønnsom vil den trolig vokse i fremtiden med tilsvarende fall for mer ulønnsomme næringer. Lønnsomheten må sees i sammenheng med lønnsomheten i norsk økonomi.

Driftsmarginen til en bedrift gir en idé om hvor lønnsom bedriften er, da tallet forteller hvor mye bedriften får igjen for hver omsatte krone (før renter og skatt). En høy driftsmargin betyr at en bedrift tjener mye per omsatte krone. Forutsetningene for høy driftsmargin varierer kraftig mellom bransjer. Vi har i derfor valgt å sammenlikne driftsmarginen i næringene i en region med driftsmargin for tilsvarende næring i Buskerud. Dette for å se om det er systematiske forskjeller mellom regionene.

3.5. Lønnskostnader

Lønnskostnader er definert som lønn pluss sosiale kostnader. Dette ligger noe høyere enn den faktiske lønnen som en arbeider mottar fordi bedriftens kostnader ved arbeideren også er regnet inn. I næringer med mye deltid er det utfordrende å beregne dette nøkkeltallet per ansatt og variasjonene mellom de ansatte vil trolig i stor grad variere. I og med at bedriftene oppgir antall ansatte og ikke årsverk, er det umulig å gjøre denne fordelingen. Dette fordi vi finner store variasjoner både mellom bedriftene og mellom regioner.

Lønnskostnader per ansatt er beregnet som totale lønskostnader delt på antall ansatte. Dette er et godt uttrykk for de ansattes produktivitet så fremt bedriftene opererer i velfungerende markeder. Lønnskostnader per ansatt i en næring påvirker det generelle arbeidsmarkedet i en region gjennom tilbud og etterspørsel.

3.6. Balassa – et konsentrasjonsmål

En nærings tilstedeværelse i en region kan måles gjennom balassaindeksen. Formålet med indeksen er å måle hvorvidt en næring er over- eller underrepresentert i regionen relativt til landet som helhet – med andre ord et konsentrasjonsmål. Målet beregnes gjennom følgende formel:

Formel 1 Balassa

$$\frac{\frac{\text{Verdiskaping}_{X \text{ Regionalt}}}{\text{Verdiskaping}_{\text{Alle Regionalt}}}}{\frac{\text{Verdiskaping}_{X \text{ Nasjonalt}}}{\text{Verdiskaping}_{\text{Alle Nasjonalt}}}}$$

Denne formelen beregner næring X's andel av total verdiskaping i en region (den øverste brøken) og dividerer dette på den aktuelle næringens andel av total verdiskaping på nasjonalt nivå (den nederste brøken).

Hvis næringens andel av verdiskapingen er like stor på landsbasis som i regionen, vil den få verdien 1. Lokale næringer, som dagligvarehandel, bensinstasjoner og frisører vil normalt ha en konsentrasjons-indeks på 1. Konsentrasjon av en næring i en region må ikke forveksles med at denne næringen er størst målt i verdiskaping eller at det er flest sysselsatte her. Regionskonsentrasjon er et mål på hvor konsentrert en næring er i en region sett opp mot hvor konsentrert den er i landet for øvrig. Er næringen liten i den nasjonale økonomien vil den trolig være liten i regionen selv om konsentrasjonsmålet kan være høyt.

3.7. Definisjon av næringene

Næringslivet er i dette prosjektet definert som all regnskapspliktig næringsvirksomhet. Dette betyr at verdiskaping og ansatte knyttet til kommunal virksomhet faller utenfor. Aktivitet i enkeltmannsforetak og ansvarlige selskaper uten regnskapsplikt faller også utenfor denne definisjonen, i tillegg til jordbruk og skogbruksvirksomhet. Aktiviteten innen jordbruk og skogbruk er diskutert i et eget kapittel om primærnæringene i Buskerud. I de nasjonale regnskapstallene er oljeselskapene (utvinning av olje og gass) tatt ut av datamaterialet. Enkeltpersonsforetak og ansvarlige selskaper er ikke en del av studien. Her er det mange selskaper, men verdiskapingen er lav. Næringene er definert i tabellen under.

Det er ikke overlapp mellom populasjonene. Dette betyr at hver bedrift kun finnes i en næring. Dette innebærer at nøkkeltallene for hver enkelt næring kan være noe lavere enn når Menon studerer tilsvarende næring i Norge og vi da tillater overlapp mellom næringene.

Tabell 1 Definisjon av åtte næringer og en restkategori

Næring	Beskrivelse av næringen
Offshore og maritim	Offshore leverandørindustri omfatter alle aktiviteter knyttet til utvinning av olje og gass, slik som boring og brønntjenester, feltutvikling (subsea og topside), geologi og seismikk, operasjoner og tjenester og nedstrøms aktiviteter, som raffinier og rørtransport. De store operatørselskapene (Statoil, Shell, Eni mfl.) er ikke inkludert i populasjonen for dette studiet. Mens maritim virksomhet er definert som alle virksomheter som eier, opererer, designer, bygger, leverer utstyr eller spesialiserte tjenester til alle typer skip og andre flytende enheter. Næringen kan deles i fire undergrupper; Rederi, tjenesteleverandører, utstysprodusenter og verft. Det er stor overlapp mellom disse to næringene i Buskerud og de er derfor slått sammen.
Reiseliv	Reiselivsnæringen består av opplevelses-, overnattings-, serverings- transport- og formidlingsbedrifter. Sammen med natur- og kulturgrunnlaget på ulike reisemål i Norge utgjør disse virksomhetstypene gjensidig avhengige elementer i et helhetlig reiselivsprodukt.
Bygg og anlegg	Verdiskapingssystemet for denne næringen består av produksjons-, handels- og utleiebedrifter som leverer til byggenæringen, utførende, arkitekter og rådgivere og eiendomsselskaper, både de som drifter og forvalter eiendommer og de som driver salg og utleie.
Kunnskap og teknologi	Denne næringen består av leverandører av kunnskapsbaserte tjenester. Dette er bedrifter som løser problemer for sine kunder og som baserer denne problemløsningen på avansert kunnskap. I tillegg finner vi her også teknologiindustri som er produsenter av teknologi, maskiner og avansert utstyr. Leverandører til offshore og maritim virksomhet er lagt til sine respektive næringer det samme er kunnskapsleverandører til definerte næringer.
Annen industri	Dette er prosessindustri som omfatter bedriftene innenfor metall-, kjemisk, miljøteknologi- og papirindustri. Næringsmiddelindustri ligger i resten av næringslivet.
Finans	Denne næringen er definert som bank og forsikringstjenester. Dette i stor grad lokale sparebanker og lokale avdelinger av nasjonale forsikringsselskaper.
Sykehus og helsetjenester	Inkluderer sykehusene og alle ikke-offentlige selskaper innenfor private helsetjenester, biotek og medtek. Næringen inkluderer undergruppene diagnose, behandling, helsetjenester, pleieinstitusjoner engros- og detaljhandel, forskningsinstitusjoner, menneskelig- og veterinærtjenester.
Handel	Det er vanlig å dele opp varehandelen i grossister, agenter og detaljhandel. Bedrifter i detaljhandelen selger i hovedsak direkte til forbruker gjennom eget utsalgssted, mens grossister og agenter selger til andre næringsdrivende. Handle er definert bredt og omfatter alle tre ledd.
Kraft	Dette er produksjon av elektrisitet, samt salg og distribusjon.
Resten av næringslivet	Alle bedrifter som ikke er definert i en av næringene over er lagt til resten av næringslivet. I Buskerud er de største gruppene transport og produksjon av næringsmidler og klær. Ellers finner vi lokal tjenesteyting som ikke er definert inn i en av næringene over i denne kategorien.

4. Primærnæringsenes rolle i Buskerud

Det er to viktige næringer i Buskerud som ikke omfattes av valgte næringsinndeling og det er jordbruk og skogbruk. Det er 498 000 dekar jordbruksarealer i drift i Buskerud i 2010 ifølge SSB, noe som utgjør seks prosent av nasjonale jordbruksarealer i drift i 2010. Jordbruket er på vei nedover i Buskerud og siden 2005 er 12 000 dekar lagt brakk eller har fått annen utnyttelse.

I alt var 24 545 personer bosatt på en landbrukseiendom i 2010. Det utgjør 9,5 prosent av den totale befolkningen i fylket, og det er en knapp prosent høyere enn gjennomsnittet for landet⁵. Det er 2300 registrerte skogeiere i Buskerud. Primærnæringene utgjør en viktig tilleggsnæring og levebrød for distriktene i Buskerud.

For å beskrive primærnæringsenes rolle i Buskerud har vi tatt utgangspunkt i rapporten Verdiskaping i landbruk og landbruksbasert virksomhet i Buskerud Beregninger basert på 2011-tall (NILF & Østlandsforskning) 2013. Til forskjell fra definisjonen på verdiskaping som er benyttet for de andre næringene som studeres i dette prosjektet inkluderes tilskudd som ikke er avhengig av produsert mengde innen jordbruk. Innen skogbruk regnes nettotilveksten skog på rot representerer som en del av verdiskapingen, i tillegg regnes også skogeierens egeninnsats som verdiskaping.

Samlet verdiskaping fra primærnæringene i Buskerud i 2011 er 1,28 mrd. kr, hvorav jordbruk utgjør 655 mill. kr, skogbruk 447 mill. kr og tilleggsnæring 178 mill. kr. Til sammenlikning er verdiskapingen i næringslivet i Buskerud 64 milliarder. Tabellen under viser BNP for næringslivet og primærnæringene fordelt på regioner. Forskjellen kan synes betydelig og verdiskapingen fra primærnæringene kan synes marginal. Vi skal se litt nærmere på dette i neste avsnitt.

Tabell 2 Verdiskaping i millioner kroner Kilde: NILF og Østlandsforskning, bearbeidet av Menon

	BNP Næringslivet	SUM Primærnæringer	BNP Skogbruk	BNP Jordbruk	BNP Tilleggsnæringer
Drammensregionen	25 455 060	150 294	44 644	87 450	18 200
Kongsbergregionen	11 834 028	193 368	96 298	64 670	32 400
Vestviken	10 161 008	228 201	38 761	173 040	16 400
Ringeriksregionen	5 286 179	248 095	118 865	105 430	23 800
Hallingdalsregionen	4 608 393	264 571	61 331	143 440	59 800
Midt-Buskerud	2 841 388	195 860	86 900	81 060	27 900
SUM	60 186 056	1 280 389	446 799	655 090	178 500

4.1. Primærnæringene er viktigst i distriktene

En ting er å se på verdiskaping målt i kroner og øre. Da kan vanskelig primærnæringene måle seg med de verdiene som skapes i næringslivet. For mange er primærnæringene en tilleggsnæring til annet lønnet arbeid enten i næringslivet eller kommunal sektor, og bidrar derfor til å opprettholde bosettingen i distriktene. Primærnæringene er også viktige for å opprettholde kulturlandskapet og som matprodusenter. Ifølge studien til NILF og Østlandsforskning er Buskerud et viktig fylke når det gjelder produksjon av grønnsaker og frukt og bær. Deres beregninger viser at i 2011 hadde fylket 16 prosent av landets areal av frilandsgrønnsaker, 14 prosent av frukt- og bærarealet og 34 prosent av veksthusarealet som er registrert hos Statens Landbruksforvaltning (SLF). Videre hadde Buskerud fem prosent av det totale jordbruksarealet i landet, mens det hadde seks prosent av kornproduksjonen og fem prosent av sau- og lammekjøttproduksjonen. Annen kjøttproduksjon, egg og melk hadde Buskerud en mindre andel av. Gjennomsnittlig næringsinntekt fra skogbruket i Buskerud var i 2011 52 000

⁵ Verdiskaping i landbruk og landbruksbasert virksomhet i Buskerud - Beregninger basert på 2011-tall (NILF & Østlandsforskning) 2013.

kr, 15 000 høyere enn på landsbasis. Å ha en eller flere tilleggsnæringer er mer vanlig for jordbruksbedrifter i Buskerud enn i noe annet fylke i landet. 70 prosent av bedriftene i Buskerud har en eller flere næringer i tillegg til jord- og skogbruk. Dette er eksempelvis utmarksnæring, leiekjøring og inn på tunet-aktiviteter.

Tabellen under viser betydningen næringslivet har i seks regioner i Buskerud beregnet som verdiskapingens andel av total verdiskaping i henholdsvis næringsliv, skogbruk, jordbruk og tilleggsnæringer. Den siste kolonnen viser betydningen primærnæringene har i de seks regionene i Buskerud utregnet som BNP primærnæring/BNP (næringsliv og primærnæring). Tabellen viser tydelig at primærnæringene er viktigst i distriktene. Størst betydning har primærnæringene i Midt-Buskerud der disse utgjør seks prosent av total BNP i regionen, men betydningen er også relevant i Hallingdals- og Ringeriksregionen.

Tabell 3 Andel BNP fordelt på næringsliv, primærnæringer og region i 2011 Kilde: NILF/Østlandsforskning, bearbeidet av Menon

	Andel BNP Buskerud (Primær og næringsliv)	Andel skogbruk	Andel jordbruk	Andel tilleggsnæringer	BNP i primærnæringene som andel av totalt BNP i regionen	
Midt-Buskerud	5 %	19 %	12 %	16 %	6 %	
Hallingdal	8 %	14 %	22 %	34 %	5 %	
Ringeriksregionen	9 %	27 %	16 %	13 %	4 %	
Vestviken	17 %	9 %	26 %	9 %	2 %	
Kongsbergregionen	20 %	22 %	10 %	18 %	2 %	
Drammensregionen	42 %	10 %	13 %	10 %	1 %	

Tabellen under gir et nyansert bilde av faktisk verdiskaping i primærnæringen i Buskerud fordelt på region og produksjon i 2011. Tømmer for salg, melk- og kornproduksjon er klart størst målt i verdiskaping. Til sammen utgjør disse tre produksjonene nesten 60 prosent av verdiskapingen vist i tabellen under.⁶

Tabell 4 Verdiskaping fordelt på produksjon i 2011 Kilde: NILF/Østlandsforskning, bearbeidet av Menon

	Drammens- regionen	Hallingdal	Kongsberg- regionen	Midt- Buskerud	Ringerikes- regionen	Vestviken	SUM
Tømmer for salg	29 592	62 653	78 637	89 510	87 862	30 161	378 415
Melk, ku	15 020	83 970	22 220	18 540	4 380	9 250	153 380
Korn	20 290	1 190	11 140	21 780	32 070	14 270	100 740
Grønnsaker	6 740	10	950	630	15 750	60 810	84 890
Sauehold	4 060	42 470	13 890	8 590	4 500	8 260	81 770
Veksthus og planteskole	17 110	-	-	160	10 460	41 260	68 990
Frukt og bær	12 200	10	990	10 420	9 860	26 030	59 510
Kjøtt produksjon ammeku	4 650	5 500	9 590	14 100	10 500	8 040	52 380
Ved til salg og eget bruk	1 927	2 987	2 679	5 084	5 365	1 929	19 971
Jakt	1 735	4 439	6 588	2 678	2 583	1 240	19 263
Svin	4 890	180	2 020	3 070	4 560	3 780	18 500
Juletær og pyntetrær	2 251	4 220	1 688	1 969	844	1 688	12 660
Egg	990	1 060	10	800	7 590	30	10 480
Potet	490	70	1 240	1 400	4 960	70	8 230
Melk, geit	-	7 750	-	-	-	-	7 750
Fjørfe kjøtt	660	90	1 740	780	440	340	4 050
Birøkt	350	-	880	790	360	900	3 280
Tømmer til eget bruk	154	349	409	466	469	160	2 007
Energiflis	155	101	46	494	447	143	1 386
Pelsdyr	-	1 140	-	-	-	-	1 140

⁶ Nettotilvekst skog, egeninnsats skog og produksjon av tjenester er utelatt fra tabellen. Totalt 0,2 millioner.

5. Drammensregionen

Drammen er viktig som by og kan sammen med Kongsberg vise til vekst. Andre deler av Buskerud sliter med svak

verdiskaping og utflytting. I Drammen finner vi en dynamisk byutvikling med kunnskapsnæringer knyttet til elektronikk og helse. Drammensregionen er den største regionen i Buskerud målt i antall innbyggere. Deler av regionen ligger innenfor en pendletid til Oslo på 38 minutter noe som innebærer at pendling til hovedstadsregionen er et alternativ til å jobbe lokalt.

Regionen har god infrastruktur med havn, tog og E-18. Dette bidrar positivt for mulighetene til næringslivet – i dag og for fremtiden.

Næringslivet i Drammen er primært rettet mot betjening av et lokalt marked. En økende befolkning forsterker denne utviklingen. Spesielt har regionen klart å snu flyttestrømmen av mennesker i etableringsfasen.

Kunnskapstjenester har hatt betydelig vekst i Drammensregionen. Dette er et typisk trekk vi ser i større byer. Kunnskapsbaserte tjenester skaper verdi gjennom problemløsning og formidling. Disse er typisk for hovedstadsområder og kjennetegnes ved at de leverer tjenester til, og videreformidler varer fra, produksjonsnæringer i og utenfor regionen. Arena Helseinnovasjon er en sentral klynge i Drammensregionen, men bedriftene er små noe som begrenser mulighetsrommet for fremtidig utvikling noe.

Tabell 5 Oppsummering BANK Drammensregionen

BANK – faktor	Drammensregionen
Bostedskvalitet	• 107 000 innbyggere i 2013 • 40 prosent av innbyggerne i Buskerud bor i Drammensregionen • 15 % vekst i befolkningen siste 10 år – over landsgjennomsnittet • Betydelig færre i aldersgruppen 20 til 39 år flytter fra regionen i 2012 kontra 2000
Arbeidstilbud	• En økende andel av landets arbeidsplasser • Synkende andel arbeidstakere mellom 15 til 39 kontra 40 – 74 i arbeidslivet selv om andelen kun har falt med 2 prosentpoeng fra 2008 til 2013 • Rundt 1/3 av befolkningen i Drammensregionen har høyere utdanning • Høyere registrert arbeidsledighet i Drammensregionen enn på landsbasis og i Buskerud, selv om arbeidsledigheten generelt er lav • 49 prosent av de sysselsatte er kvinner og 51 prosent menn • Fra 2008 til 2012 har andelen sysselsatte menn økt med 4 prosent, mens andelen kvinner er redusert med 1 prosent
	• Drammen har en egen avdeling knyttet til HBV

Kunnskapsmiljø	Følgende fagutdanninger tilbys ved avdelingen i Drammen: Helsefag, pedagogikk/skolefag, menneskerettigheter/statsvitenskap, økonomi og ledelse • Arena Helseinnovasjon er et sentralt tverrfaglig nettverk innen helse og teknologi bestående av parter fra næringslivet, academia og privat/offentlig sektor med fokus på det nye helsemarkedet som vokser frem som en konsekvens av den demografiske utviklingen og økt omfang av livsstilssykdommer • Vitensenteret helse og teknologi utvikler og tar i bruk helse- og velferdsteknologi, kunnskap og kompetanse for fremtidens helsevesen.
Næringsliv	• Lokalisering av tilbydere av varer og tjenester til en større region • Sterk vekst i næringslivet rettet mot en voksende lokalbefolkning • Økt sysselsetting i næringslivet • Ingen næringer er særlig overrepresentert

5.1. Drammensregionens internasjonale orientering

Fra et økonomisk perspektiv er en region å anse som en geografisk opphoping av økonomiske aktiviteter, utført av ulike aktører som hører til næringer. En regions konkurranseevne blir da å forstå som konkurranseevnen til næringene som er lokalisert i regionen. På mange måter er dette det samme som når vi snakker om et lands konkurranseevne.

En regions vekst kommer først og fremst når bedrifter i regionen kan eksportere sine varer og tjenester ut av regionen – enten til andre regioner i landet, eller til andre land. Etterspørselen kan dermed deles inn i tre geografiske markeder: Det internasjonale eksportmarkedet, eksport til andre regioner og betjening av lokalk markedet. For at en region skal kunne øke verdiskapingen per innbygger er den avhengig av å kunne betjene eksportmarkedene (både andre regioner i Norge og utlandet). Har en region suksess på eksportmarkedet, er det stor sannsynlighet for at verdiskapingsevnen blir omsatt til faktisk produksjon og at dette også påvirker utviklingen i omkringliggende områder. Områder rundt byer som fokuserer på eksportrettet industri vil ha større muligheter for vekst enn dersom næringslivet betjener er mer lokalt marked. Figuren under fordeler verdiskaping og sysselsetting i næringslivet i Drammensregionen på hvem næringslivets viktigste kunder er, basert på typiske egenskaper ved næringene i regionen⁷. Det er viktig å merke seg at figuren gir et anslag på fordelingen på markeder og at det kan finnes lokal variasjon som ikke fanges opp i modellen.

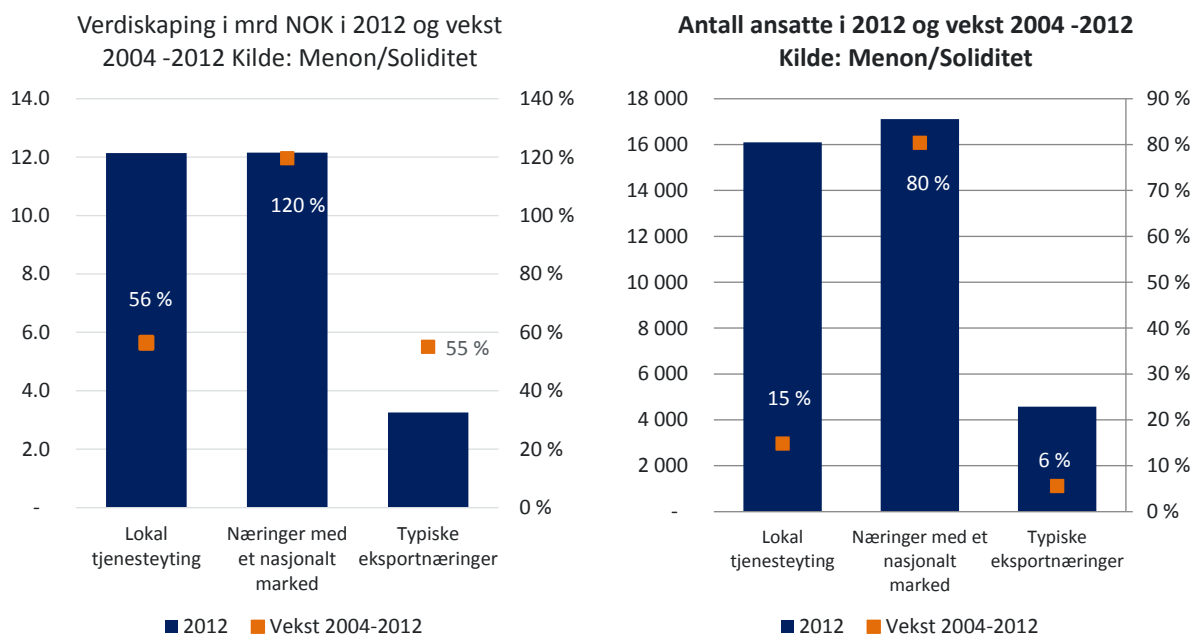
Næringslivssammensetningen i Drammensregionen er sterkt orientert mot næringer som eksporterer til andre regioner. Næringer som trekker på et kundegrunnlag som ligger utenfor regionen gir bedriftene et rom for vekst. Sykehuset i Drammen er en større aktør i leveranser av tjenester som selges både i og utenfor regionen og bidrar til resultatet i figuren under. Men det forklarer ikke veksten alene. Eksempelvis samarbeider Stiftelsen Uloba⁸ med over 150 kommuner og bydeler og har over 5000 assistenter tilknyttet sin organisasjon rundt om i landet. I Drammensregionen er en mindre andel av næringslivet rettet mot næringer som typisk har internasjonale

⁷ Næringer som er typiske eksportører ut av landet: (Reiseliv, maritim/offshore leverandørindustri, kraftkrevende industri (her: Annen industri). Næringer som eksporterer til andre regioner i Norge: (Sykehus og helsetjenester, bygg og anlegg, og leverandører av kunnskapstjenester/teknologiindustri og kraftproduksjon). Næringer som betjener et lokalt marked: (Finans, handel og resten av næringslivet (samlekategori))

⁸ Uloba jobber for at vi med assistansebehov skal få leve et fritt og selvstendig liv med borgerstyrt personlig assistanse (BPA).

kunder. Dette er ikke unaturlig i en by og handelssted som Drammen. Vi skal se nærmere på næringslivet i Drammensregionen i neste kapittel.

Figur 3 Drammensregionens internasjonale orientering

5.2. Næringslivet i Drammensregionen

Drammen er Buskerud største by med 65 000 innbyggere og et sentralt knutepunkt i Buskerud. Næringslivet i regionen er sterkt knyttet opp mot betjening av et voksende lokalt marked.

Lokalisert i Drammensregionen finnes tilbydere av tjenester som betjener hele regionen. Dette er et svært vanlig trekk for større byer. Sentral lokalisering er vesentlig for et næringsliv som skal nå et større lokalt kundegrunnlag. Den største næringen målt i verdiskaping er rastkategorien⁹. Typiske bedrifter er de som leverer tjenester innen transport av personer og varer, it og media, samt renovasjon og vannforsyning. Finans (bank og forsikring) og kunnskapstjenester er også betydelige næringer i Drammensregionen der rasjonale bak lokaliseringen er nettopp det å lett kunne nå et stort lokalt marked.

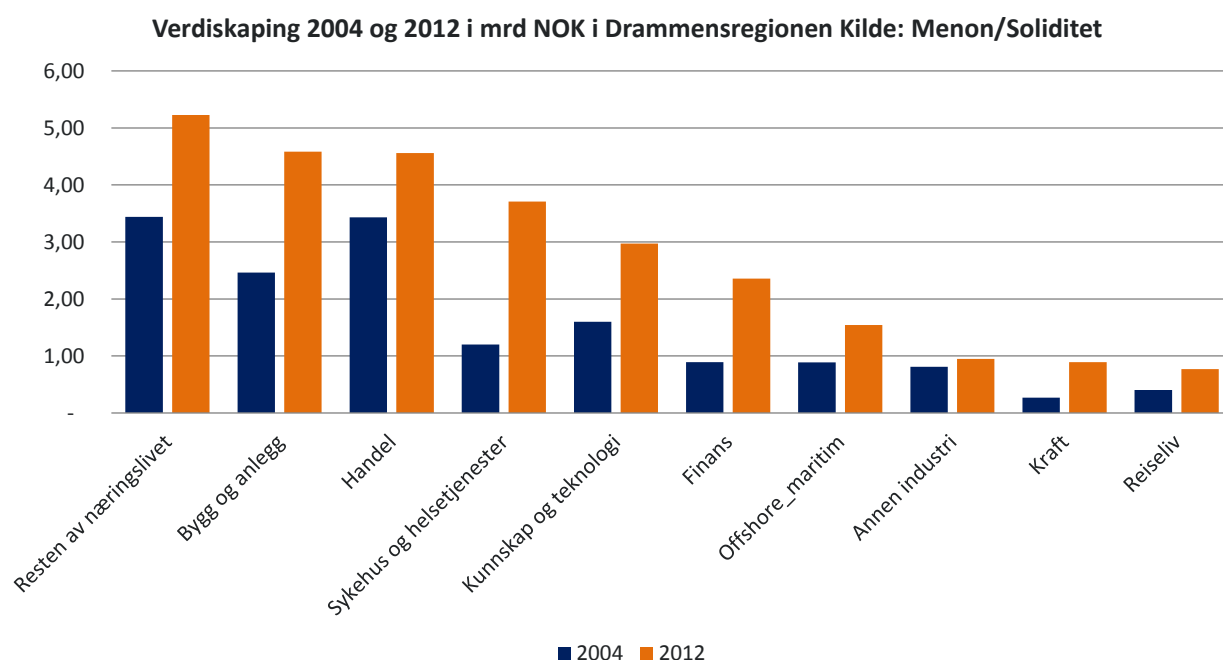
Mens handelsnæringen betjener en stadig økende lokal etterspørsel er forklaringen på en betydelig bygg- og anleggsnæring at byggebedrifter i stor grad er lokalisert der bedriftseieren bor. Dette fordi tjenester fra bygg- og anleggsnæringen i mindre grad er avhengig av samlokalisering med andre tilsvarende bedrifter fordi disse foregår på byggeplassen og ikke i bedriften. Nærhet til Norges tettest befolkede område (Østlandet) og et stort hyttemarked i eget fylke, Oppland og Telemark gjør Buskerud til et attraktivt lokaliseringssted for byggenæringen.

⁹ For Drammensregionen er de største selskapene i restkategorien knyttet opp mot administrasjon av bompengeneinnkreving gjennom selskapene E-18 Vestfold, E-6 Gardermoen-Moelv, Tønsberg Hovedvegfinans, Oslofjordtunnelen og E-16 Kongsvingervegen AS, som alle er etablert i regionen, men har lite med næringslivet å gjøre.

Sykehus og helsetjenester er en sentral næring i Drammensregionen. Vestre Viken Helseforetak er det største selskapet i Drammensregionen med over 1,3 milliarder i verdiskaping i 2012. Sykehus leverer tjenester til et utvidet regionalt marked. I tillegg finnes i Drammensregionen tilbydere av helsetjenester – eksempelvis ULOBA SA som tilbyr personlig assistanse på landsbasis.

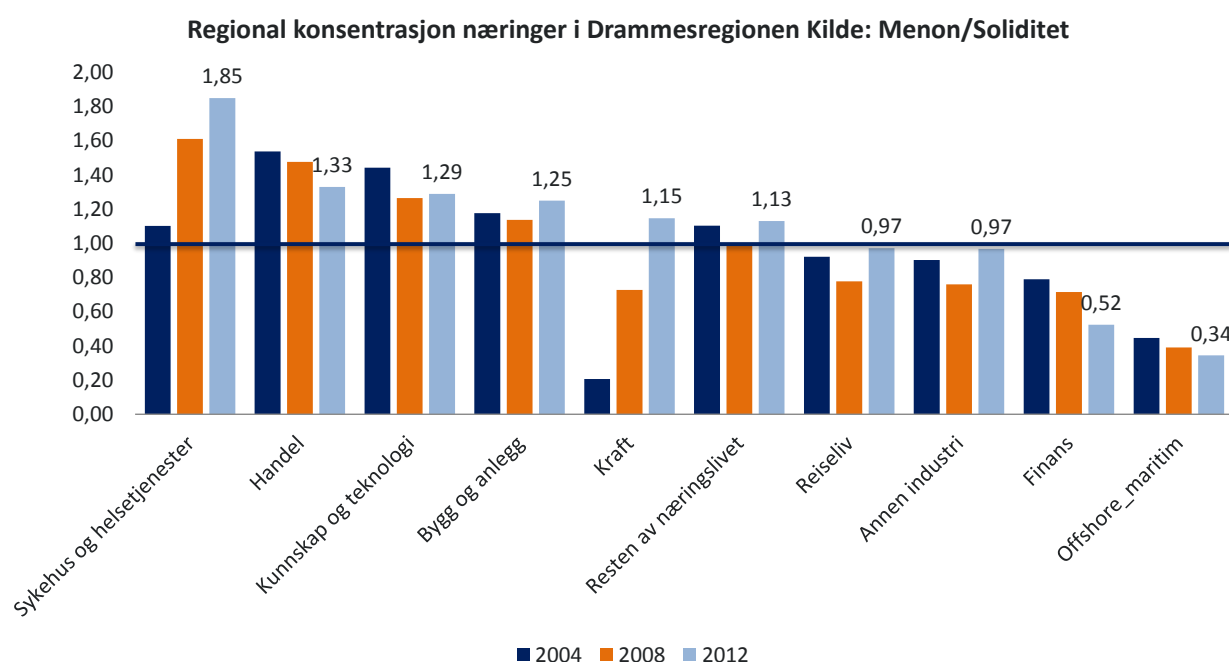
Sykehus og helsetjenester, finans og kraft har hatt den sterkeste veksten i verdiskaping fra 2004 til 2012 med mellom 160 og 250 prosent økning. Veksten for de andre næringene har ligget mellom 17 til 90 prosent i samme periode.

Figur 4 Verdiskaping absolutt og vekst

For å komplettere bildet av hvilke næringer som har skaper flest verdier i en region må vi se på regional konsentrasjon. Dette er et vel så viktig fordi det forteller oss om en næring er betydelig større i en region enn den er nasjonalt. Et konsentrasjonsmål over en forteller oss at næringen er større i regionen enn man kunne forvente ut fra nasjonal næringsfordeling.

Figur 5 Balassa - regional konsentrasjon

Sykehus og helsetjenester er noe overrepresentert i Drammensregionen med 1.85 ganger av landsgjennomsnittet, mens handel og kunnskap og teknologi er henholdsvis 1,33 og 1,29 ganger overrepresentert. Det synes ikke som om næringslivet i Drammensregionen har noen fortrinn fremfor andre regioner gjennom overrepresentasjon av utvalgte næringer.

Sykehus og helsetjenester synes å ha den beste forutsetningen for utvikling ut fra en klyngetankegang. Dette med utgangspunkt i sykehuset Drammen, tilbyderne av private helsetjenester og nettverket Arena Helseinnovasjon.

Arena Helseinnovasjon – Nye løsninger for å møte fremtidige utfordringer i helsesektoren

Arena Helseinnovasjon var en del av Arena programmet til Innovasjon Norge, Forskningsrådet og SIVA. Hovedmålet med prosjektet var å «Utvikle lønnsomme helse- og omsorgsløsninger» som et ledd i å møte utfordringene som følger ved en kommende eldrebølge. Gjennom en rekke innovasjonsprosjekter har bedrifter, Drammen kommune og Høgskole i Buskerud gått sammen for å utvikle løsninger som blant annet gjør det mulig for eldre å ta vare på seg selv lenger og dermed frigjøre offentlige ressurser. Sammen med Drammen kommune har bedriftene i Arena Helseinnovasjon gjennomført OFU-prosjektet «Intelligente helse og omsorgstjenester» og nå er disse løsningene tatt i bruk i nybygde omsorgsboliger i Drammen.

Bedrifter fra Arena Helseinnovasjon har sammen med Høgskolen i Buskerud bidratt til at Vitensenteret – Helse og teknologi i Drammen har kommet på plass. Her har bedriftene også mulighet til å vise, teste og demonstrere bruken av den teknologien de har/vil utvikle i medlemsorganisasjonen.

Bevilgninger gjennom Arena-programmet ble avsluttet i 2012, men prosjektet er i dag videreført gjennom to virksomheter. Den ene er medlemsorganisasjonen Arena Helse – Forskning og Innovasjon som skal videreutvikle kjerneaktiviteten fra arenaprojektperioden. Den andre er Arena Helseinnovasjon AS som fungerer som en felles

salgskanal for den teknologien og systemløsningene som utvikles i medlemsorganisasjonen. Hovedutfordringen til Arena Helseinnovasjon er at markedet for slik helseteknologi er i sin spede begynnelse. I tillegg er det lite forskning om viser om kommunene får effekt, og hva den effekten består i ved å ta i bruk teknologi i helse og omsorgstjenestene. Selskapet har i dag avtaler med et nettverk av kommuner fra Buskerud, Vestfold og Aust-Agder. Gjennom dette nettverket får bedriftene innsikt i hva som kreves for en vellykket implementering, og kommunene øker sin kompetanse generelt på teknologi innen helse og omsorg. I nettverket brukes de samme teknologiske løsningene i de ulike kommunene. Dette avdekker om der er andre faktorer enn selve teknologien som hemmer eller hindrer bruk av teknologi eks kultur eller behov for annen organisering. Prosjektet som heter Digitalt tilsyn, har nettopp fått tildelt en stor pott forskningsmidler. Dette vil styrke båndet til Høgskolen i Buskerud og bidra til økt kompetanse både hos involverte bedrifter, kommuner og Høgskolen og dens samarbeidspartnere.

Å utvikle et nytt marked er en kostbar prosess. Aldring av befolkningen er en global utfordring. Dette innebærer at teknologi for helse og omsorgssektoren kan bli en eksportindustri. Det kan være avgjørende at risikokapital stilles til rådighet. Flere av bedriftene i Arena Helseinnovasjon er små og nyetablerte bedrifter, og har satset betydelig på produktutvikling de siste årene. Går bedriftene konkurs mister man denne kompetansen.

Figuren under viser lønnskostnader per ansatt i Drammensregionen og differansen mellom næringene i Drammensregionen og tilsvarende næringer i Buskerud i 2004 og 2012. Hvorfor er vi opptatt av lønnskostnader per ansatt? Dette er fordi konkurransedyktige lønninger tiltrekker seg de beste menneskene. Høye lønnskostnader må kunne forsvares gjennom at bedriften selger attraktive produkter og tjenester som markedet er villige til å betale det lille ekstra for. Fordi vi i dette prosjektet er opptatt av å se på utviklingen av Buskerud som region har vi sett på forskjellene mellom regionen i Buskerud og ikke mellom næringen nasjonalt og næringslivet i Buskerud.

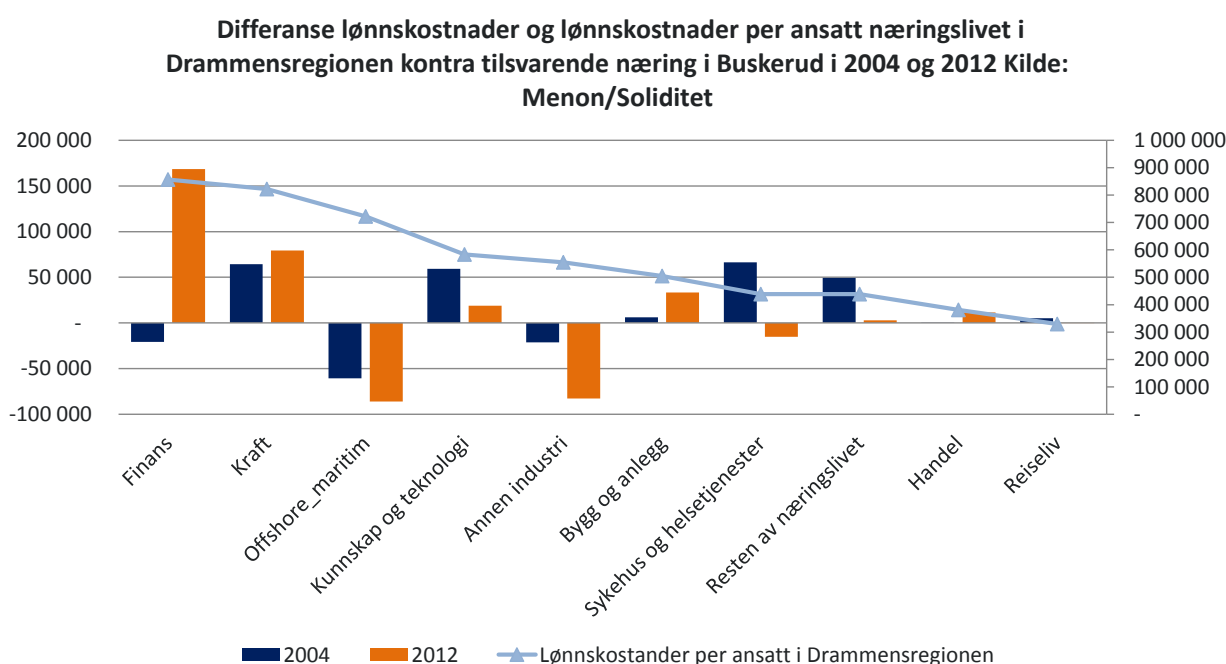
Finansnæringen har klart høyest lønnskostnader per ansatt. Siden 2004 har utviklingen vært betydelig. Mens lønnsdifferansen var negativ i 2004, noe som betyr at gjennomsnittlig lønnskostnader per ansatt i Drammensregionen lå lavere enn i tilsvarende næring i Buskerud er tilsvarende måltall over 150 000 i 2012.¹⁰ Tilsvarende har kraftnæringen og bygg og anlegg klart å øke lønnskostnader per ansatt i perioden.

Handels- og reiselivsnæringen er interessante næringer å studere i Drammensregionen. Utgangspunktet for næringene er mange deltidsansatte og en betydelig priskonkurranse. Mens handelsnæringen i 2004 lå tett opp mot snittet i Buskerud har de klart å øke lønnskostnadene per ansatt i 2012. Reiselivsnæringen kan vise til motsatt utvikling der de hadde en positiv differanse i 2004 og ingen i 2012.

Vi er litt forsiktige med å tolke resultatene for sykehus og helsetjenester og resten av næringslivet fordi dette kan ha med økt bruk av ufaglært arbeidskraft som trekker snittet kraftig ned.

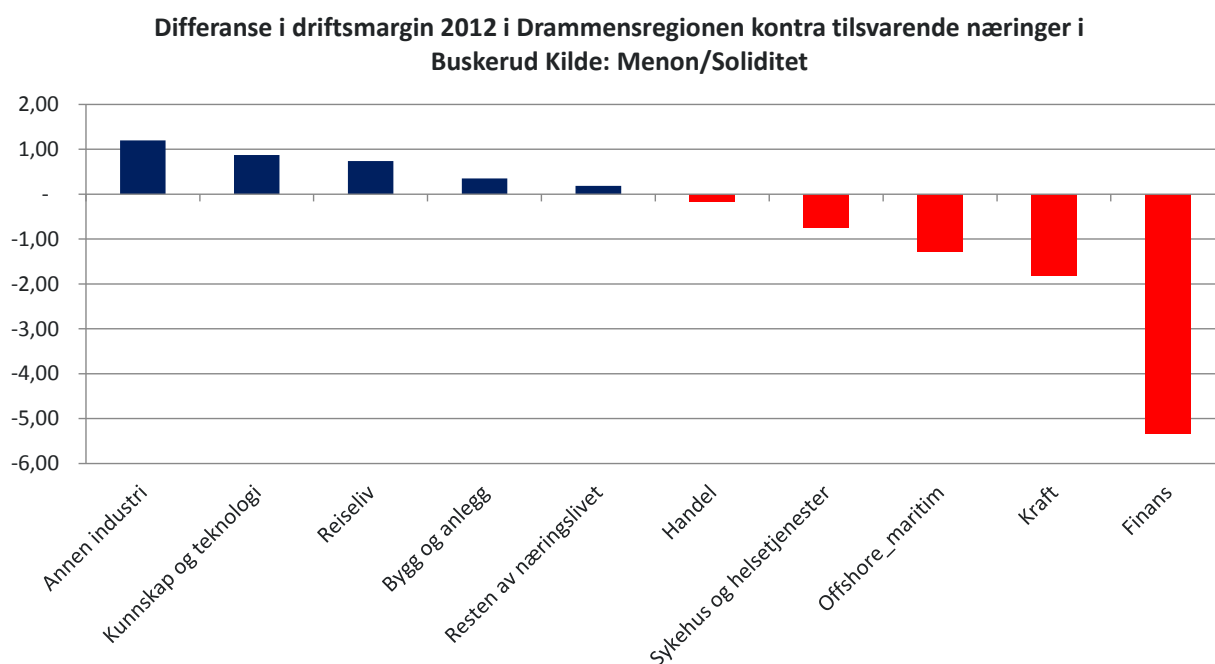
¹⁰ Gjennomsnittlig lønnskostnader per ansatt i finansnæringen i Drammensregionen i 2012 lå 150 000 over gjennomsnittlig lønnskostnad per ansatt i finansnæringen i Buskerud.

Figur 6 Lønnskostnader per ansatt og differansen til tilsvarende næringer i Buskerud

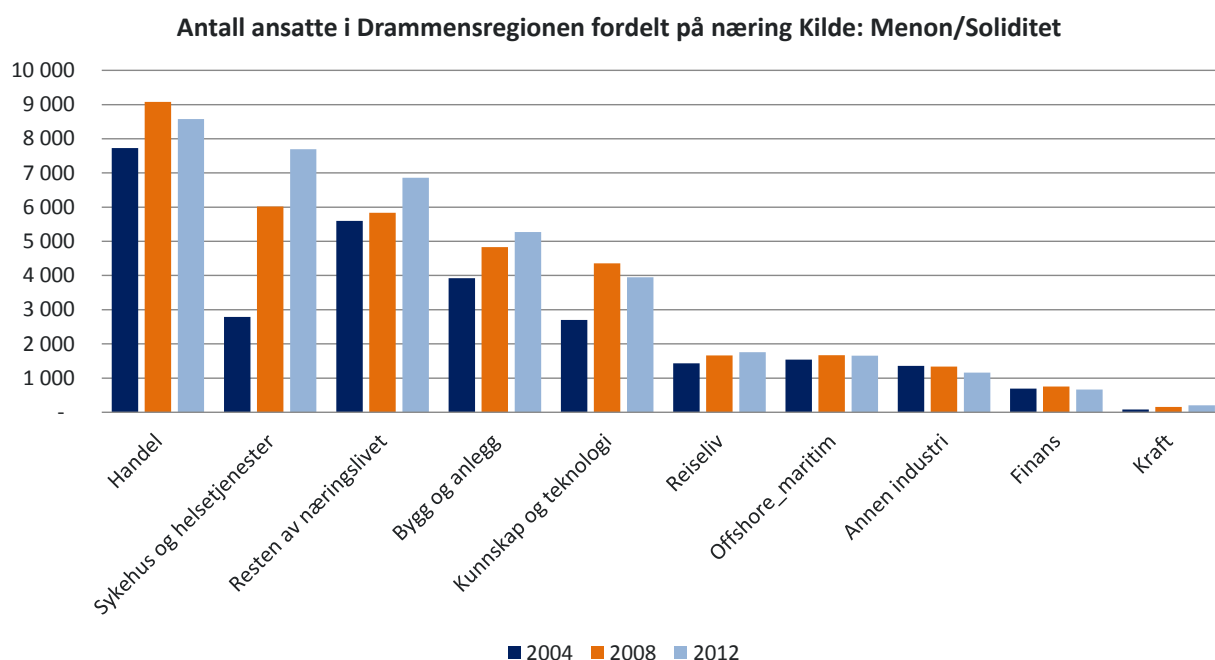
Lønnsomheten til næringslivet i Drammensregionen er målt i driftsmargin. Driftsmargin er problematisk å sammenlikne på tvers av næringer, blant annet for den interne verdiskapingsgraden (graden av vertikal integrasjon) varierer mellom næringene. Figuren under viser derfor differansen i driftsmarginen mellom næringene i Drammensregionen og tilsvarende næringer i hele Buskerud. Figuren under viser at annen industri, kunnskap og teknologi, reiseliv og bygg og anlegg sitter igjen med mer per omsatte krone enn tilsvarende næring i Buskerud. Når vi vet at økt inntjening gir implikasjoner for fremtidig vekst gir dette et positivt mulighetsrom for utviklingen av disse næringene. Differansen i driftsmargin mellom finansnæringen i Drammensregionen kontra snittet i Buskerud synes høy, men er lav i reelle tall. At denne avviker fra resten av fylket kan skyldes at finansnæringen i Drammensregionen også omfatter forsikring og andre finanstjenester.

Figur 7 Differanse driftsmargin

Sysselsetting er det siste nøkkeltallet vi har valgt å se på. Handelsnæringen sysselsetter klart flest i Drammensregionen, men vi ser en klar nedgang i ansatt ansatte fra toppåret 2008. Om dette skyldes redusert bruk av deltidsansatte som en følge av finanskrisen eller om dette er faktisk effektivisering er vanskelig å avgjøre. Sykehus og helseforetak kan vise til kraftig vekst i perioden. Omorganiseringen av sykehusstrukturen gjennom etableringen av Vestre Viken HF i 2009 har nok bidratt til noe av veksten gjennom sentralisering av ulike funksjoner. Ellers viser figuren en positiv utvikling i antall ansatte i næringslivet i Drammensregionen.

Figur 8 Sysselsetting

5.3. Drammensregionens utfordringer, fortrinn og vekstpotensial

Drammensregionen har gjennomgått store forandringer siden århundreskiftet. «Omdømmeprojekt Drammen» ble etablert i 2005 og representerer på mange måter endringsprosessen regionen har gått gjennom. Forut for dette prosjektet har Drammen jobbet med omdømme siden 1980-tallet. Et arbeid som pågikk parallelt med samferdselstiltak gjennom Drammenspakka.

Snarere enn å starte nye prosesser er oppfølging av dette viktig for å fortsette trenden. Drammen er den største byen i Buskerud og skal være en motor for resten av næringslivet. Gjennom omdømmeprojektet gjennomgikk hele byen et ansiktsløft med etablering av attraktive næringslokaler og fellesarealer.

Drammen er et logistisk-knutepunkt (båt, tog og vei). Området ligger midt i en Y-formasjon med hovedåren fra Oslo som så deler seg i to i Drammen. Inn mot Kongsberg i den ene retningen og til Vestfold andre veien. Det jobbes med å få næringslivet i Drammen bort fra lager, logistikk og produksjonsindustri og over til kunnskapsbasert næring. Det er uttrykt et sterkt ønske om å flytte logistikk, produksjon og lagervirksomhet ut av sentrum og over til omkringliggende kommuner for å frigjøre arealer for etablering av kontor- og kunnskapsarbeidsplasser. Samtidig er det en utfordring på kort sikt at de arealintensive næringene i Drammensregionen ikke har ledige arealer for utvidelse.

Ønsket om en økt satsning på kunnskapsbasert næringsliv i Drammens er også uttrykt gjennom foresightstudien Drammen 2036. Problemet er at regionen har et relativt lavt utdanningsnivå blant innbyggerne og at denne strategien satser utelukkende på et næringsliv som ikke har arbeidskraft tilgjengelig i samme region. Dette kan være en god strategi på lang sikt, men ikke på kort. Utvikling av næringslivet på kort sikt må ta utgangspunkt i den befolkningen som allerede bor i regionen. Drammen er en gammel industriby i tillegg til at mange ikke-vestlige innvandrere med liten eller ingen utdanning har bosatt seg. Forutsetningene for å lykkes med Drammen 2036 er med dette i mindre grad tilstede. Kongsberggruppen vurderte en lokalisering i Drammen da de skulle utvide, men valgte Asker nettopp grunnet mangelen på kvalifisert arbeidskraft i regionen. Likevel kan det være hensiktsmessig å tenke på utvikling av Drammensregionen i tilknytning til Kongsberg.

6. Kongsbergregionen

Kongsbergregionen rommer teknologibyen Kongsberg. Kongsberg kommune er også klart størst med tanke på verdiskaping i næringslivet og med dette antall innbyggere. Næringslivet i Kongsberg er sterk knyttet til industri, spesielt rettet mot offshore og maritim. I resten av regionen er det kraft- og bygg- og anleggsnæringen som utpeker seg i form av verdiskaping og antall ansatte. Spesielt for kommune Flesberg og Rollag er også primærnæringene en viktig næringsvei, men totalt sett utgjør jord- og skogbruk kun 2 prosent av total BNP i regionen.

Kongsbergregionen strekker seg langs hele fylket, og har også flere flotte hytteområder som Blefjell, Uvdal og Veggli. Nord i regionen ligger også deler av Hardangervidda nasjonalpark. Her finner vi også kjente turistattraksjoner som Langedrag Naturpark.

For kommunene Kongsberg og Flesberg er reisetiden kun en time til Oslo og til Vestfoldbyene

Larvik, Sandefjord og Tønsberg. Stamveinettet er viktigste ferdselsåre for regionen totalt ettersom Kongsbergbanen er eneste togforbindelsen.

Tabell 6 Oppsummering BANK Kongsbergregionen

BANK – faktor	Kongsbergregionen
Bostedskvalitet	• 32 400 innbyggere i 2013 • 12 prosent av innbyggerne i Buskerud bor i Kongsbergregionen • 10 prosent vekst i befolkningen siste 10 år, omtrent det samme som landsgjennomsnittet. Skyldes først og fremst befolkningsvekst i Kongsberg kommune. • Netto fraflytting av unge voksne i aldersgruppen 20 til 39 år i nesten samtlige år i perioden fra 2000 til og med 2012.
Arbeidstilbud	• Relativt liten, men voksende andel av landets arbeidsplasser • Fra 2008 til 2012 øker andelen arbeidstakere mellom 40 til 74 år fra 56 til 58 prosent • Regionen har den høyeste andel av befolkningen med høyere utdanning i Buskerud, også over landsgjennomsnittet. • Lav arbeidsledighet sammenlignet med resten av landet og øvrige regioner i Buskerud. • Ved utgangen av 2012 er 44 prosent av de sysselsatte kvinner og 56 prosent er menn • Siden 2008 har antallet sysselsatte kvinner økt med 4 prosent, og antall sysselsatte menn økt med 5 prosent.

Kunnskapsmiljø	• Høgskolen i Buskerud og Vestfolds avdeling i Kongsberg tilbyr flere ingeniørutdannelser, samt Norges eneste optometriutdannelse. I tillegg tilbyr de master i industriell økonomi. • Subsea Valley, NCE System Engineering • Norwegian Institute of System Engineering (NISE): Nytt forskningsinstitutt i System Engineering, etablert i 2012. Instituttet skal fremme samarbeid mellom forskningsinstitusjoner og industrien i Kongsberg. • Teknologisk institutt jobber innenfor teknologiorientert rådgivning, kompetanseutvikling og testing. Avdelingen i Kongsberg er spesialisert på materialtesting. • Fagskolen Tinius Olsen: Buskerud eneste fagskole og tilbyr 2-årig utdanning i blant annet bygg og anlegg, data, elektro, teknikk og industriell produksjon. • Ny Kunnskaps- og kulturpark i Kongsberg vil være med på å styrke Kongsberg som kunnskapssenter.
Næringsliv	• Kompetansefylken i Kongsberg tilknyttet bl. a. maritim offshore næringen, forsvar og bilindustrien (annen industri og kunnskap og teknologi næringen) er største driver i regionen. • Reiselivsnæringen har hatt stor vekst spesielt i Numedalskommunene.

6.1. Kongsbergregionens internasjonale orientering

Fra et økonomisk perspektiv er en region å anse som en geografisk opphoping av økonomiske aktiviteter, utført av ulike aktører som hører til næringer. En regions konkurranseevne blir da å forstå som konkurranseevnen til næringene som er lokalisert i regionen. På mange måter er dette det samme som når vi snakker om et lands konkurranseevne.

En regions vekst kommer først og fremst når bedrifter i regionen kan eksportere sine varer og tjenester ut av regionen – enten til andre regioner i landet, eller til andre land. Etterspørselen kan grovt deles inn i tre markeder: Det internasjonale eksportmarkedet, eksport til andre regioner og lokal tjenesteyting. For at en region skal kunne øke verdiskapingen per innbygger er den avhengig av å kunne betjene eksportmarkedene (både andre regioner i Norge og utlandet). Har en region suksess på eksportmarkedet, er det stor sannsynlighet for at verdiskapingsevnen blir omsatt til faktisk produksjon og at dette også påvirker utviklingen i omkringliggende områder. Områder rundt byer som fokuserer på eksportrettet industri vil ha større muligheter for vekst enn hvis næringslivet betjener et mer lokalt marked. Figuren under fordeler verdiskaping og sysselsetting i næringslivet i Kongsbergregionen på hvem næringslivets viktigste kunder er¹¹. Det er viktig å merke seg at figuren gir et anslag på fordelingen på markeder og at det kan finnes lokal variasjon som ikke fanges opp i modellen.

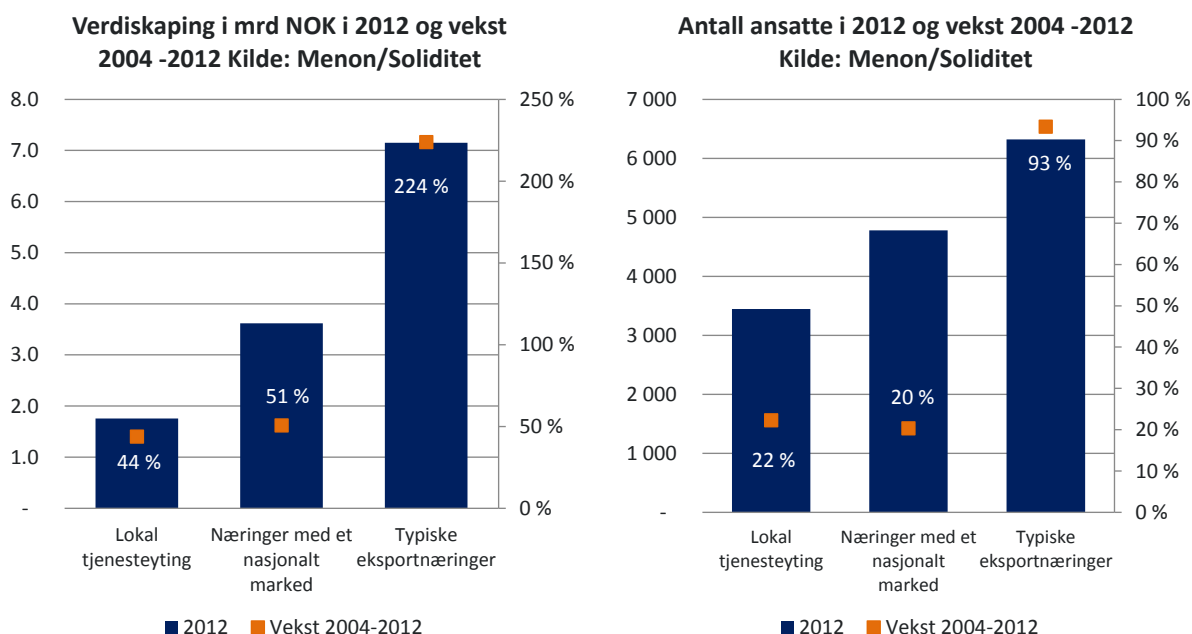
Næringslivet i Kongsberg¹² er sterkt orientert mot internasjonale kunder og kunder i andre fylker. Mens verdiskapingen knyttet til disse markedene utgjør 86 prosent er andelen som skapes av lokal etterspørsel

¹¹ Næringer som er typiske eksportører ut av landet: (Reiseliv, maritim/offshore leverandørindustri, kraftkrevende industri (her: annen industri)) Næringer som eksporterer til andre regioner i Norge: (Sykehus og helsetjenester, bygg og anlegg, og leverandører av kunnskapstjenester/teknologiindustri og kraftproduksjon) Næringer som betjener et lokalt marked: (Finans, handel og resten av næringslivet (samlekategori)).

¹² Næringslivet i kommunene utenfor Kongsberg overskygges av næringslivet i kommunen og kommenteres ikke her.

marginal. Dette tydeliggjør Kongsbergs rolle som næringslivskommune og i mindre grad som bostedskommune. Det jobbes kontinuerlig med tiltak for å øke attraktiviteten til Kongsberg som bostedskommune. I neste kapittel studerer vi næringslivet i Kongsberg og regionen som helhet mer inngående.

Figur 9 Kongsbergregionens internasjonale orientering

6.2. Næringslivet i Kongsbergregionen

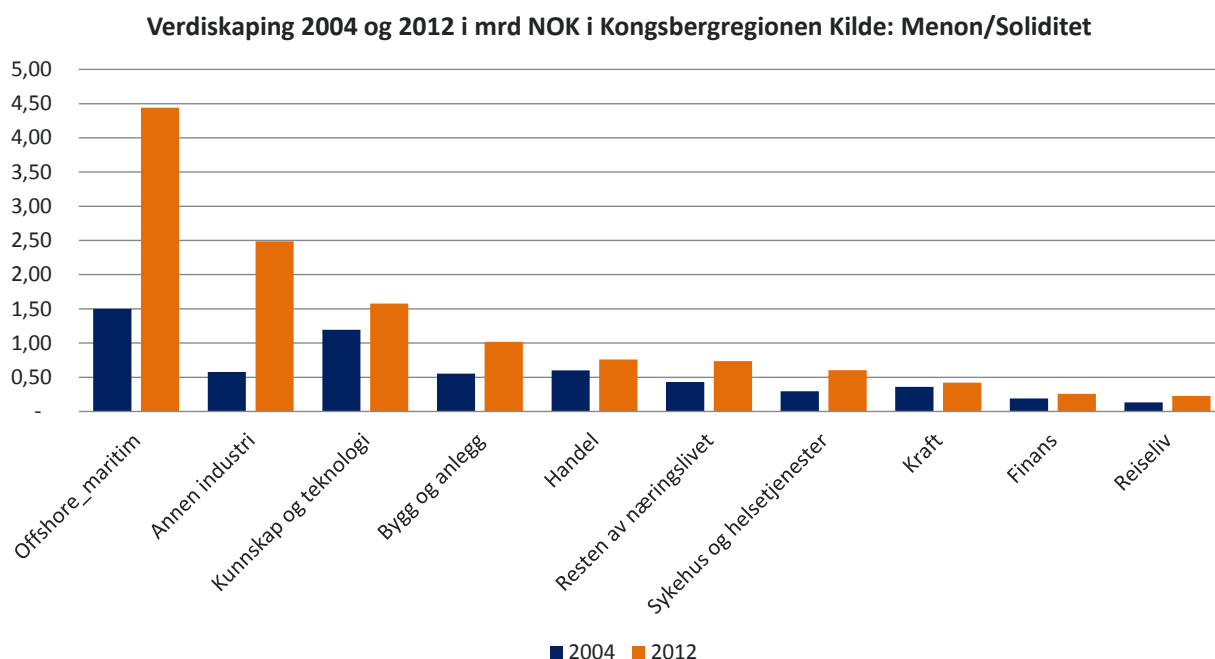
Næringslivet i Kongsbergregionen bygger på lang tradisjon innen industri. Tidligere gruvedrift og forsvarsindustri har med årenes løp også beveget seg over mot offshore maritim industri og utgjør i dag en stor høyteknologisk klynge lokalisert i Kongsberg. Her finner vi store internasjonale selskap som FMC og Dresser Rand, og ikke minst Kongsberg Gruppen. Industrilokomotivene betjener et internasjonalt marked og konsentrasjonen av disse høyteknologiske selskapene er med på å tiltrekke og løfte relevant leverandørindustri til regionen. Kunnskapsmiljøet i Kongsberg er av denne grunn også sterkt preget av næringsfokuset og viktig for å tiltrekke ny arbeidskraft.

Målt i verdiskaping er annen industri den nest største næringsgruppen i regionen. Her er det først og fremst selskapet Kongsberg Defence & Aerospace (del av Kongsberg Gruppen) som drar verdiskapingen i 2012 opp. Dersom dette selskapet ekskluderes er annen industri å regne som den fjerde største næringsgruppen i regionen.

Kunnskap og teknologinæringen utgjør også en stor del av næringslivets verdiskaping. De største bedriftene innen denne næringen er GKN Aerospace Norway As og Kongsberg Automotive. Sammen med offshore maritim industri og annen industri utgjør disse næringene en stor kompetansekllynge i regionen som utvikler og produserer systemløsninger for kunder innen maritim-, olje og gass-, forsvar- og bilindustri. Kompetansekllyngen er et klart fortrinn for videre næringsutvikling og verdiskaping i regionene, men for videre vekst og opprettholdelse av denne er man klart avhengig å tiltrekke seg kvalifisert arbeidskraft

Offshore maritim og sykehus og helsetjenester har hatt den største veksten i perioden med henholdsvis 196 prosent og 104 prosent vekst i verdiskaping fra 2004 til 2012.¹³ De resterende næringene har hatt en vekst ett sted mellom 25 og 85 prosent.

Figur 10 Verdiskaping absolutt og vekst

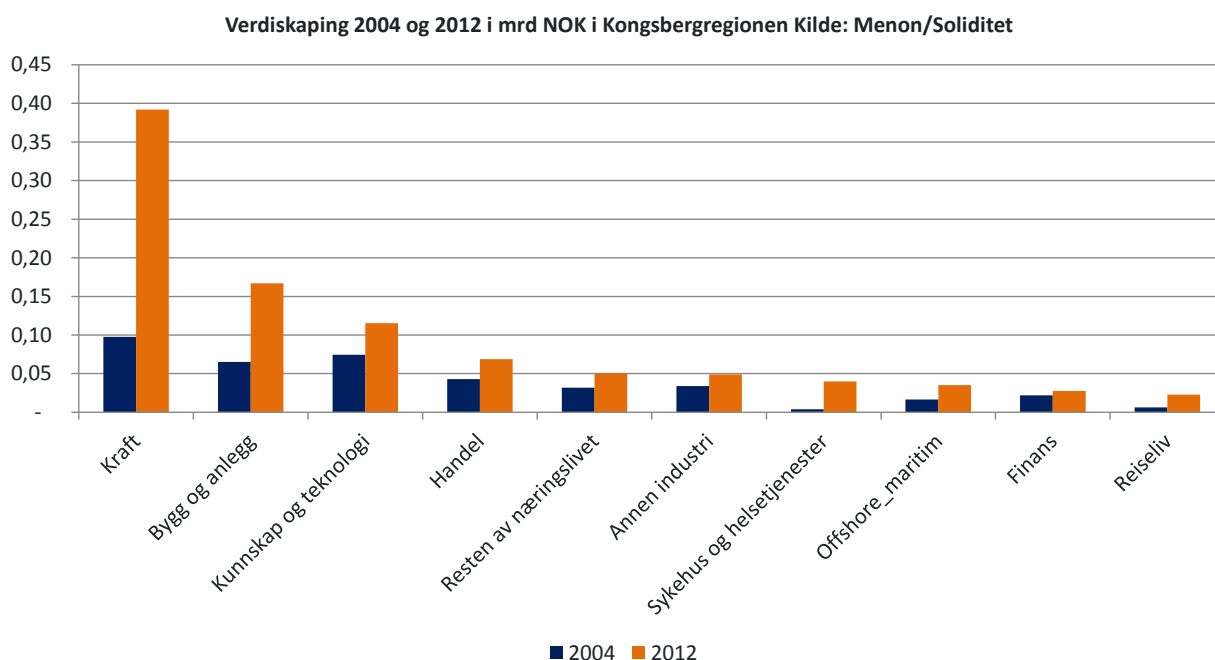

Store deler av næringslivet i Kongsbergregionene, 92 prosent av total verdiskaping i 2012, er lokalisert i Kongsberg kommune. Ettersom næringslivet i Kongsberg er så mye større sammenlignet med de tre andre Buskerudkommunene i regionen har vi i figuren under fordelt verdiskapingen i de samme næringene kun for Numedalskommune Rollag, Flesberg og Nore og Uvdal.

Av figuren ser vi at kraftnæringen er den største og raskest voksende næringen blant de tre andre kommunene i regionen. Kraftnæringen er relativt stor i Nore og Uvdal hvor Statkraft Energi og Skagerak kraft er klart størst målt i verdiskaping. Også her er kunnskaps og teknologinæringen blant topp tre målt i verdiskaping, men her består den i første rekke av tjenesteleverandører som for eksempel regnskap og bokføring med unntak av Kongsberg Automotives avdeling i Rollag som også er med på å trekke næringens verdiskaping opp. Generelt preges regionen av et relativt lite næringsliv.

¹³ Annen industri har hatt en vekst i verdiskaping på 332 prosent. Dette skyldes som sagt utviklingen i selskapet Kongsberg Defence & Aerospace. Uten dette selskapet har veksten i verdiskaping vært kun 30 prosent.

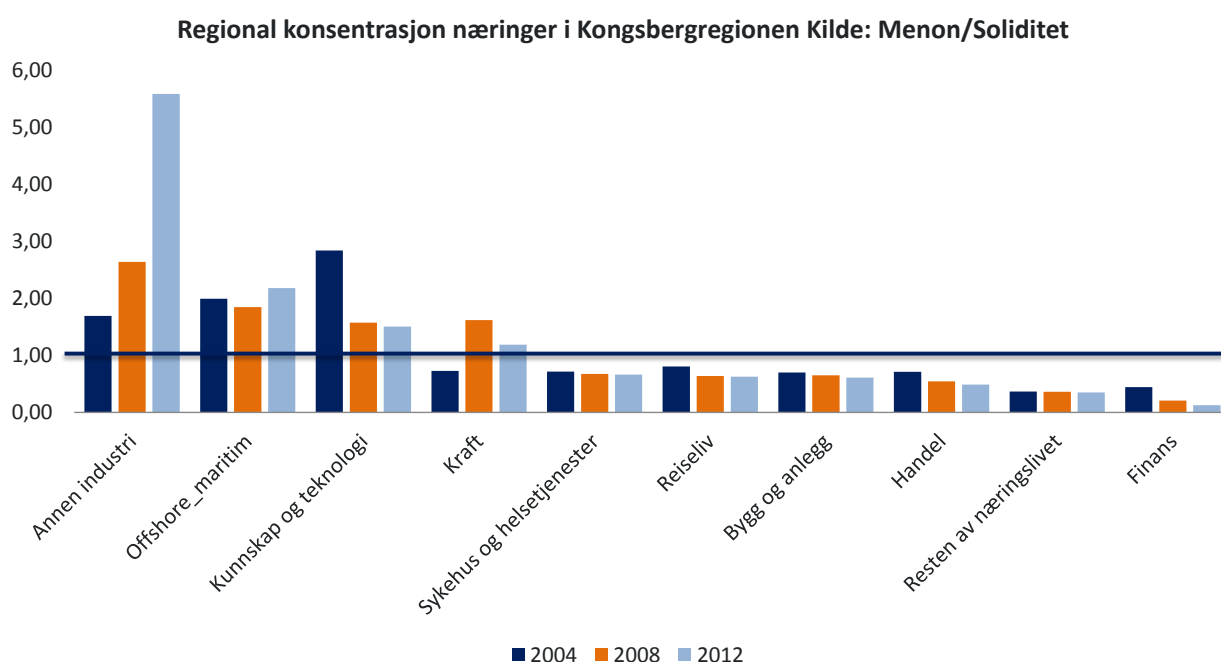
Figur 11 Verdiskaping i Kongsbergregionen uten Kongsberg kommune

Når vi utelukker miljøet rundt Kongsberg likner næringslivssammensetningen i resten av regionen mer på den vi ser ellers i Buskerud. Kraftproduksjon skaper store verdier for sine eiere også her. Bygg- og anleggsnæringen er også av stor betydning for verdiskapingen i regionen, og kan vise til sterk vekst fra 2004 til 2012. Øvre del av Kongsbergregion har en mer differensiert næringsstruktur enn eksempelvis Hallingdal. Selv om næringslivet er smått gir dette mer synlighet for samtlige næringer, noe som igjen skaper potensiale for utvikling.

I tillegg til å se på hvilke næringer som utmerker seg i form av verdiskaping ser vi på Balassa-indeksen for å kunne si noe om den regionale konsentrasjonen av næringer i regionen. Det er først og fremst næringene knyttet til kompetansemiljøet i Kongsberg, offshore maritim, kunnskap og teknologi og annen industri, som er overrepresentert i regionen sammenlignet med Norge totalt. Offshore maritim har holdt seg nogen lunde stabil på rundt 2 ganger landsgjennomsnittet, som indikerer at næringens vekst er i takt med næringen generelt i landet. Konsentrasjonen av kunnskaps og teknologinæringen har derimot falt fra 2,84 til 1,5 fra 2004 til 2012. Igjen får vi en ekstrem observasjon innen annen industri i 2012 på grunn av høy verdiskaping i Kongsberg Defence & Aerospace.

Figur 12 Balassa - regional konsentrasjon

Tre teknologiklynger i Kongsbergregionen

Konsentrasjonen av teknologibedrifter i Kongsbergregionene har bidratt til å skape flere klynge og bedriftsnettverk. **NCE Systems Engineering** i Kongsberg er en av Norges ledende industriklynger og representerer en rekke høyteknologiske bedrifter. I klyngen finner man også bedrifter fra Telemark og Vestfold og i 2013 var de i alt 16 bedrifter. Sammen med Steven Institute of Technology i USA, og Høgskolen i Buskerud har teknologibedriftene i NCE Systems Engineering blant annet bidratt til å etablere Nordens første Master i Systems Engineering.

Subsea Valley er en klyngeorganisasjon for bedrifter innen Subseateknologi spesielt knyttet til offshore olje og gass. Klyngen strekker seg helt fra Oslo/Akershus og ned til Telemark og blant medlemmene finner vi flere av selskapene som holder til i teknologibyen Kongsberg. Organisasjonen opplyser at medlemsbedriftene tilsammen besitter 73 prosent av verdensmarkedet.

Electric mobility Norway er fra 2012 tatt opp i Arenaprogrammet og er en næringsklynge med fokus på fremtidsrettede elbilbaserte samferdselsløsninger. Klyngen består i dag av 15 bedrifter og FoU-institusjoner og har som mål å bruke den allerede eksisterende teknologikompetansen i Kongsberg – Oslo regionen til å opprette en god posisjon knyttet til utvikling og salg av komponenter, delsystemer og løsninger for elbilbaserte transportløsninger.

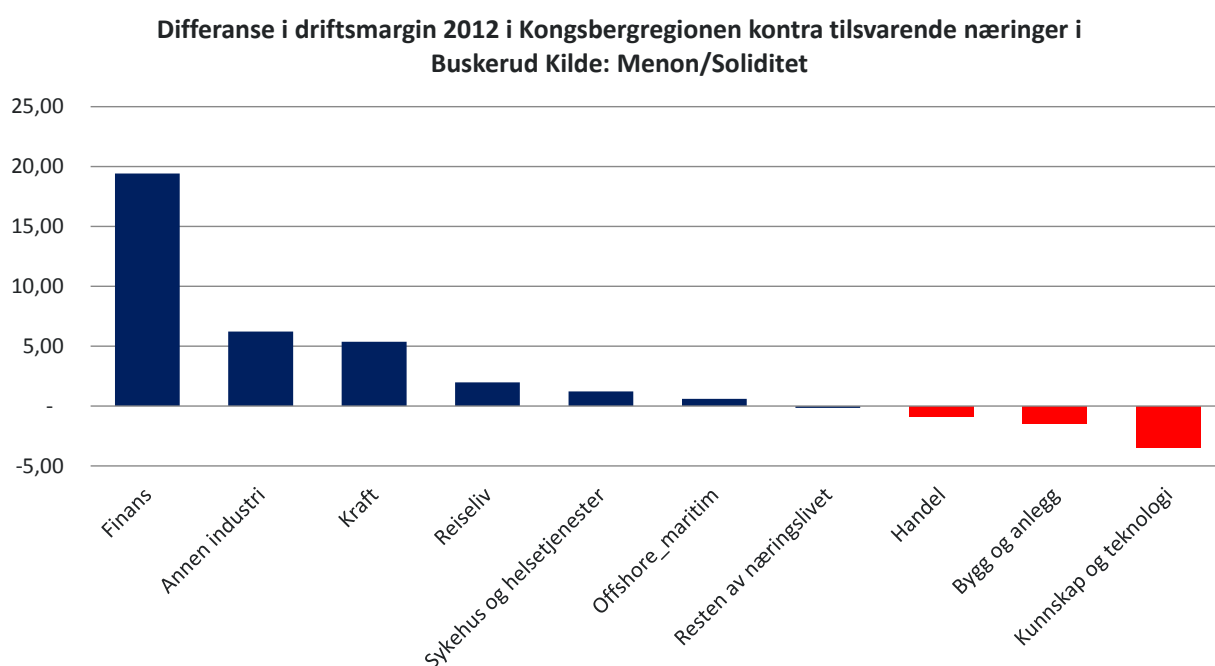
Dersom vi ekskluderer Kongsberg kommune hopper kraftnæringen frem som sterkt overrepresentert med en konsentrasjon 12 ganger landsgjennomsnittet. Konsentrasjonen av bygg- og anleggsnæringen er 2,12 ganger større enn landsgjennomsnittet, mens finans og reiselivsnæringen er ca. 1,3 ganger landsgjennomsnittet. Her er det viktig å understreke at ettersom næringslivet er relativt lite kan enkeltbedrifter ha stor betydning.

Den regionale konsentrasjonen av reiselivsnæringen i Numedalskommunene har økt fra 0,69 i 2004 til 1,30 i 2012. Næringen har her også hatt enorm vekst siden 2004, men er samtidig relativt liten målt i sysselsetting og verdiskaping. Kongsberg regionen, og Numedalskommunene spesielt, er et attraktivt marked for fritidstomter.

Her finner vi 230 -250 hytter per 100 boliger for fastboende.¹⁴ Området er tilpasset aktiviteter på både vinter og sommertid med attraksjoner som Langedrag Naturpark, stavkirker, middelalderfestival og fiske, rafting og padling i Numedalslågen, samt skiløyper og alpinanlegg.

For at en næring skal kunne utvikle seg er bedriftene nødt til å ha penger igjen til å investere i ny teknologi og kunnskap. For å måle en nærings overlevelsessevne kan vi blant annet se på næringens lønnsomhet i form av driftsmargin. Ulike næringer krever ulikt nivå av midler tilgjengelig til reinvestering, altså gir det mindre mening å sammenligne driftsmarginen på tvers av næringer. I figuren under viser vi derfor differansen på næringenes driftsmargin i Kongsbergregionen sammenlignet med tilsvarende næring i hele Buskerud.

Figur 13 Differanse driftsmargin

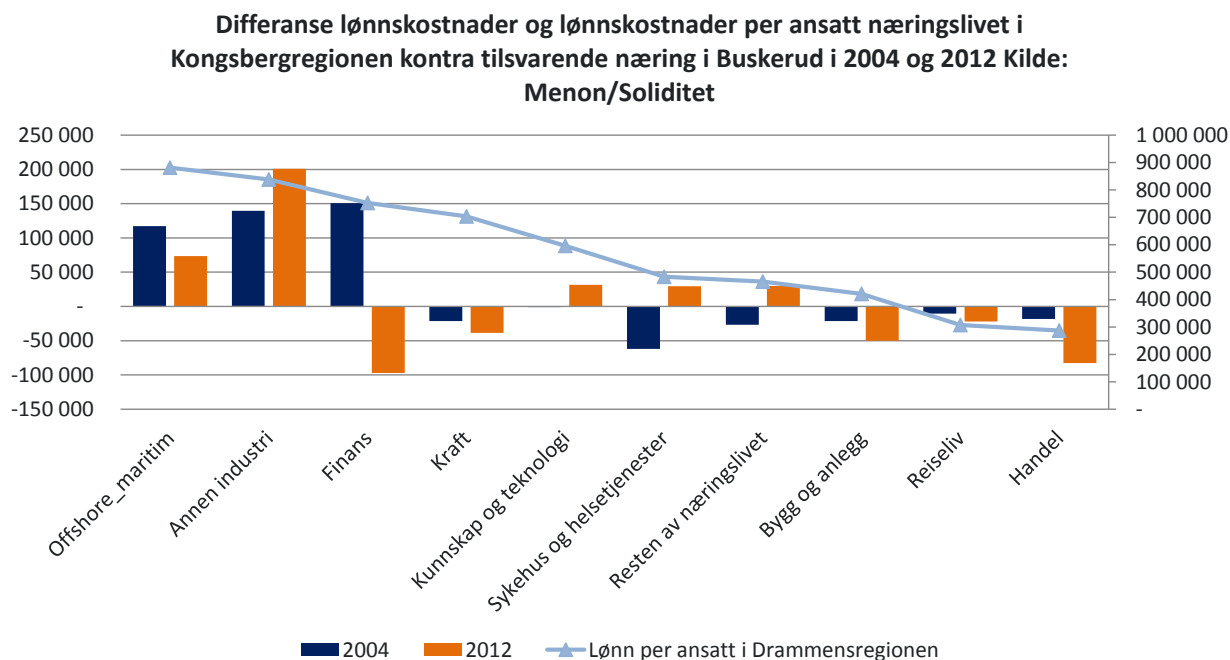
Sammenlignet med de næringene som har stor betydning i regionen målt i verdiskaping og konsentrasjon er det i første rekke annen industri og kraft som har en høyere lønnsomhet enn tilsvarende næringer i regionene. Offshore maritim ligger kun marginalt over gjennomsnittet for Buskerud og kunnskap og teknologi næringen ligger rundt 3 prosent under. Det kan være at den tunge tilstedeværelsen av Offshore Maritim næring i denne regionen er med på å presse lønnsomheten i kunnskaps og teknologibransjen ned i sammenheng med høye lønninger fordi de i større grad konkurrerer om samme arbeidskraft enn ellers i regionen. Det kan også være at næringssammensetning her avviker noe fra den vi ser i andre regioner i Buskerud. For eksempel vil selskap som Kongsberg Automotive som leverer systemløsninger til bilindustrien, ha større konkurranse fra internasjonale aktører. Med tanke på at lønnsnivået i Norge er relativt høyt sammenlignet med andre land, kan dette drive lønnsomheten ned sammenlignet med andre bransjer i næringen som konkurrerer på et lokalt eller nasjonalt marked hvor konkurrentene har samme forutsetninger når det kommer til lønnskostnader.

Nedenfor ser vi på lønnskostnadene i Kongsbergregionene sammenlignet med Buskerud. Både innen næringene offshore maritim og annen industri ligger lønnskostnadene godt over gjennomsnittet for Buskerud. Dette er en klar fordel med tanke på å tiltrekke seg relevant arbeidskraft. Ettersom denne næringen er såpass dominerende

¹⁴ Statistikk for hyttetetthet hentet fra Statistikknett.no

i regionene er det ikke urimelig å tro at dette lønnsnivået vil smitte over på andre næringer. Som vi ser er det ikke vesentlige forskjeller i de andre næringenes lønnsnivå i Kongsbergregionen sammenlignet med Buskerud totalt. Det er likevel verdt å merke seg at de relative lønnskostnadene i kunnskaps- og teknologi, sykehus og helsetjenester og resten av næringslivet har vokst relativt mer enn gjennomsnittet for samme næring i Buskerud sett under ett.

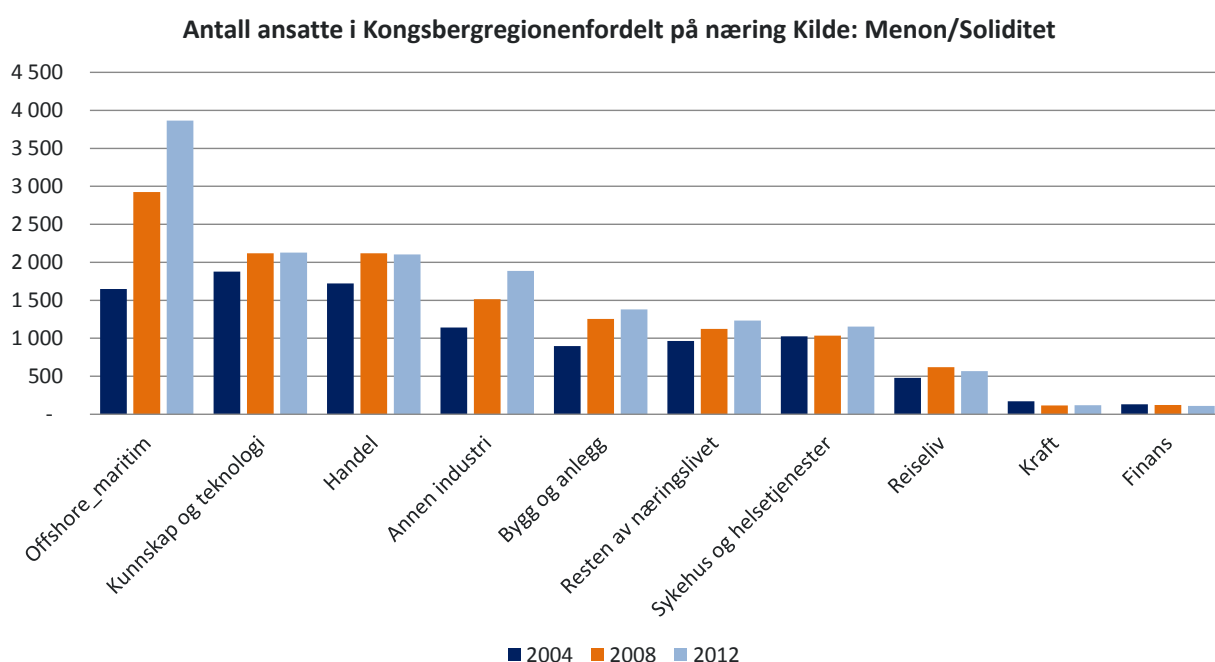
Figur 14 Lønnskostnader per ansatt og differansen til tilsvarende næringer i Buskerud

Lønnskostnaden per ansatt i Numedalskommunene alene er lavere enn gjennomsnittet i Buskerud for samtlige næringer. Dette kan gjøre det vanskelig for kommunene å tiltrekke seg relevant arbeidskraft. Det kan også forklares av at næringene er rettet mot andre deler av verdikjeden som i utgangspunktet ikke krever et like høyt utdanningsnivå og med dette, like høy lønn.

Utviklingen i sysselsettingen sier noe om i hvilken grad bedriftene klarer å tiltrekke seg arbeidskraft. Med unntak av kraft og finansnæringen har Kongsbergregionen sett en positiv sysselsettingsvekst i alle næringene siden 2004. Næringene som har hatt høyest sysselsettingsvekst i perioden er offshore maritim, annen industri og bygg og anlegg.

Figur 15 Sysselsetting

6.3. Kongsbergregionens utfordringer, fortrinn og vekstpotensial

Det høyt teknologiske kompetansemiljøet i Kongsberg er uten tvil driveren i næringslivet i regionen, og det er dermed lett å se at det er her den største muligheten for fremtidig vekst også ligger. Opprettholdelse og utvikling av denne kompetanseklyngen er også et klart satsingsområde i regionen, hvor flere av kommunene rundt Kongsberg kommune har et mindre næringsliv og til en viss grad fungerer som bostedskommuner for de ansatte i denne klyngen.

Kongsbergregionens største utfordring vil være å tiltrekke seg relevant arbeidskraft. Regionene har allerede et høyt utdanningsnivå blant befolkningen i nærheten av denne industrien, men arbeidsledigheten i regionen er lav noe som indikerer at for å kunne vokse er man nødt til å hente arbeidskraft utenfra regionen.

I tillegg til arbeidskraft i disse næringene er man avhengig å legge til rette for såkalte partnerarbeidsplasser, hvilket betyr at man har et behov for et diversifisert næringsliv som gjør at flere i en husholdning har tilgang på arbeid. I dag pendler mange av de ansatte i Kongsberg fra andre regioner. For å holde på disse samtidig som man tiltrekker seg ny arbeidskraft er det viktig med en samordnet strategi på tvers av kommune og fylkesgrenser. Med god infrastruktur og kommunikasjonsmuligheter inn til regionen er det mulig å utvide arbeidsmarkedet til andre næringer. For å tiltrekke seg relevant arbeidskraft er det derfor viktig at man går frem for å øke bostedsattraktiviteten ikke bare i Kongsberg, men også i kommunene rundt.

Både privat og offentlig sektor i Kongsberg har økning i bostedsattraktivitet på agendaen som et virkemiddel for å tiltrekke seg arbeidskraft. Det er blant annet lagt inn ressurser for å forbedre skolekvaliteten og knytte skolen tettere opp mot næringslivet.

På grunn av generell mangel på ingeniører i Norge er man også avhengig av å tiltrekke seg arbeidskraft fra utlandet. Kjente internasjonale bedrifter i regionen er en klar fordel, men skal man klare å holde på arbeidskraften må man også legge til rette for at den utenlandske arbeidskraften integreres i samfunnet og har mulighet til å flytte til regionen med familien. Internasjonale skoler som Kongsberg International School er viktig

i denne sammenhengen, og er også etablert av næringslivet selv. Høgskolen er også en god arena for å tiltrekke seg arbeidskraft fra utlandet og bør benyttes i større grad.

Kongsberg har også et fortrinn relatert til Høgskolen i Buskerud og Vestfolds avdeling i Kongsberg som tilbyr studier i System Engineering og på denne måten er med på å tiltrekke unge fremtidige arbeidstakere. Studiesteder har en positiv innvirkning på tilflytting fra andre regioner og det er derfor viktig at studiestedet ansees som attraktivt, ikke bare faglig, men også sosialt. Planer om å flytte Høgskolens avdeling i Kongsberg ned til sentrum i 2015 kan derfor gjøre Kongsberg som studiested mer attraktivt. I tillegg kan et tettere samarbeid mellom utdanningsinstitusjonen og næringslivet også i andre institutter enn System Engineering være med på å løfte andre deler av næringslivet frem.

På samme måte som bedriftene i Subsea Valley har medlemmer i ulike deler av verdikjeden kan de store bedriftene i Kongsberg innen andre næringer enn offshore være med på å bygge opp lignende klynger i det kompetansemiljøet som allerede eksisterer i nærheten av regionen. Ettersom tilstedeværelse av store bedrifter i regionen gjør det vanskelig for mindre bedrifter å etablere seg kan de store i større grad oppfordre til nyetablering ved å engasjere mindre bedrifter lokalt til underleveranser. Igjen er det avgjørende om tilgangen på arbeidskraft er stor nok.

For kommunene nordover i regionen er avstand og infrastruktur en stor utfordring. Lav befolkningstetthet gir også store utfordringer tilknyttet næringsutvikling. Et allerede godt etablert og stort hyttemarked, sammen med attraksjoner og aktiviteter tilknyttet både sommer og vintermånedene viser et potensiale innen reiselivsnæringen. Her vil fokuset ligge på hvordan man skal få hytteeiere til å benytte seg mer av hytta. I den sammenheng har man også et potensial i å styrke handelsnæringen i regionen.

7. Vestviken

Arbeidsmarkedet i Vestviken er tett koblet opp mot arbeidsmarkedet i Akershus, Oslo Drammensregionen og til

Østfold gjennom Oslofjordtunnelen. Attraktiv beliggenhet i umiddelbar nærhet til Osloregionen, kombinert med lave boligpriser og god kommunikasjon bidrar til befolkningsvekst. Vestviken var tidligere en del av Drammensregionen. En sterk orientering rettet mot næringslivet i Oslo og Akershus skiller regionen fra resten av Buskerud.

Det er spesielt stor tilflytting fra Akershus. Den største driveren er beliggenheten og bostedskvaliteten i regionen som er godt tilrettelagt for typisk høyt utdannede, med god økonomi. Muligheter til større tomter i området, trygt og godt sosial og helsetilbud er viktig for denne gruppen. Svært mange pendler inn til Oslo og Akershus.

Hurum er en betydelig hyttekommune med 2 300 registrerte hytter som skaper aktivitet i regionen. Primærnæringene står sterkt i regionen og verdiskapingen innen spesielt jordbruk er sentral.

Nedleggelsen av Cödra Cell Tofte på Hurum satte punktum for papirindustrien i Vestviken.

Tabell 7 Oppsummering BANK Vestviken

BANK – faktor	Vestviken
Bostedskvalitet	• 54 00 innbyggere i 2013 • 20 prosent av innbyggerne i Buskerud bor i Vestviken • 15 % vekst i befolkningen siste 10 år – langt over landsgjennomsnittet • Tilflytting av unge voksne i aldersgruppen 20 til 39 år både i 2000 og 2012
Arbeidstilbud	• Primærnæringene har betydning i Vestviken, spesielt produksjon av grønnsaker, veksthusproduksjon og tømmerhogst • En økende andel av landets arbeidsplasser i næringslivet • Fra 2008 til 2012 øker andelen arbeidstakere mellom 40 til 79 år fra 54 til 57 prosent. Sett opp mot de andre regionene i Buskerud finner vi en yngre arbeidssammensetning i Vestviken. • Nesten 30 prosent av befolkningen i Vestviken har høyere utdannelse • Lavere arbeidsledighet i Vestviken enn på landsbasis og i Buskerud • 44 prosent av de sysselsatte er kvinner og 56 prosent menn • Fra 2008 til 2012 har andelen sysselsatte menn økt med 8 prosent, mens andelen kvinner er redusert med 1 prosent
	• En del av Subsea Vally

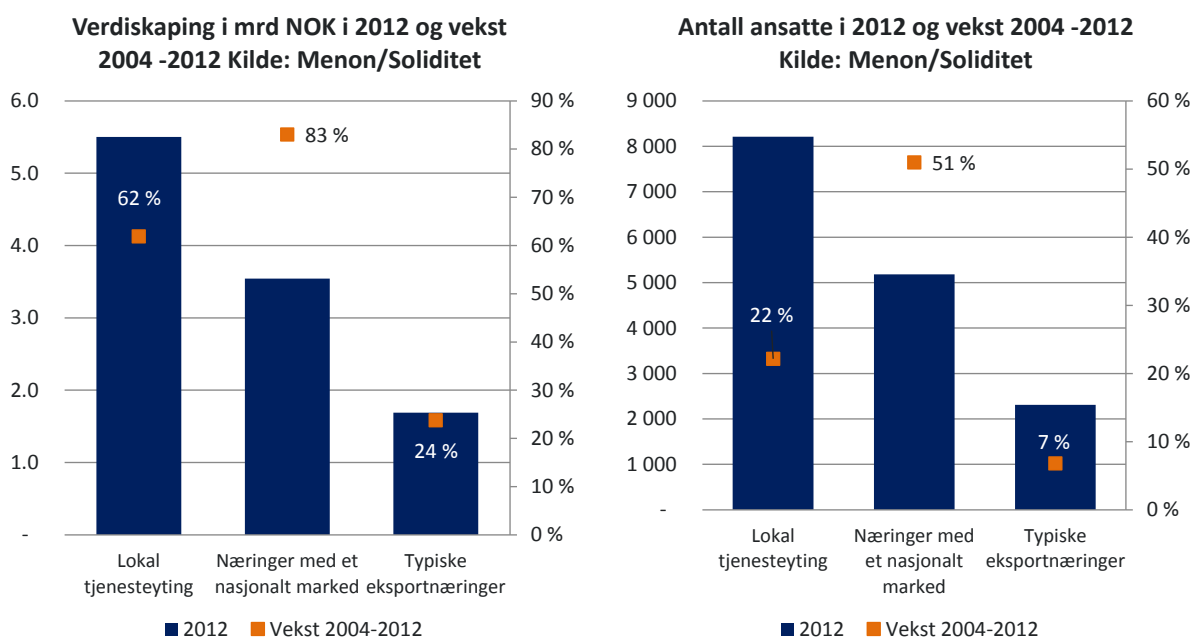
Kunnskapsmiljø	• Bedrifter som er ledende innen sine næringer - Tomra - Elopak – avdeling for teknologiutvikling i Røyken
Næringsliv	• Primærnæringene står sterkt, spesielt innen jordbruk. • Tjenesteytende næringer som betjener et lokalt marked sysselsetter mange • Arealkrevende næringsliv rettet mot handel, lager og logistikk • En del av Subsea Valley

7.1. Vestvikens internasjonale orientering

Fra et økonomisk perspektiv er en region å anse som en geografisk opphoping av økonomiske aktiviteter, utført av ulike aktører som hører til næringer. En regions konkurranseevne blir da å forstå som konkurranseevnen til næringene som er lokalisert i regionen. På mange måter er dette det samme som når vi snakker om et lands konkurranseevne.

En regions vekst kommer først og fremst når bedrifter i regionen kan eksporterer sine varer og tjenester ut av regionen – enten til andre regioner i landet, eller til andre land. Etterspørselen kan grovt deles inn i tre markeder: Det internasjonale eksportmarkedet, eksport til andre regioner og lokal tjenesteyting. For at en region skal kunne øke verdiskapingen per innbygger er den avhengig av å kunne betjene eksportmarkedene (både andre regioner i Norge og utlandet). Har en region suksess på eksportmarkedet, er det stor sannsynlighet for at verdiskapingsevnen blir omsatt til faktisk produksjon og at dette også påvirker utviklingen i omkringliggende områder. Områder rundt byer som fokuserer på eksportrettet industri vil ha større muligheter for vekst enn hvis næringslivet betjener er mer lokalt marked. Figuren under fordeler verdiskaping og sysselsetting i næringslivet i Vestviken på hvem næringslivets viktigste kunder er. Det er viktig å merke seg at figuren gir et anslag på fordelingen på markeder og at det kan finnes lokal variasjon som ikke fanges opp.

Figur 16 Vestvikens internasjonale orientering

Med valgte definisjon av næringslivets kunder fremstår næringslivet i Vestviken¹⁵ som svært lokalt orientert. Dette bildet er bare delvis riktig. Lokalisert i Vestviken finner vi et stort miljø med handelsbedrifter rettet mot bedriftsmarkedet som selger både nasjonalt og internasjonalt. I Vestviken er det også etablert flere lager og logistikkfunksjoner som betjener et nasjonalt og internasjonalt marked. På mange måter kan man si at næringslivet i Vestviken er a-typisk. Siden inndelingen passer dårlig for Vestviken har vi valgt å ikke vise fordelingen på markeder. I neste kapittel studerer vi næringslivet i Vestviken mer inngående.

7.2. Næringslivet i Vestviken

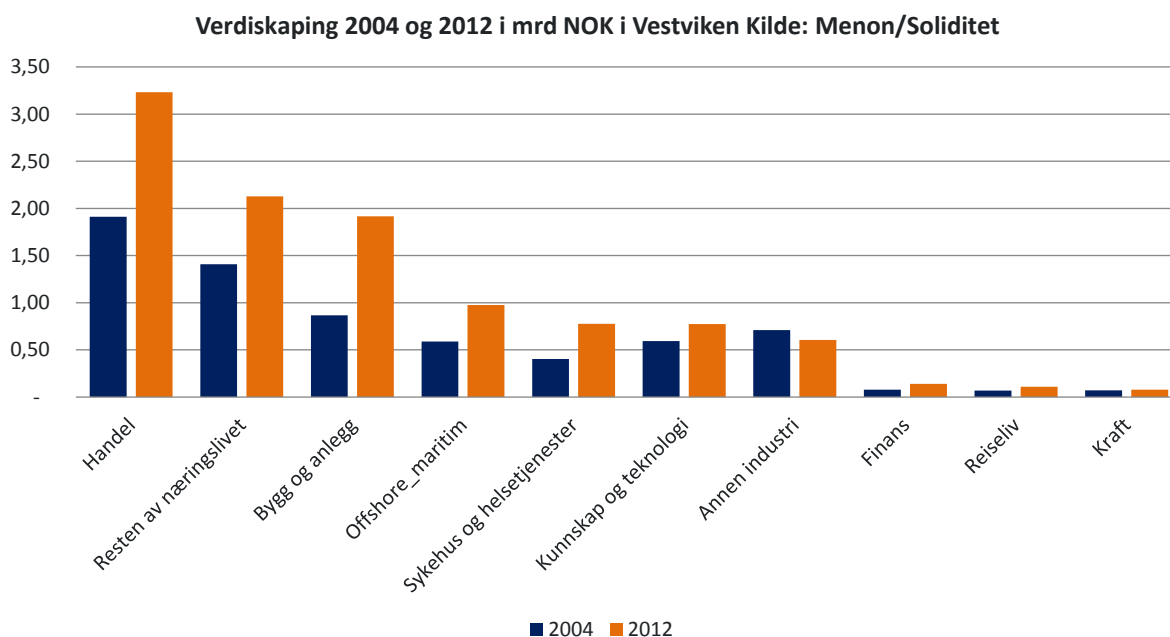
Vestviken tiltrekker seg stadig flere innbyggere. Den sterke veksten drives delvis av lave boligpriser med offentlig kommunikasjon og veiforbindelse til Akershus, Oslo, Drammen og Østfold. Slik vi ser i flere av de delene av Buskerud som ligger innenfor rimelig pendleravstand. Lave tomtepriser og ledige større arealer i nær tilknytning til E-18 har bidratt til lokalisering av et til dels arealintensivt næringsliv.

Næringslivet i Vestviken er svært differensiert. I Lier er primærnæringen svært viktig og regionen er kjent for produksjon av frukt og grønt, samt dyrking i veksthus. I Røyken og Hurum er det også noe landbruk, men disse er mer rettet inn mot tradisjonell jordbruk slik som kornproduksjon. Subsea Valley, som er grundig beskrevet for Kongsbergregionen, går gjennom Vestviken og Aker Subsea er den største bedriften målt i både verdiskaping og antall ansatte. Varehandel rettet mot bedriftsmarkedet utgjør en betydelig del av næringslivet i Vestviken. Bredden er stor – eksempelvis Orica Mining Services, som er verdens ledende leverandør av sivile sprengstoffer, til Tess AS, som leverer slanger og slangearmatur til alle formål til industri on- og offshore, til Mester Grønn som leverer blomster. Varehandel rettet mot privatmarkedet er også en viktig del av næringen i Vestviken og enkeltkjedevarehus som BAUHAUS og Asko i tillegg til Liertoppen kjøpesenter er lokalisert i tilknytning til E-18.

Arealintensivt næringsliv er gjennomgående for bedriftene i flere av næringskategoriene. Målt i verdiskaping er samlekategoriene resten av næringslivet stor i Vestviken. Muligheten for etablering av større lagre gir spedisjonsbedriftene gunstige betingelser og flere av bedriftene i denne kategorien er knyttet til denne typen virksomhet. I denne kategorien finner vi også næringsmiddelaktører og kontrollsentralen til Avinor.

¹⁵ Næringslivet i kommunene utenfor Kongsberg overskygges av næringslivet i kommunen og kommenteres ikke her.

Figur 17 Verdiskaping absolutt og vekst

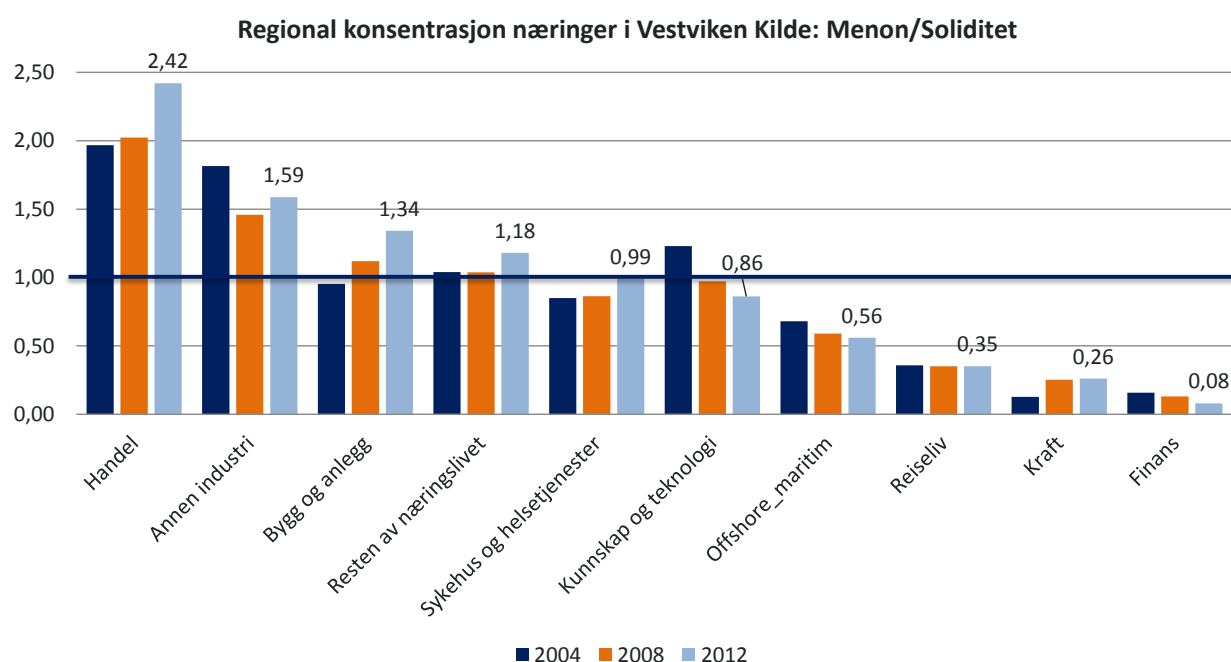

Næringsstrukturen i regionen har mindre grad av spesialisering. Med unntak av handel er det få næringer som er særlig overrepresentert. Som vi har sagt tidligere er bygg og anlegg en sentral næring i Buskerud. Dette er tilfelle også i Vestviken. Mens vi i Hallingdal finner en ledende leverandør innen tunellbygging er bedriften Protan ledende innen tak- og membransystemer som blant annet benyttes i tunneller og gruver med mer. Bedriftens hovedkontor ligger i Drammen, mens logistikkcenteret er lokalisert i Lier.

Med mindre det etableres ny industri der Cödra Cell lå tidligere, vil nok annen industri, her definert som annen industri, miste sin posisjon i regionen.

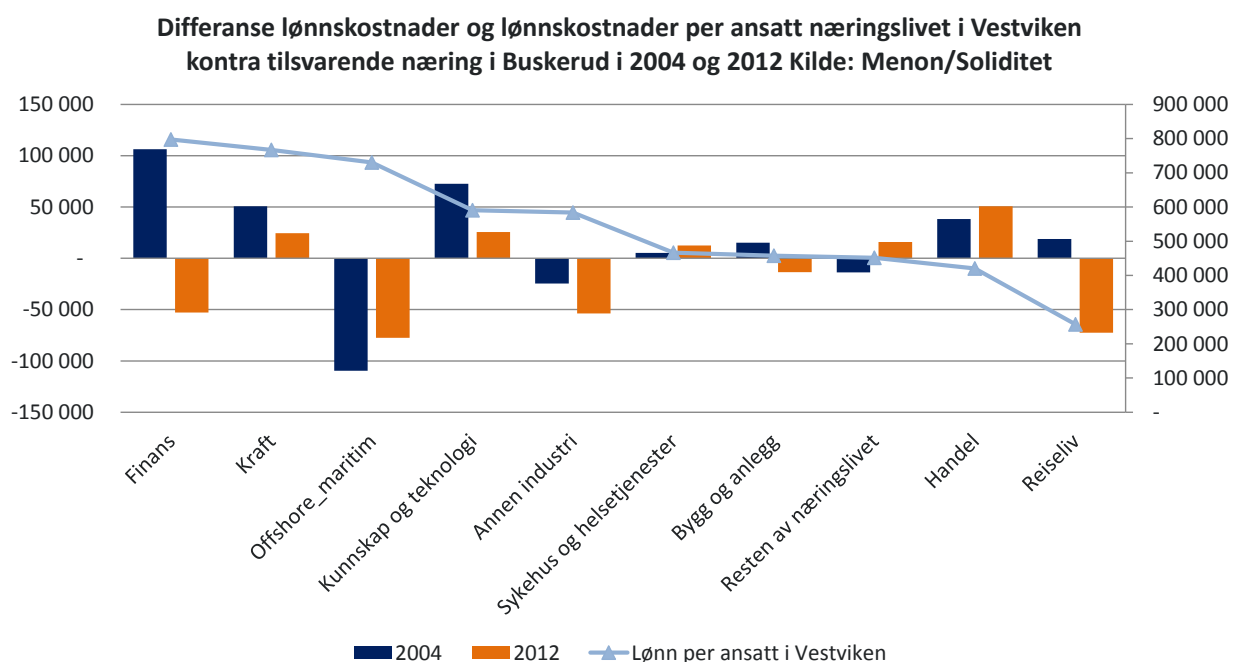
Konsentrasjonen av handelsbedrifter er meget høy i Vestviken. Dette henger sammen med en betydelig andel bedriftsrettet handel i tillegg til detaljhandel rettet mot privatmarkedet.

Figur 18 Balassa - regional konsentrasjon

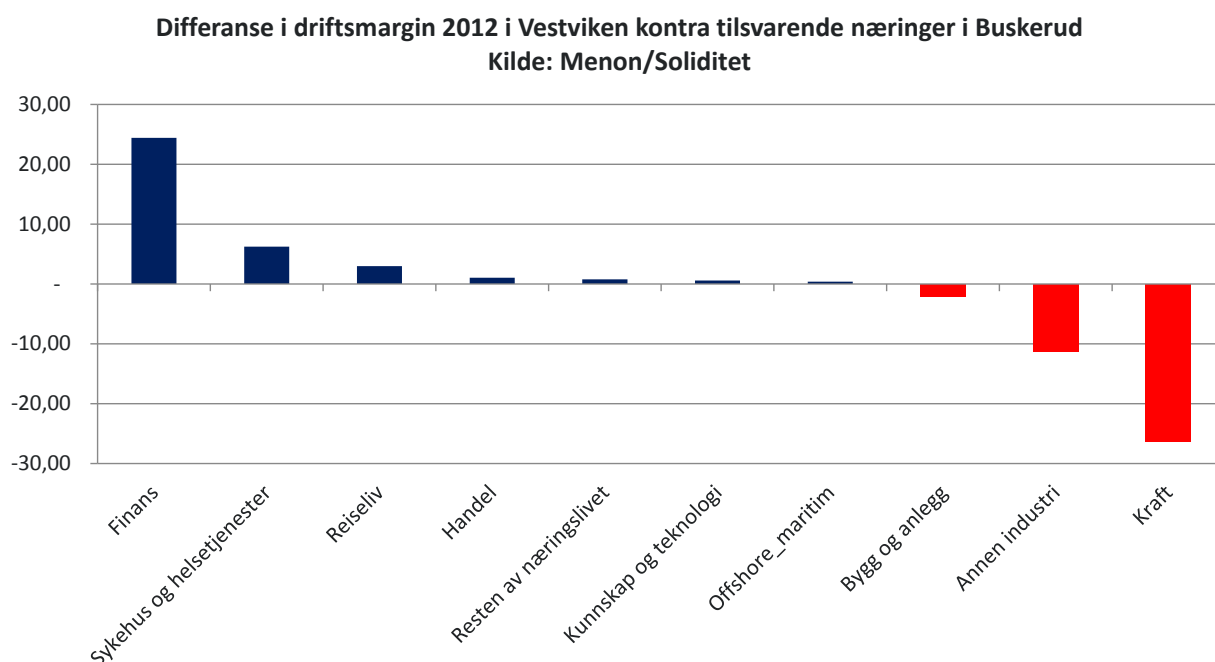
Det er store variasjoner i lønnskostnader per ansatt mellom næringslivet i Vestviken og snittet i Buskerud. En klar trend er at flere næringene har gått i retning av snittet i Buskerud. Eksempelvis har lønnskostnader per ansatt innen offshore/maritim og kunnskap og teknologi nærmet seg snittet for næringen i perioden. Reiselivsnæringen har forverret en positiv margin fra 2004, men dette kan også ha med økt bruk av deltidsansatte. Den største næringen i regionen – handelsnæringen – ligger med en positiv differanse i forhold til snittet i Buskerud, noe som er positivt. Innen handel er det flere bedrifter med spesialiserte produkter rettet mot vekstnæringer og som det krever kompetanse for å selge.

Figur 19 Lønnskostnader per ansatt og differansen til tilsvarende næringer i Buskerud

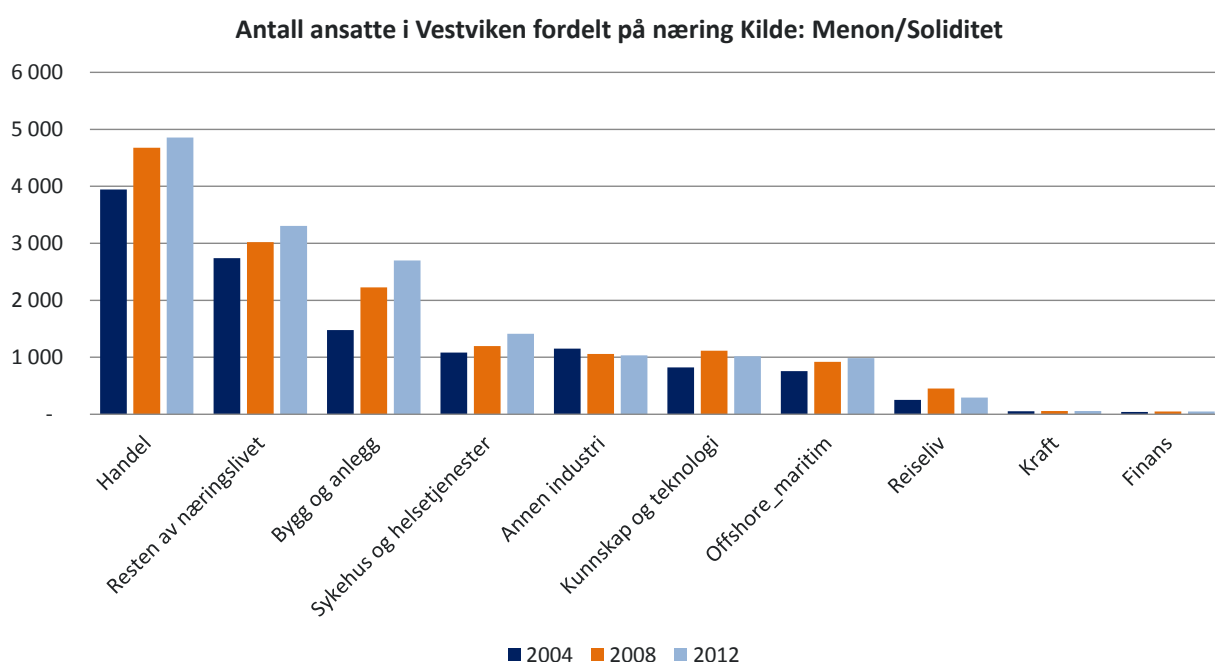
Bildet av lønnsomheten til bedriftene i Vestviken er positivt. I 2012 ligger driftsmarginene over snittet i de fleste næringene. Den negative observasjonen knyttet til annen industri er knyttet til nedleggelsen av Södra Cell Tofte på Hurum. Et lønnsomt næringsliv legger til rette for vekst og nyskaping. Bedrifter som stadig oppnår lavere lønnsomhet enn sine konkurrenter kan over tid tape markedsandeler. Bedriftene i Vestviken fremstår som mer lønnsomme enn snittet i Buskerud. At produksjon av kraft ligger under snittet har mindre betydning da dette i utgangspunktet er en lønnsom næring.

Figur 20 Differanse driftsmargin

Innbyggerne i Vestviken er høyt utdannet. Bare Kongsbergregionen har høyere utdanningsnivå, to prosentpoeng høyere enn Vestvikens 28 prosent. Vi har tidligere argumentert for at dette skyldes kort pendleravstand til attraktive jobber i Oslo og Akershus. Den korte pendleravstanden kan skape utfordringer for rekruttering lokalt hvis ikke bedriftene klarer å matche lønnsnivå, interessante arbeidsoppgaver og karrieremuligheter. Samtidig gir tilgang til større ledige arealer og nettopp det at det finnes kvalifisert arbeidskraft i regionen incentiver for bedriftsetableringer. Gjennom intervjuene oppgis mangel på ledige kontorlokaler som en sentral utfordring. Det jobbes aktivt med dette i regionen. Handelsnæringen sysselsetter klart flest i denne regionen, selv om veksten har vært større i andre næringer.

Figur 21 Sysselsetting

7.3. Vestvikens utfordringer, fortrinn og vekstpotensial

Fortrinnet til Vestviken er den sentrale beliggenheten i nærheten av Oslo. Regionens innbyggere er høyt utdannet og det er ledige arealer for utbygging av næringsvirksomhet. En av de største utfordringene med å få ønsket næringsliv til å etablere seg oppgis å være lav veistandard. De interne forskjellene innad i Vestviken vanskeliggjør etableringen av ny næringsvirksomhet deriblant på Cödra Cell på Hurum.

Næringslivet i Vestviken er svært differensiert. I tillegg til at primærnæringene står sterk er det mye arealintensiv næringsvirksomhet i Vestviken. Mulighetsrommet for å tiltrekkes seg ny forretningsvirksomhet i regionen synes større enn utfordringene. Likevel vil vi peke på noen.

En klar utfordring for videre utvikling av næringslivet i Vestviken er nærheten til attraktive arbeidsmarkeder i Oslo og Akershus. Pendleravstanden er såpass kort at arbeidstakere vil vurdere lønnsnivå, attraktive arbeidsoppgaver og karrierevei i arbeidsmarkedene opp mot hverandre.

Et vekstpotensial for regionen er en bredere satsning på etablering av næringsvirksomhet rettet mot utvinning av olje og gass. Regionen har større tomtearealer ledig som egner seg til utbygging av eksempelvis større forsknings og utviklingssentre. For å lykkes med dette må det satses på infrastruktur i regionen. Et typisk oljerelatert firma vil ikke etablere seg i denne regionen nettopp fordi infrastrukturen ikke er god nok og velger en lokalisering nærmere Akershus. Ledige større tomtearealer egner seg også til etablering av lager og logistikkbedrifter. Selv om lønnsnivået er lavere i regionen kan dette kompenseres for ved kortere reisevei.

Nærheten til store kjøpesterke kundegrupper på Østlandet kan også tale for en videre utbygging av og satsning på handelsnæringen. Eksempelvis handelsbedrifter som retter seg mot bedriftsmarkedet som det allerede finnes mange av i regionen i dag.

Nedleggelsen av Cödra Cell Tofte gir nye muligheter for utnyttelse av både tomten og tilhørende kaianlegg. Regionen er i gang med et omstillingsprosjekt. En del av omstillingsprosjektet ser på ulike muligheter innen

utvikling av industri innen treforedling der man kan ta i bruk denne kompetansen som finnes regionen for å danne en klynge innen dette området. Et samarbeid med Treklyngen på Ringerike for etablering av en felles skog og treklynge burde undersøkes.

8. Midt-Buskerud

Sentralt i Midt-Buskerud finner vi Norefjell skidestinasjon i Krødsherad kommune, turistattraksjonen Blaafarveværket¹⁶ i Modum kommune og kjøkkenprodusenten Sigdal Kjøkken i Sigdal kommune. Tre suksesshistorier med betydning for utvikling av de tre kommunene som utgjør Midt-Buskerud. I tillegg står salg

av helsetjenester gjennom Vikersund Kurbad, Modum Bad og Frisklivssentralen sentralt i regionen.

Midt-Buskerud er den minste regionen i Buskerud målt i antall innbyggere og kan vise til lav befolkningsvekst over de siste 10 årene, noe høyere enn eksempelvis Hallingdal. Det skapes nye arbeidsplasser i regionen, men kun nok til å opprettholde regionens andel av nasjonale arbeidsplasser stabilt. Det bor mange pendlere i Midt-Buskerud og regionen fremstår som svært attraktiv som bostedsregion.

Primærnæringene skogbruk og jordbruk står i tillegg sterkt i Midt-Buskerud med seks prosent av verdiskapingen i regionen.

Vikersundsbakken er kjent for de fleste både i Norge og internasjonalt. Til tross for at hoppbakken

er kjent tiltrekker den ikke turister til regionen. Sigdal og Eggedal er betydelige hyttekommuner.

Tabell 8 Oppsummering BANK-modellen i Midt-Buskerud

BANK – faktor	Midt-Buskerud
Bostedskvalitet	• 19 000 innbyggere i 2013 • 7 prosent av innbyggerne i Buskerud bor i Midt-Buskerud • 4 % vekst i befolkningen siste 10 år – langt under landsgjennomsnittet • Fraflytting av unge voksne i alderen 20-39 år i 2012. I 2000 var det netto innflytting til Midt-Buskerud i denne aldersgruppen.
Arbeidstilbud	• Primærnæringene står sterkt i Midt-Buskerud (tømmer, korn og melkeproduksjon) • En stabil liten andel av landets arbeidsplasser i næringslivet • Fra 2008 til 2012 øker andelen arbeidstakere mellom 40 til 79 år fra 60 til 62 prosent • 18 prosent av befolkningen i Midt-Buskerud har høyere utdanning. Dette er laveste andel i Buskerud • Lavere arbeidsledighet i Midt-Buskerud enn på landsbasis og i Buskerud • 48 prosent av de sysselsatte er kvinner og 52 prosent menn

¹⁶ I 2011 hadde Blaafarveværket og Koboltgruvane et samlet besøk på ca. 190.000. Det gjør museet til en av Norges best besøkte turistattraksjoner.

	• Fra 2008 til 2012 har andelen sysselsatte menn økt med 4 prosent, mens andelen kvinner ikke har økt i perioden
Kunnskapsmiljø	• Modum Blaaфарveværket – nasjonalt museum, men sommerbasert • Et sterkt fagmiljø innen allmennhelse med flere større virksomheter etablert • Modum Bad – faglig ledende innen helsetjenester
Næringsliv	Tre sentrale næringer: • Bygg- og anleggsnæringen, motor i regionen • Helsetjenester • Reiseliv – tilbud både sommer og vinter, men noen av miljøene er mindre

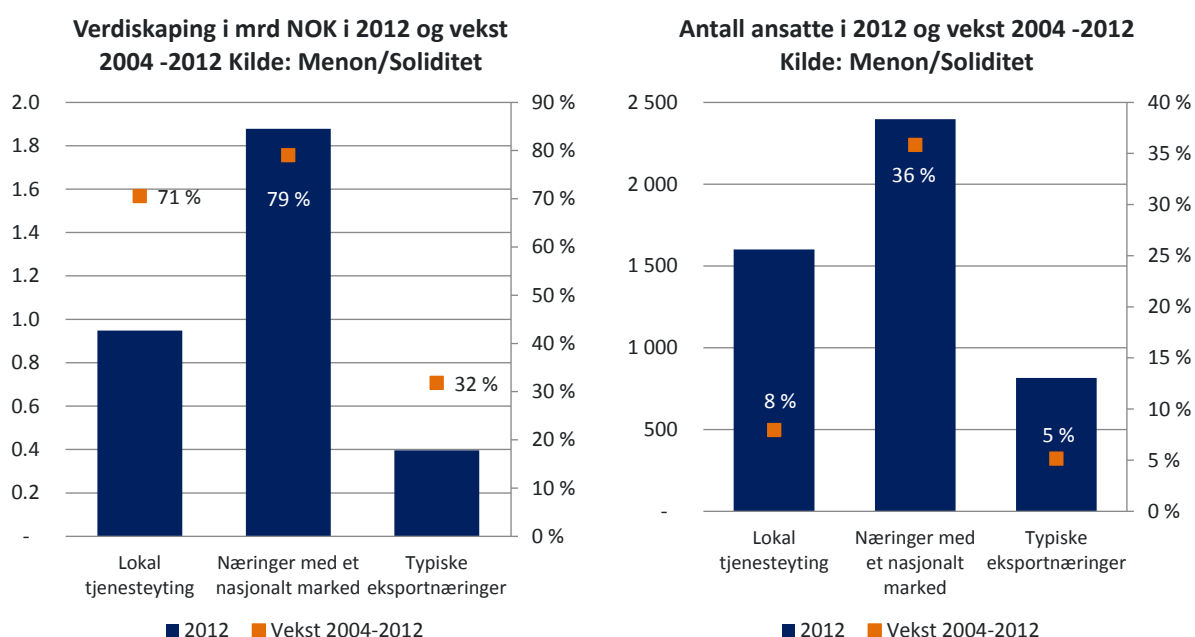
8.1. Midt-Buskerud internasjonale orientering

Fra et økonomisk perspektiv er en region å anse som en geografisk opphoping av økonomiske aktiviteter, utført av ulike aktører som hører til næringer. En regions konkurranseevne blir da å forstå som konkurranseevnen til næringene som er lokalisert i regionen. På mange måter er dette det samme som når vi snakker om et lands konkurranseevne.

En regions vekst kommer først og fremst når bedrifter i regionen kan eksportere sine varer og tjenester ut av regionen – enten til andre regioner i landet, eller til andre land. Etterspørselen kan grovt deles inn i tre markeder: Det internasjonale eksportmarkedet, eksport til andre regioner og lokal tjenesteyting. For at en region skal kunne øke verdiskapingen per innbygger er den avhengig av å kunne betjene eksportmarkedene (både andre regioner i Norge og utlandet). Har en region suksess på eksportmarkedet, er det stor sannsynlighet for at verdiskapingsevnen blir omsatt til faktisk produksjon og at dette også påvirker utviklingen i omkringliggende områder. Områder rundt byer som fokuserer på eksportrettet industri vil ha større muligheter for vekst enn hvis næringslivet betjener er mer lokalt markert. Figuren under fordeler verdiskaping og sysselsetting i næringslivet i Midt-Buskerud på hvem næringslivets viktigste kunder er. Det er viktig å merke seg at figuren gir et anslag på fordelingen på markeder og at det kan finnes lokal variasjon som ikke fanges opp i modellen.

Næringslivet i Midt-Buskerud retter seg i størst grad mot et nasjonalt eksportmarked. De viktigste kundene kommer primært utenfor regionen. Dette gir vekstmuligheter i en region med få innbyggere og lav befolkningsvekst. En fremtidig utvikling av næringslivet i Midt-Buskerud bør gå i retning av å skape ytterligere vekst hos disse bedriftene for å ta en større markedsandel. Reiselivsnæringen er i figuren under definert som internasjonal eksport selv om mange av kundene nok primært er fra Norge. I det følgende kapitlet skal vi studere næringslivet i Midt-Buskerud mer inngående.

Figur 22 Midt-Buskeruds internasjonale orientering

8.2. Næringslivet i Midt-Buskerud

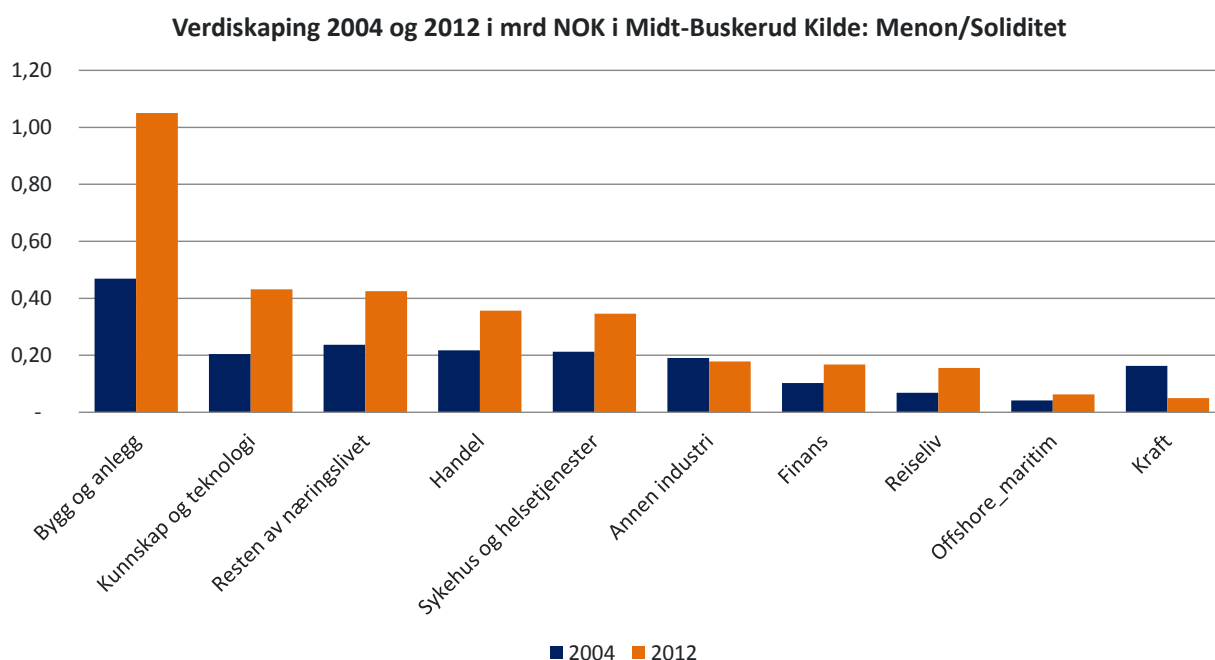
Målt i verdiskaping er bygg og anlegg en sentral næring i Midt-Buskerud. Bygg og anlegg er ikke bare størst, men kan også vise til sterkest vekst i perioden på 127 prosent. Bygg- og anleggsnæringen fremstår som motoren i næringslivet i Midt-Buskerud. På mange måter er bygg og anlegg en næring som ikke syns i regionene. Når arbeidsplassen er knyttet til byggeplasser i eller utenfor regionen blir næringen mindre synlig i regionen.

Hæhre Entreprenører er den største bedriften innen bygg og anlegg i Midt-Buskerud og driver innen vei- og anleggsbygging. Det er flere bedrifter i Buskerud som har spesialisert seg innen vei og tunell på en eller annen måte.¹⁷ Når tre så relaterte bedrifter ligger ganske i nærheten av hverandre ligger det et potensiale i å utnytte hverandres kompetanse. En utfordring er at bygg- og anleggsbedrifter tenderer til å benytte leverandører de har kjennskap til og som de vet leverer. Dette er fordi kostnaden knyttet til forsinkelser i prosjektene er betydelig. En annen utfordring er selvfølgelig det at byggeplassen og location endres etter hvert som prosjektene blir ferdige.

I et næringsutviklingsperspektiv – der man ønsker å utvikle antallet arbeidsplasser for kunnskapsmedarbeidere - er det interessant å se at industri rettet mot kunnskap og teknologi er den nest største næringen i Midt-Buskerud målt i verdiskaping, med en vekst tett opp mot bygg og anlegg og reiseliv på 111 prosent fra 2004 til 2012. Teknologiindustribedriften ELKO er en driver i denne næringen i regionen, med over halvparten av verdiskapingen i 2012. i tillegg til ELKO er HTS BeSafe (produserer sikringsutstyr til barn i bil) og Sole, som leverer ventiler til radiatorer, sentrale drivere for veksten i næringen i Midt-Buskerud.

¹⁷T. Engene på Gol innen tunellbygging og Protan i Drammen innen takdekke i tunneller.

Figur 23 Verdiskaping absolutt og vekst

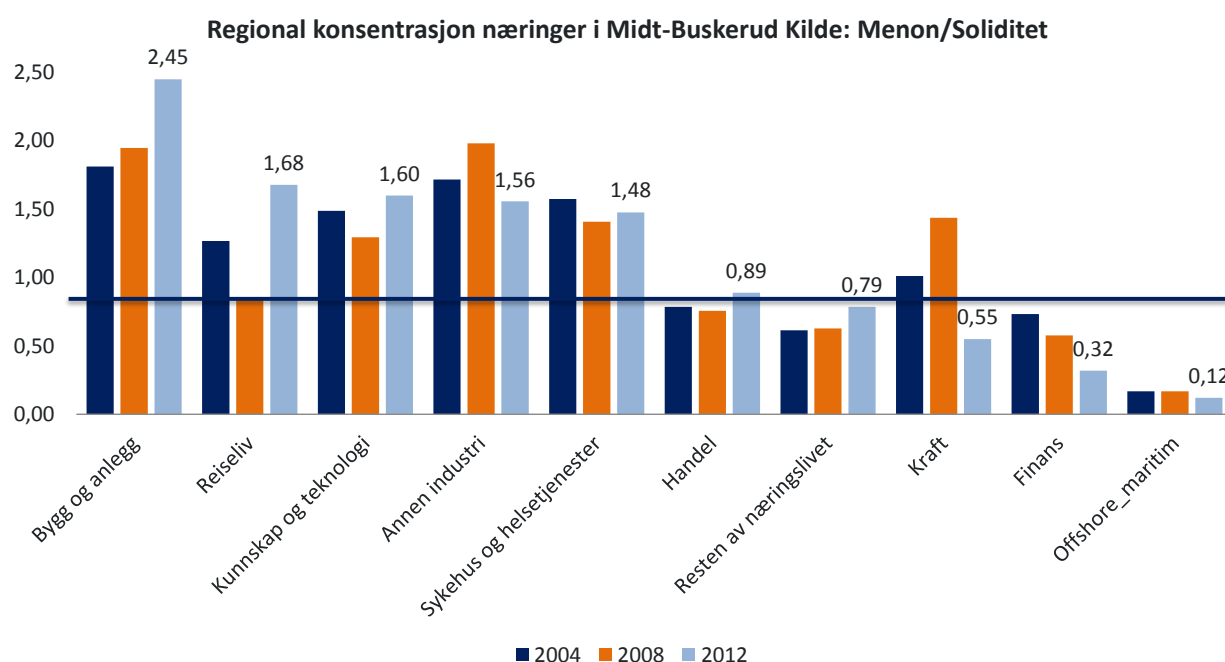
Selv om overrepresentasjonen er beskjeden er de største næringene og næringene med størst vekst overrepresentert i Midt-Buskerud. Betydningen til bygg og anlegg blir klart viktigere i perioden. Det sammen blir næringslivet knyttet opp mot reiseliv og kunnskapstjenester. Reiseliv er en mindre næring målt i verdiskaping, men kan vise til sterk vekst i perioden (124 prosent) og er overrepresentert i regionen. Utviklingen av reiselivsnæringen med oppbygging av kapasitet rundt Norefjell har gitt dette resultatet og da spesielt utviklingen av Bøseter på Norefjell.

Utviklingen av Bøseter på Norefjell - fra øde hytteområde til 1900 varme senger

800 meter over havet på solsiden av Norefjell ble Quality Resort & Spa Norefjell åpnet i 2009. Arbeidet med å bygge komplekset startet i mai 2007. Med sine 405 rom og 1900 sengeplasser Norges største anlegg. Resortet rommer i alt 284 leiligheter, som deles inn i to kategorier: hotelleiligheter og landsbyleiligheter. Hotellet og rekkeleilighetene tilknyttet hotellet er bygget ut i en totalentreprise av Kruse Smith, og ble åpnet 11. mars 2009. Landsbyleilighetene bygges ut i en egen entreprise og er ikke ferdig.

Med landsbyen nedenfor hotellet er det investert 900 millioner kroner i området. Dersom utviklingen går som grunneierne ønsker, vil denne totalsummen komme opp i 1,5 milliarder kroner.

Figur 24 Balassa - regional konsentrasjon

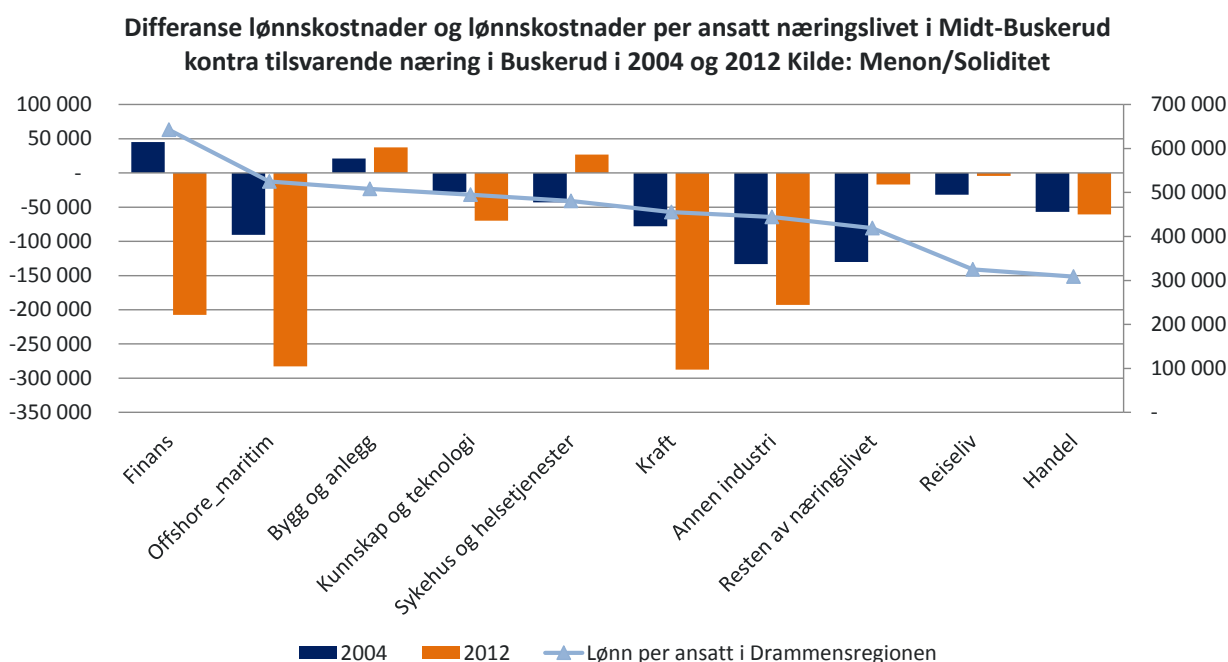
Innledningsvis trakk vi frem tre bedrifter som representerer tre ulike næringer i Midt-Buskerud med stor betydning for utviklingen av regionen, i tillegg til leverandører av private helsetjenester. Vi ser klart at næringene som disse bedriftene representerer gjør det bedre enn de andre næringene i regionen.

Reiselivsnæringen har lave lønnskostnader per ansatt. Vi har for andre regionen argumentert for at dette kan skyldes bruk av deltidsarbeid. Tilsvarende i handelsnæringen. Det som er interessant i figuren under er å se differansen til tilsvarende næringer i Buskerud. Mens handelsnæringen i Midt-Buskerud i perioden har gjennomgående lavere lønnskostnader per ansatt er endringer for reiselivsnæringen betydelig. Fra 2004 til 2012 er lønnsdifferansen til tilsvarende næringsliv i Buskerud nesten borte. Næringen i regionen har med andre ord klart å tette gapet til konkurrerende bedrifter, noe som kan ha betydning i rekrutteringen av arbeidstakere.

Bygg og anleggsnæringen kan vise til enda bedre resultater for dette delmålet. Lønnsutgifter per ansatt ligger over snittet i Buskerud i hele perioden og har styrket seg fram mot 2012. Sigdal Kjøkken og Hæhre Entreprenører, som er de største aktørene, konkurrerer begge i et nasjonalt marked. For å være ledende nasjonalt må man ha de mest kompetente arbeiderne, noe som kan forklare konkurransedyktige lønnsutgifter per ansatt. Mindre bruk av deltidsansatte kan nok også være deler av forklaringen. Selv om bruken av deltidsansatte er høyt i bygg- og anleggsnæringen kommer ikke dette tydelig frem for hvert enkelt selskap da mange bedrifter løser kapasitetsutfordringer enten gjennom økt bruk av underleverandører eller de leier inn ansatte gjennom vikarbyråer. På denne måten blir deltidsansatte i næringen ikke registrert som en del av selskapets bemanning.

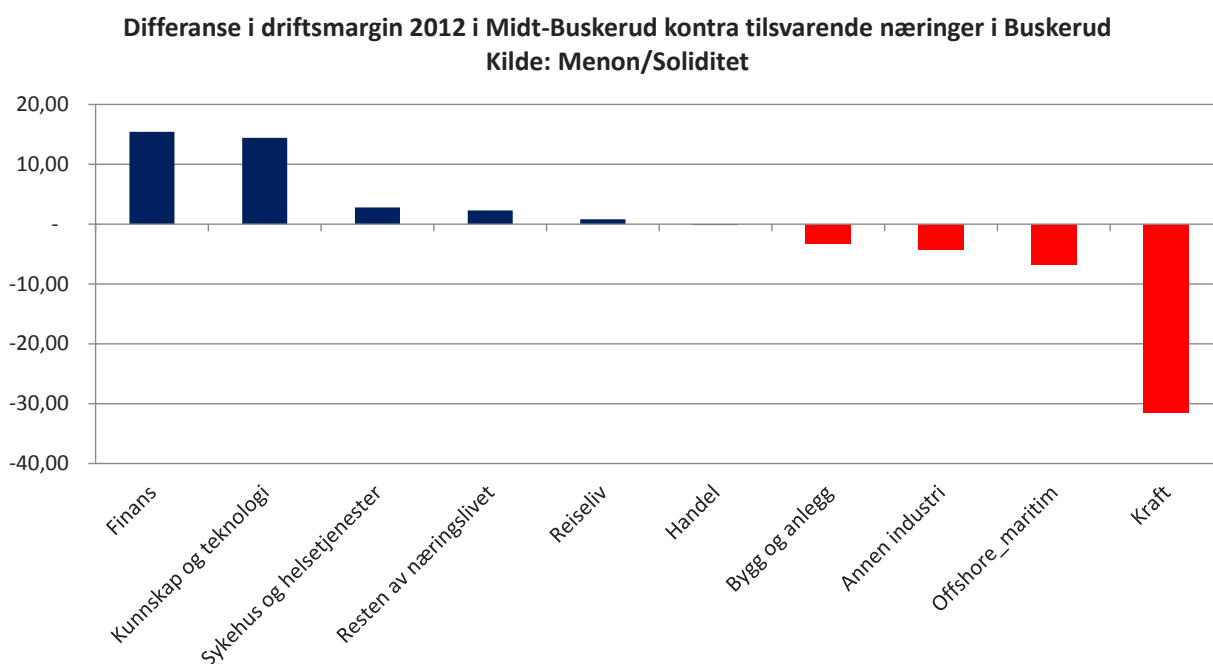
Tilsvarende resultater finner vi for leverandører av private helsetjenester i regionen. Mens differansen til tilsvarende næring i Buskerud i 2004 var negativ har bedriftene i perioden klart å snu trenden og i 2012 oppgir bedriftene i snitt rundt 25 000 mer i lønnskostnader per ansatt. Flere av bedriftene som leverer helsetjenester i Midt-Buskerud er ledende innen sine felt, med tilhørende kompetanse ansatt, noe som nok forklarer dette resultatet.

Figur 25 Lønnskostnader per ansatt og differansen til tilsvarende næringer i Buskerud

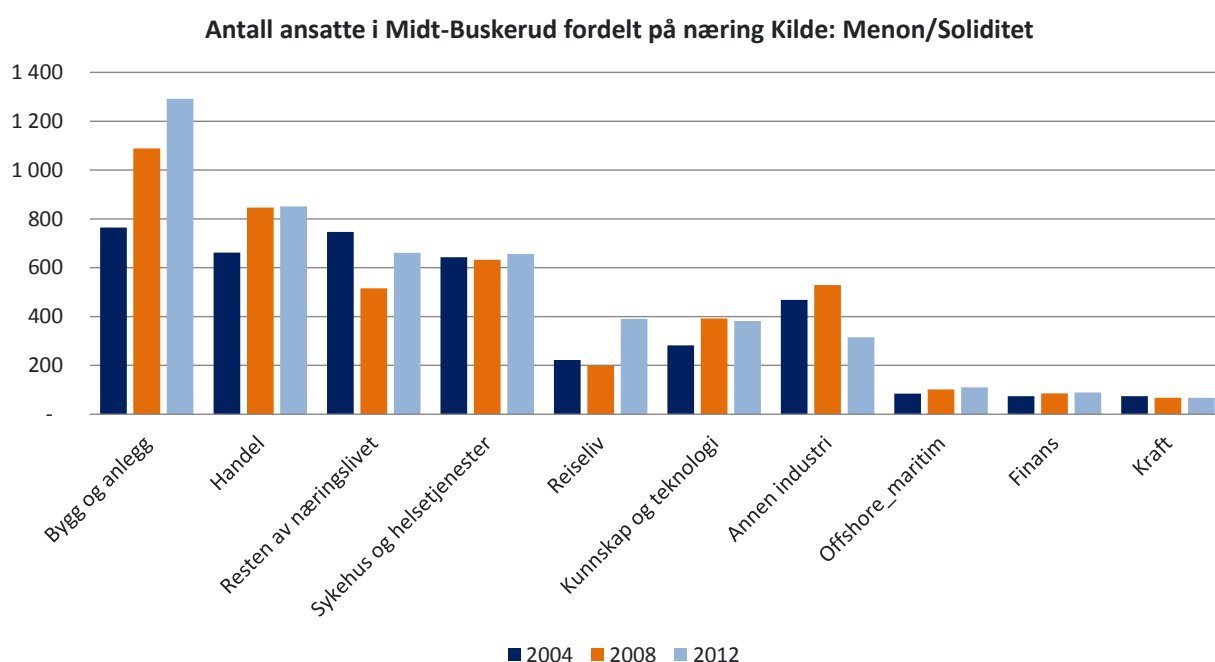
Differansen i driftsmarginer er positiv for de mest fremtredende næringene i Midt-Buskerud. Unntaket er i bygg- og anleggsnæringen som ligger litt under. Det er vanskelig å si hva dette kan skyldes. Det kan tenkes at endret etterspørsel som følge av finanskrisen bidrar noe. Etterspørselen i bygg- og anleggsnæringen er sterkt konjunkturavhengig. Da finanskrisen kom i Europa igangsatte regjeringen tiltak for å skåne norsk næringsliv. Et av disse tiltakene var direkte rettet mot å holde aktiviteten oppe i bygg- og anleggsnæringen. Midler ble blant annet bevilget gjennom kommunene til kjøp av bygg- og anleggsprosjekter. En forutsetning var at prosjektene måtte ferdigstilles innen årets slutt – rundt 9 måneder fra pengene ble delt ut. Dette medførte økt etterspørsel etter mindre byggeprosjekter som raskt kunne ferdigstilles. Midlene var i mindre grad rettet mot større aktørene som Sigdal Kjøkken og Hæhre Entreprenører.

Figur 26 Differanse driftsmargin

Bygg- og anleggsnæringen sysselsetter klart flest i Midt-Buskerud. 27 prosent av sysselsettingen i regionen er knyttet opp mot bygg og anlegg. Handelsnæringen og sykehus og helsetjenester er også betydelige arbeidsgivere med henholdsvis 18 og 14 prosent av den totale sysselsettingen. Antall ansatte i reiselivsnæringen har endret seg kraftig. Igjen ser vi effekten utbyggingen på Bøseter på Norefjell har hatt for reiselivsnæringen i regionen der antall arbeidstakere har doblet seg etter at det nye anlegget stod ferdig i 2009. Til forskjell fra andre regioner i Buskerud er antall ansatte innen resten av næringslivet på tilbakegang i Midt-Buskerud. For Midt-Buskerud skyldes tilbakegangen i større grad at dette er en samlekategori fremfor en reell tilbakegang i tilbudet av lokale tjenester. Antall ansatte innen sykehus og helsetjenester har endret seg lite i perioden. Dette fordi institusjonene som er der i dag er stabilt store og at de har vært det i hele perioden.

Figur 27 Sysselsetting

8.3. Midt-Buskeruds utfordringer, fortrinn og vekstpotensial

Midt-Buskeruds største utfordring er at de mangler et regionssenter som kan fungere som motor i regionen og tiltrekke seg innbyggere. Det er lang reisevei til byer som Kongsberg og Drammen, noe som bidrar til at bostedsattraktiviteten blir lav. Informantene fra regionen oppgir at til tross for dette pendler flere til andre regioner for arbeid. De som pendler i dag utgjør en fremtidig pool av potensielle arbeidstakere hvis det riktige næringslivet utvikles og etableres.

Vekstpotensialet til Midt-Buskerud ligger innen utvikling av reiselivsnæringen på Norefjell, utvikling av helsetjenester og bygg og anleggsnæringen. Men mens bedriftene innen reiseliv og helsetjenester tilbyr relaterte produkter som i større grad har nytte av å være lokalisert i samme region er dette i mindre grad tilfelle for byggenæringen. Mens Hæhre Entreprenører er en betydelig aktør innen vei- og anleggsutbygging, leverer ELKO stikkontakter, lysbrytere og annet elektromateriell og Sigdal leverer kjøkken. Tre bedrifter som leverer innen bygg- og anleggsnæringen, mens som i mindre grad øker sin konkurranseevne gjennom hverandre.

Innenfor reiseliv er vekstpotensialet sterkere knyttet til sted og næring, fremfor næring. Med dette mener vi at reiselivsnæringen er sentral, men at denne er svært stedsrelatert og at de i mindre grad fremmer vekst og verdiskaping i hele Midt-Buskerud. Vi har i denne studien trukket frem Norefjell frem som svært sentralt for den fremtidige utviklingen i regionen, vi har også trukket frem Blaafarveværket som en sentral aktør. I likhet med andre turistattraksjoner som museumsjernbanen Krøderbanen, Villa Fridheim, kunstnerhjemmene Hagan¹⁸ og Lauvli¹⁹, har Blaafarveværket høysesong om sommeren noe som gir et rikt reiseliv i kun deler av året. Norefjell er sterkt rettet mot vintersesongen, men tilbyr gjennom blant annet innendørs klatring og spaavdeling aktiviteter hele året. Et svært sesongrettet næringsliv er en utfordring for utviklingen av en region.

Det har vokst frem et miljø knyttet til helsetjenester i Midt-Buskerud. Dette miljøet er på mange måter en spesialisert forlengelse av reiselivsnæringen der opplevelsen er knyttet til utvikling og forbedring av egen helse i tillegg til faglig veiledning og behandling. Fagmiljøet er sterkt og er et av de ledende miljøene innen behandling,

¹⁸ Christian Skredsvig

¹⁹ Theodor Kittelsen

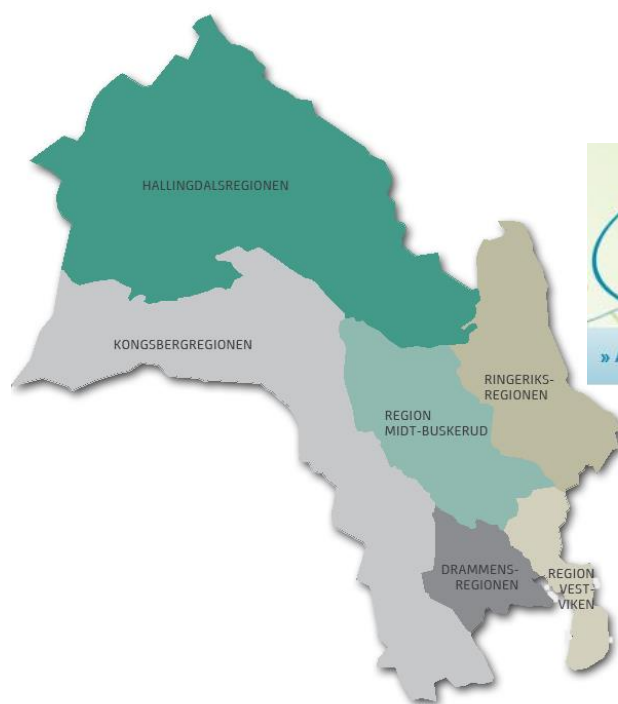
opptrening og opplæring, psykisk helse, familierelasjoner med mer. Fagmiljøet samarbeider med blant annet sykehuset i Buskerud. Et sterkt kompetansemiljø er nettopp viktig når en region skal utvikle seg. Potensialet regionen har til å bygge videre på dette er betydelig. En mulighet er å tenke fagmiljøet i Midt-Buskerud som base, men at tilrettelagte kurs kan holdes andre steder i regionen.

Samferdsel nevens av flere av regionene i Buskerud som en sentral utfordring for utviklingen. Dette også i Midt-Buskerud. Usikkerhet knyttet til utvikling av Ringeriksbanen og hvilke implikasjoner denne vil ha for allerede eksisterende Bergensbanen trekkes blant annet frem av flere av informantene som et stort usikkerhetsmoment for den fremtidige utviklingen i regionen. Felles innsats for å påvirke i ønsket retning kan redusere noe av denne usikkerheten.

9. Ringeriksregionen

Ringeriksregionen består av jord- og skogbrukskommunen Ringerike og bo- og reiselivskommunen Hole. Regionen har kort pendleravstand til Oslo, Bærum og Gardermoen, noe som gir høy boattraktivitet. Figuren som

viser «Alt innen en times omkrets» er hentet fra Ringeriket.no og viser den sentrale lokaliseringen regionen har til omkringliggende områder.

E-16 som går gjennom hele regionen gir god kommunikasjon med Østlandet for øvrig og Bergen og Vestlandet generelt.

Ringeriksregionen er et attraktivt boområde og tall fra SSB viser en befolkningsvekst over landsgjennomsnittet de siste ti årene.

Et sentralt utviklingstrekk i Ringeriksregionen er at nedleggelser er snudd til positiv næringsutvikling. I 2004 ble Helgelandsmoen militærleir nedlagt etter 136 års militærhistorie. Private investorer kjøpte parken som i dag flere arbeidsplasser enn

da Forsvaret forlot området. Tilsvarende Follum fabrikker som ble nedlagt i 2012 som Viken Skog nå har kjøpt opp og lagt planer for etablering av fremtidens skognæring på eiendommen.

Tabell 9 Oppsummering BANK Ringeriksregionen

BANK – faktor	Ringeriksregionen
Bostedskvalitet	• 36 000 innbyggere i 2013 • 13 prosent av innbyggerne i Buskerud bor i Ringeriksregionen • 8 % vekst i befolkningen siste 10 år – like under landsgjennomsnittet • Fraflytting av unge voksne i aldersgruppen 20 til 39 år både i 2012 selv om denne var positiv i 2000
Arbeidstilbud	• En synkende andel av landets arbeidsplasser i næringslivet • Fra 2008 til 2012 øker andelen arbeidstakere mellom 40 til 79 år fra 57 til 60 prosent • Nesten 25 prosent av befolkningen i Ringeriksregionen har høyere utdanning • Høyere andel arbeidsledighet i Ringeriksregionen enn på landsbasis og i Buskerud • 50 prosent av de sysselsatte er kvinner og 50 prosent menn • Fra 2008 til 2012 er andelen sysselsatte menn og kvinner redusert med lik prosentandel
Kunnskapsmiljø	• HBV - avdeling Hønefoss • Omdannelse av nedlagte industriområder for utvikling av nytt næringsliv • Treklyngen på Follum

	Eggemoen Aviation and Technology park er en teknologisk næringspark som bygges ut på Eggemoen ved Hønefoss. Helgelandsmoen Næringspark AS
Næringsliv	• Primærnæringene står sterkt i Ringeriksregionen • Et handelssentrum for regionen og omkringliggende områder • Sykehus og helsetjenester • Sterk satsning på etablering av ny næringsvirksomhet som er fremtidsrettet

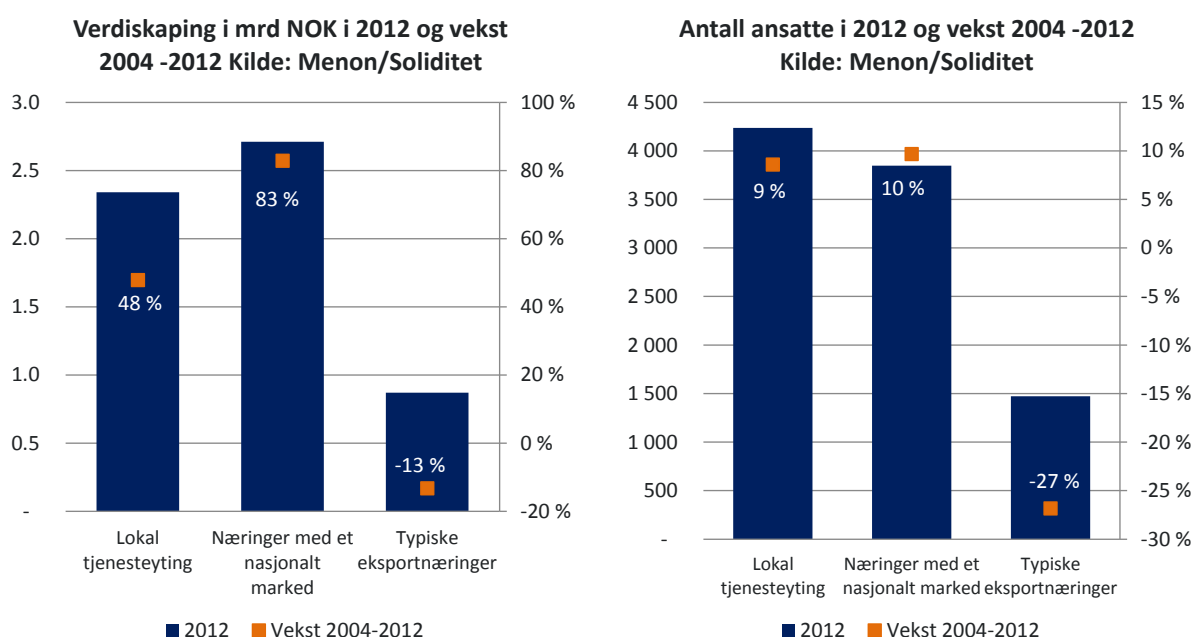
9.1. Ringeriksregionens internasjonale orientering

Fra et økonomisk perspektiv er en region å anse som en geografisk opphoping av økonomiske aktiviteter, utført av ulike aktører som hører til næringer. En regions konkurranseevne blir da å forstå som konkurranseevnen til næringene som er lokalisert i regionen. På mange måter er dette det samme som når vi snakker om et lands konkurranseevne.

En regions vekst kommer først og fremst når bedrifter i regionen kan eksportere sine varer og tjenester ut av regionen – enten til andre regioner i landet, eller til andre land. Etterspørselen kan grovt deles inn i tre markeder: Det internasjonale eksportmarkedet, eksport til andre regioner og lokal tjenesteyting. For at en region skal kunne øke verdiskapingen per innbygger er den avhengig av å kunne betjene eksportmarkedene (både andre regioner i Norge og utlandet). Har en region suksess på eksportmarkedet, er det stor sannsynlighet for at verdiskapingsevnen blir omsatt til faktisk produksjon og at dette også påvirker utviklingen i omkringliggende områder. Områder rundt byer som fokuserer på eksportrettet industri vil ha større muligheter for vekst enn hvis næringslivet betjener er mer lokalt marked. Figuren under fordeler verdiskaping og sysselsetting i næringslivet i Ringeriksregionen på hvem næringslivets viktigste kunder er. Det er viktig å merke seg at figuren gir et anslag på fordelingen på markeder og at det kan finnes lokal variasjon som ikke fanges opp i modellen.

Næringslivet i Ringeriksregionen retter seg i størst grad mot et lokalt og nasjonalt eksportmarked. Dette bildet stemmer godt overens med de signalene vi har fått fra regionen om at dens rolle som attraktiv bostedsregion er viktig. Den negative utviklingen i bedrifter som leverer til internasjonale regioner er først og fremst knyttet opp mot nedleggelsen av Follum Fabrikker som vi omtaler senere. Selv om regioner kan vokse ved at kunder utenfor regionen etterspør varer og tjenester bør regionen søke å bygge opp et miljø som produserer varer og tjenester som er attraktive for internasjonale kunder. I det følgende kapitlet skal vi studere næringslivet i Ringeriksregionen mer inngående.

Figur 28 Ringeriksregionens internasjonale orientering

9.2. Næringslivet i Ringeriksregionen

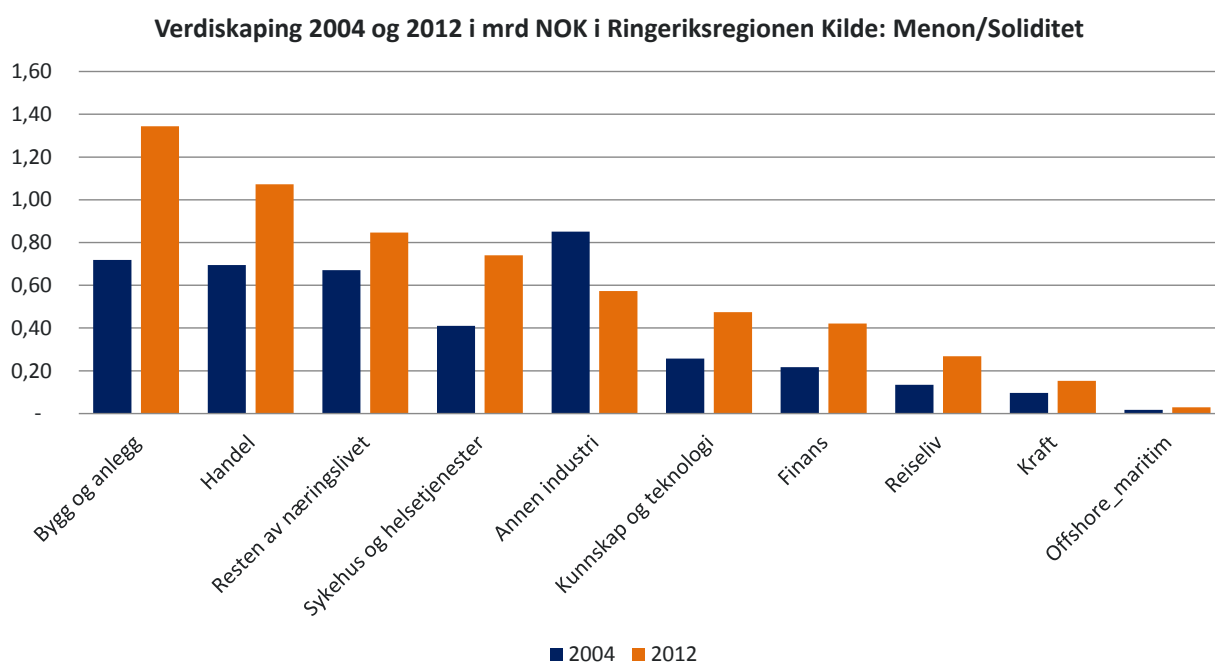
At Ringeriksregionen er en attraktiv bostedsregion fremkommer tydelig av sammensetningen i næringslivet. Næringer som typisk betjener et lokalt marked er de klart største, i tillegg til at sykehuset i Hønefoss er viktig for næringslivet. Bygg- og anleggsnæringen står sterkt i hele Buskerud. Nærhet til et betydelig privat og offentlig marked på Østlandsområdet i tillegg til hyttemarkedet i egen region gjør Buskerud til et attraktivt lokaliseringssted for denne næringen. Handelsnæringen betjener en stadig økende befolkning, tilreisende og hyttefolk. Resten av næringslivet består av lokal transport av personer og varer, gartnerier, tele og media og elektrisitet og vannforsyning for å nevne noe. Verdiskapingen innen annen industri har gått kraftig ned i perioden. Dette skyldes nedleggelsen av Follum Fabrikker (Norske Skogsindustrier).

Follum Fabrikker har over lang tid hatt stor betydning for næringslivet i Ringeriksregionen. Og fabrikken produserte forbedret avisepapir, magasinpapir og bokpapir frem til 2012. Nedleggelsen kom som en følge av redusert etterspørsel etter papir. I 2012 var Storbritannia det største eksportmarkedet for Norge innen papir og papp, men etterspørselen har avtatt, og siden 2006 har eksporten av råvarer innen papir og papp til Storbritannia falt med 27 prosent. Tyskland fremstår også som et viktig marked innen denne produktgruppen, men etterspørselen har falt med 40 prosent siden 2006. Denne utviklingen forklarer mye av historien hvorfor annen industri fremstår som stadig mindre overrepresentert i Ringeriksregionen. Samtidig er det ingen tvil om at skog og trenæringen står særdeles sterkt i regionen. En fremtidig satsning på næringen må sees i sammenheng med faktisk og fremtidig etterspørselen etter varer og tjenester, samt norsk næringslivs posisjon i industrien som bygges opp.

Kunnskap og teknologi er i vekst i Ringeriksregionen. Spesielt har etableringen av managementselskapet til The Field Group AS hatt betydning for veksten. Managementselskapet ble etablert som en følge av stigende etterspørsel etter marchandisertjenester og sisteledsoppfølging i selskapet generelt. The Field Group leverer tjenester innen bistand med salg, datainnhenting, eksponering og oppfølging av detaljhandelen i hele Norge. Etablering av hovedkontortjenester er attraktivt for en region fordi denne etterspør kunnskapsmedarbeidere.

Tronrud Engineering AS er en annen sentral aktør av stor betydning for utvikling av kunnskapsrettede teknologiarbeidsplasser i regionen. Høsten 2008 tok bedriften i bruk sitt nye produksjonsbygg på Eggemoen og i 2010 nytt utviklingsbygg. Området er utviklet fra den nedlagte Eggemoen militærleir og er et godt eksempel på evnen til omstilling som næringslivet i Ringeriksregionen viser eksempler på.

Figur 29 Verdiskaping absolutt og vekst

Treklyngen på Follum

Norske Skog bestemte den 8. desember 2011 at fabrikken på Follum skulle legges ned, senest innen 31. mars 2012. Fabrikken produserte forbedret avisepapir, magasinpapir og bokpapir og med en årlig kapasitet på 290.000 tonn. Nedleggelsen medførte at 356 ansatte stod uten arbeid. Fabrikken ble etter nedleggelsen kjøpt av Viken Skog SA²⁰ som nå legger planer for fremtidig utnyttelse av området.

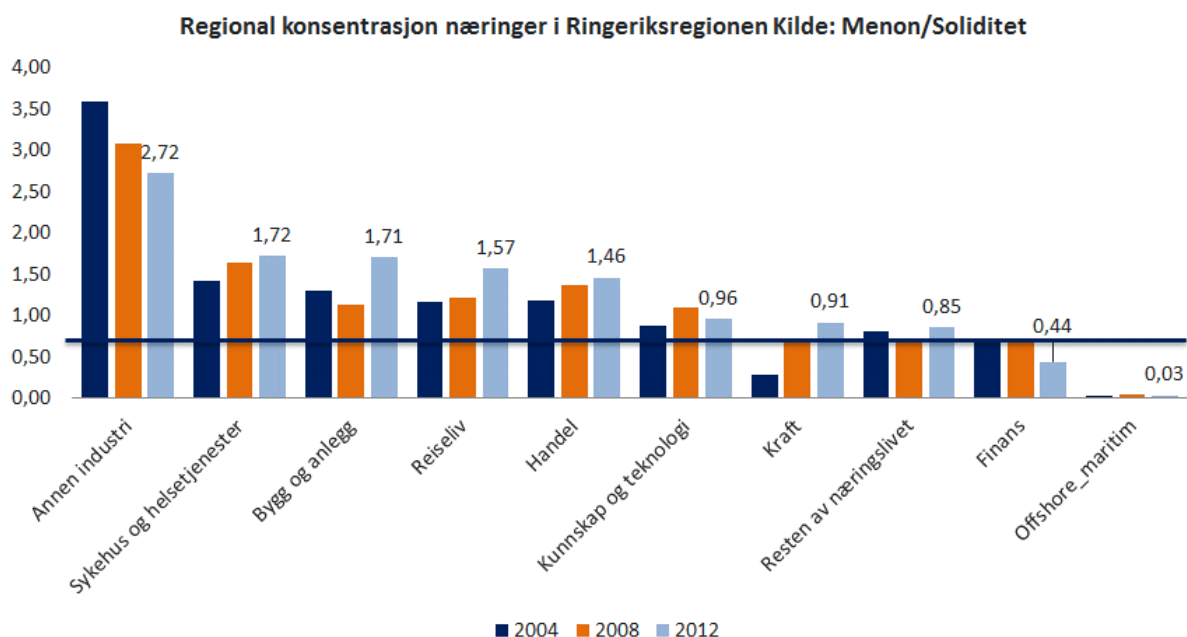
Skog og trenæringen er nå inne i en kritisk fase. Etterspørselen etter tømmer er sterkt redusert som en følge av nedleggelsen av Tofte på Hurum og Follum fabrikker. Skal skog og treindustri ha en fremtid i Norge er det avgjørende å etablere virksomheter som anvender tre.

Redusert etterspørsel fra viktige markeder har bidratt til sterk reduksjon i sysselsettingen og verdiskaping i skog og trenæringen. Bedriftene innen produksjon av papir og papp har til nå stått for en betydelig andel av tømmerforbruket i Norge. Legges disse ned vil konsekvensene for skogbruket bli betydelige, ikke bare for den enkelte skogeier, men også for den gjenværende industrien som anvender treet. Fremtiden til skognæringen ligger i utvikling av egen norsk industri. Og det er dette som er rasjonale bak utviklingen av Treklyngen på Follum.

²⁰ Viken Skog SA er et skogeierandelslag for ca 11 400 skogeiere i Buskerud, Vestfold, Siljan i Telemark, det meste av Akershus og i deler av Oslo, Østfold og Oppland.

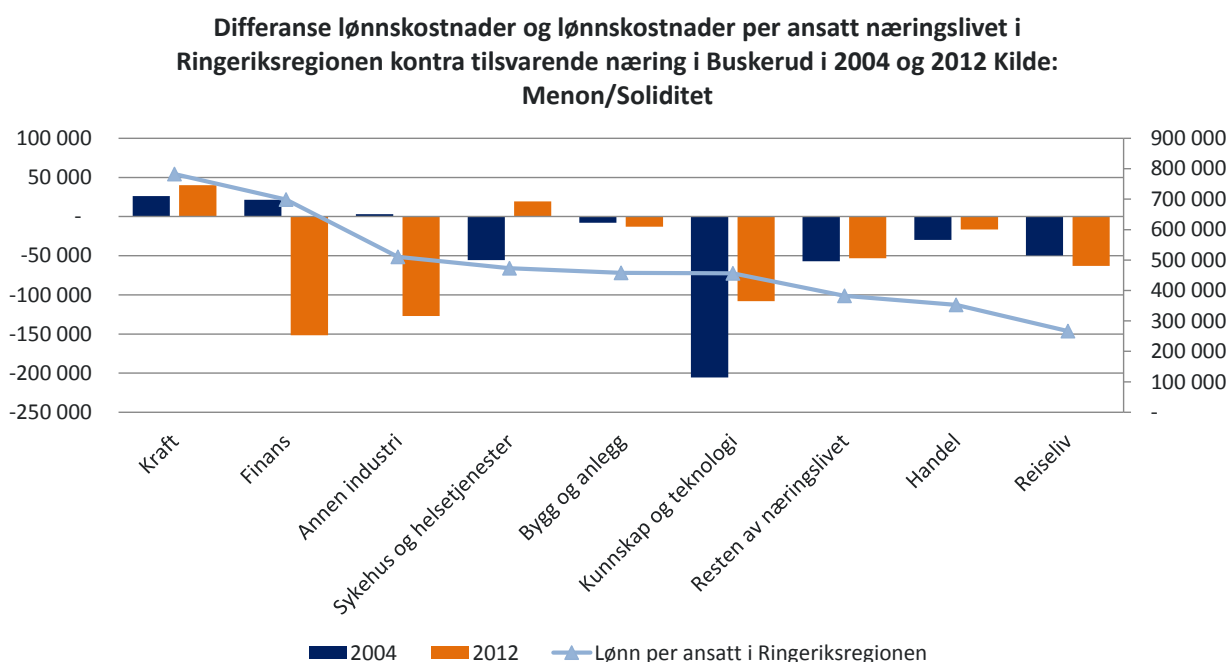
Planer for Treklyngen: 1 700 dekar nær Hønefoss by, skal forbruke 3-5 millioner kubikk tømmer, skal bestå av komplementerende virksomheter innenfor skogsbasert industri, tidsramme 3- 5 år for oppstart og et kostnadsnivå opp mot 20 milliarder NOK. Hele prosjektet har en tidsramme på 10 til 15 år. Treklyngen er i dialog med spennende miljøer/partnere for etablering på kort og lang sikt. Sentral plassering i enden av tre dalfører øker attraktiviteten til klyngen.

Figur 30 Balassa - regional konsentrasjon

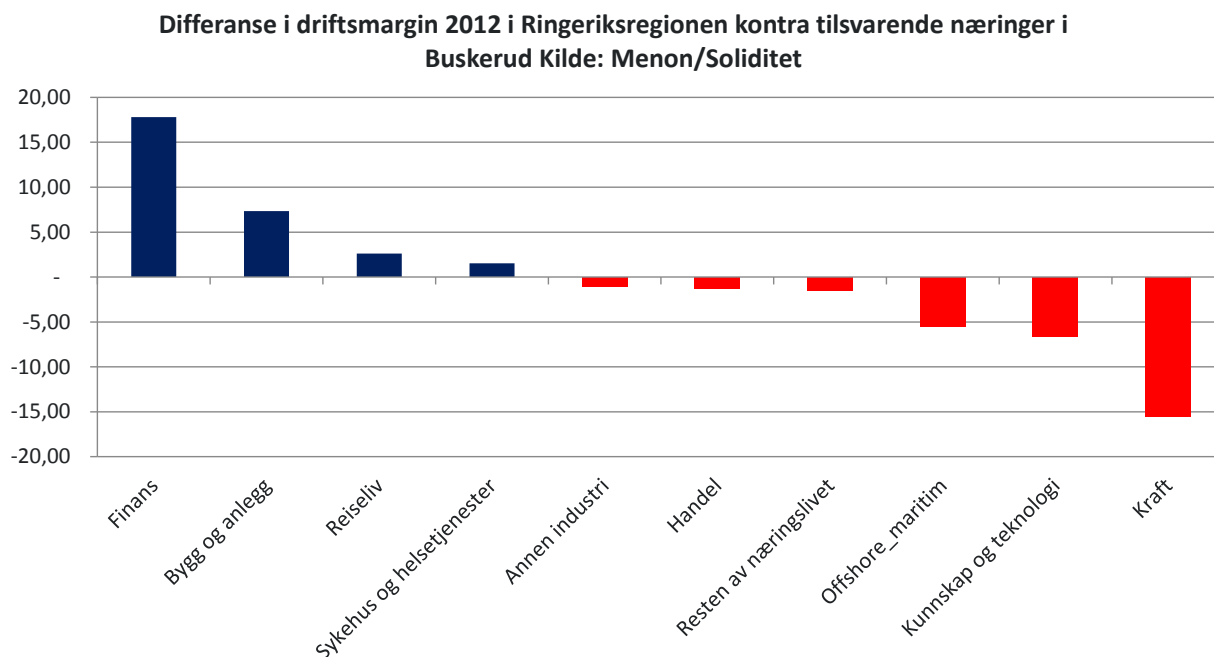
Selv om Ringeriksregionen lykkes med befolkningsøkning trekker næringslivet snittet ned i Buskerud når vi ser på lønnskostnader per ansatt. Selv om flere av næringene har lyktes med å tette gapet til tilsvarende næringer i Buskerud ligger de likevel etter i mange næringer. På den ene siden gir et lavere lønnsnivå mindre risiko når nye virksomheter skal etableres. På den andre siden kan dette øke pendlingen til andre regioner der lønnskostnadene per ansatt er høyere. Etablering av Treklyngen med fokus på innovative fremtidsnæringer kan gi det løftet som trengs for å endre bildet.

Figur 31 Lønnskostnader per ansatt og differansen til tilsvarende næringer i Buskerud

Driftsmarginen til næringslivet i Ringeriksregionen ligger tett opp mot tilsvarende næringsliv i Buskerud. Dette er svært positivt i en region som har gjennomgått store strukturendringer. Samtidig viser tallene en marginal negativ differanse for flere næringer.

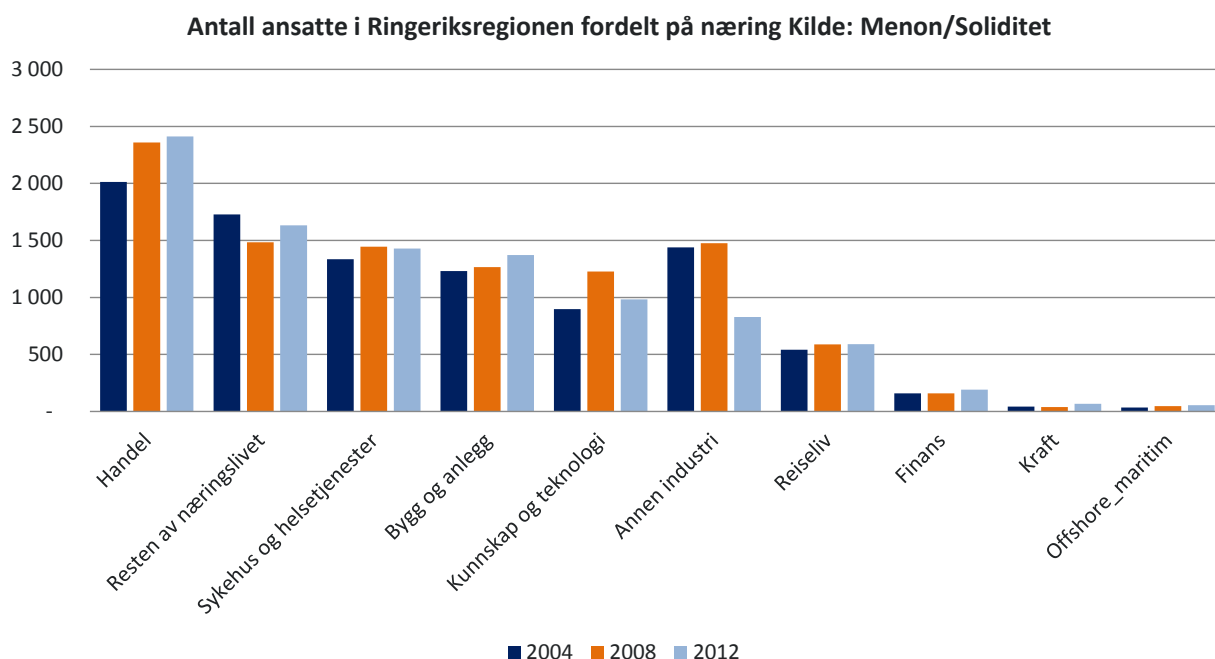
Figur 32 Differanse driftsmargin

Syssetsettingen i Ringeriksregionen synes stabil i flere næringer, med unntak av annen industri med Follum Fabrikker. Syssetsettingen innen næringer rettet mot lokal privat tjenesteyting har imidlertid økt. Ringeriksregionen sentrale plassert i pendleravstand til attraktive arbeidsmarkeder gir denne effekten i

næringslivet. Regionens vekst i bosetting kan ikke forklares med vekst i næringslivet alene. En økning i antall ansatte i handelsnæringen styrker dette og forsterker bildet av Ringeriksregionen som en attraktiv bostedskommune.

Figur 33 Sysselsetting

9.3. Ringeriksregionens utfordringer, fortrinn og vekstpotensial

Ringeriksregionen utfordringer henger tett sammen med vekstpotensialet i regionen. Nedleggelse av viktige industriområder åpner for utvikling av et nytt og fremtidsrobust næringsliv.

Skognæringen har til nå stått sterkt i Ringerike, både gjennom Follum Fabrikker og i tillegg til store skogarealer og mange skogeiere. Bortfallet av Follum og Cödra Cell Tofte på Hurum har skapt et vakuum i etterspørselen etter tre som råvare. Det er derfor sentralt at det etableres næringsvirksomhet som anvender treet som ressurs, både med tanke på nasjonal og regional verdiskaping for denne næringen. Arbeidet som er påbegynt av Viken Skog om opprettelse av en fremtidig skog og treklynge på tomten til Follum er derfor særdeles viktig. Utviklingen av tomten kan sees i sammenheng med ny anvendelse av tomten til Cödra Cell Tofte. Skog og tre-kompetansen finnes allerede i regionen, noe som er helt nødvendig for å lykkes.

Skogen er ikke bare viktig som ressurs, men bidrar også til bosetting i regionen. Hvis muligheten til inntjening på skogseiendommer reduseres kan dette medføre at folk flytter som følge av bortfallet av inntekter. Aktiv skogsdrift bidrar til opprettholdelse av kulturlandskapet. Dette har betydning for verdiskapingen i andre næringer som reiselivsnæringen. Hogst og skogsbilveier gir god tilgjengelighet til naturopplevelser som kan utnyttes kommersielt av reiselivsnæringen.

Utvikling av leverandørindustri direkte rettet mot bedriftene i Treklyngen er et uutnyttet fremtidig potensiale for regionen. Spesielt vil vi trekke frem Tronrud Engineering på Eggemoen, som har vist seg å ligge i forkant gjennom en bevisst satsning mot fremtidens vekstnæringer. Synergier mellom dette miljøet og en utvikling rundt Follum bør studeres nærmere.

HBV avdeling Hønefoss er en sentral brikke for videre utvikling av regionen. Retningene som i dag tilbys er rettet mot et kunnskapsbasert næringsliv som regionen transformeres inn i gjennom omstruktureringen i næringslivet. Samtidig er behovet for kompetanse knyttet til fagbrev også til stede. At dette i mindre grad tilbys i regionen kan være en begrensende faktor for utvikling av regionen som helhet. Et tett samarbeid om å utdanne rett kompetanse regionen i regi av HBV kan styrke næringslivet i regionen.

Ringeriksregionen er en attraktiv bostedsregion. Mange pendlere er et stort potensiale for utvikling av næringslivet. Etableres de riktige jobbene er muligheten for at det kan finnes potensielle arbeidstakere i regionen stor. Når pendleravstanden til konkurrerende arbeidsmarkeder er lang kan det å ta se jobb lokalt som er noe dårligere betalt veie opp eventuelle ulemper.

10. Hallingdalsregionen

Hallingdalsregionen er den største regionen målt i areal, men en av de mindre målt i antall innbyggere.

Næringslivet i Hallingdal har sterke tradisjoner innen primærnæringene der seterdrift, husdyrhold og jordbruk har vært en viktig levevei. Det private næringslivet i regionen er knyttet opp mot reiseliv, produksjon av kraft og bygg og anlegg.

Hallingdalsregionen er et dalføre og grenser mot Hardangervidda nasjonalpark. Rundt $\frac{1}{4}$ av nasjonalparken ligger i Buskerud fylke, i Nore og Uvdal og Hol kommuner.

Hallingdal har en sentral plassering midt i aksen øst-vest. En betydelig del av transporten på vei mellom øst og vest går gjennom Hallingdal.

For reisende er Bergensbanen, i tillegg til R-7, sentrale ferdselsårer. Nærmeste flyplass er i Valdres/Fagernes.

Tabell 10 Oppsummering BANK Hallingdalsregionen

BANK – faktor	Hallingdalsregionen
Bostedskvalitet	• 20 600 innbyggere i 2013 • 8 prosent av innbyggerne i Buskerud bor i Hallingdalsregionen • 2 % vekst i befolkningen siste 10 år – langt under landsgjennomsnittet • Fraflytting av unge voksne i aldersgruppen 20 til 39 år i 2000. Fraflyttingen av unge voksne øker i 2012.
Arbeidstilbud	• Primærnæringene står sterkt i Hallingdalsregionen • Regionen har en synkende, mindre andel av landets arbeidsplasser i næringslivet • Fra 2008 til 2012 øker andelen arbeidstakere mellom 40 til 79 år fra 58 til 62 prosent • Over 20 prosent av befolkningen i Hallingdalsregionen har høyere utdanning • Lavere arbeidsledighet i Hallingdalsregionen enn på landsbasis og i Buskerud • 48 prosent av de sysselsatte er kvinner og 52 prosent menn • Fra 2008 til 2012 har andelen sysselsatte menn økt med 4 prosent, mens andelen kvinner er redusert med 1 prosent
Kunnskapsmiljø	• Bjørneparken rovdysenter - Utvikling av en faglig, saklig, nøytral og helhetlig kunnskapsbase og et læringssted om de fire store rovdirene i norsk natur - bjørn, ulv, jerv og gaupe. Bygges i tilknytning til Bjørneparken.
Næringsliv	• Primærnæringene står sterkt, med høyest samlet verdiskaping målt i kroner. • Reiselivsnæringen er sterkt overrepresentert i regionen og utgjør sammen med handelsnæringen en betydelig del av næringslivet

	• Bygg- og anleggsnæringen er i tillegg en sentral næring i regionen slik den er i hele Buskerud • Regionen er handelssentrum for øvre del av Buskerud
--	---

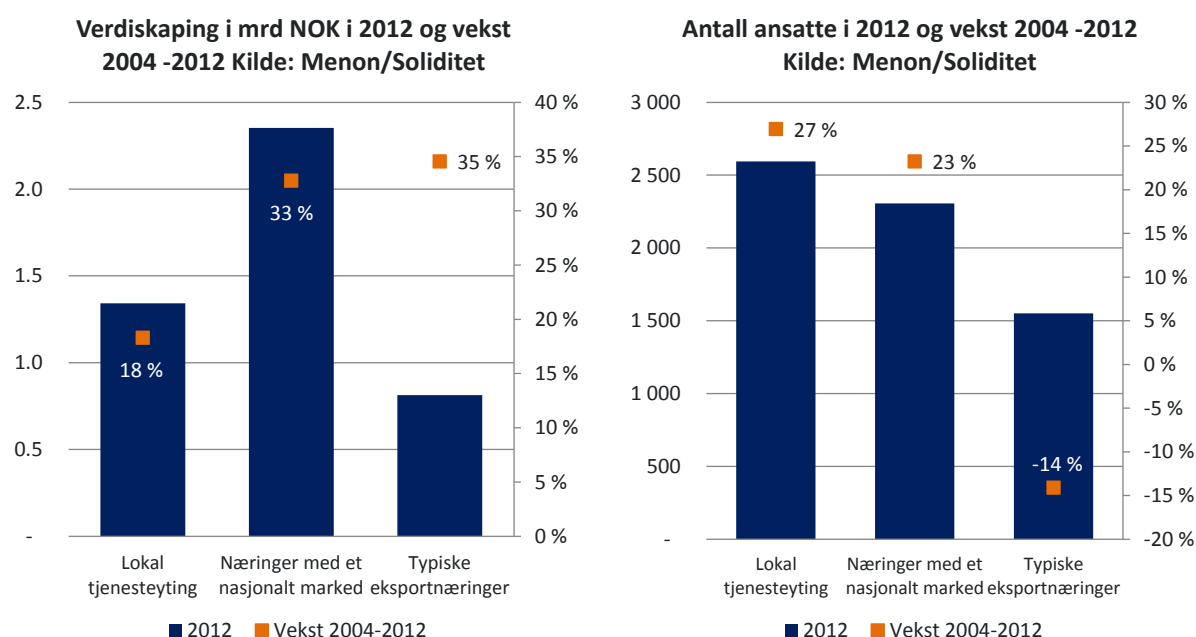
10.1. Hallingdals internasjonale orientering

Fra et økonomisk perspektiv er en region å anse som en geografisk opphoping av økonomiske aktiviteter, utført av ulike aktører som hører til næringer. En regions konkurranseevne blir da å forstå som konkurranseevnen til næringene som er lokalisert i regionen. På mange måter er dette det samme som når vi snakker om et lands konkurranseevne.

En regions vekst kommer først og fremst når bedrifter i regionen kan eksportere sine varer og tjenester ut av regionen – enten til andre regioner i landet, eller til andre land. Etterspørselen kan grovt deles inn i tre markeder: Det internasjonale eksportmarkedet, eksport til andre regioner og lokal tjenesteyting. For at en region skal kunne øke verdiskapingen per innbygger er den avhengig av å kunne betjene eksportmarkedene (både andre regioner i Norge og utlandet). Har en region suksess på eksportmarkedet, er det stor sannsynlighet for at verdiskapingsevnen blir omsatt til faktisk produksjon og at dette også påvirker utviklingen i omkringliggende områder. Områder rundt byer som fokuserer på eksportrettet industri vil ha større muligheter for vekst enn hvis næringslivet betjener er mer lokalt marked. Figuren under fordeler verdiskaping og sysselsetting i næringslivet i Hallingdal på hvem næringslivets viktigste kunder er. Det er viktig å merke seg at figuren gir et anslag på fordelingen på markeder og at det kan finnes lokal variasjon som ikke fanges opp i modellen.

Næringslivet i Hallingdal retter seg i størst grad mot et lokalt og nasjonalt eksportmarked. Hallingdal er først og fremst kjent som reiselivsdestinasjon og mange glemmer ofte at dette næringslivet fordi det er mindre synlig. I Hallingdal finner vi flere større anleggsentreprenører som er ledende innenfor sitt felt nasjonalt. Handelsnæringen i reiselivsdestinasjoner betjener i tillegg til lokale kunder etterspørselen fra eksportmarkeder (tilreisende turister). En vekst i denne delen av næringen må derfor sees i sammenheng med verdiskaping og sysselsetting i næringer som retter seg mot internasjonale kunder. Figuren under viser en vekst i verdiskaping til bedriftene som retter seg mot et internasjonalt marked. I samme periode har antall ansatte gått ned. Dette skyldes omstruktureringer snarere enn lavere aktivitet i næringen. I det følgende kapittelet skal vi studere næringslivet i Hallingdalsregionen mer inngående.

Figur 34 Hallingdalregionens internasjonale orientering

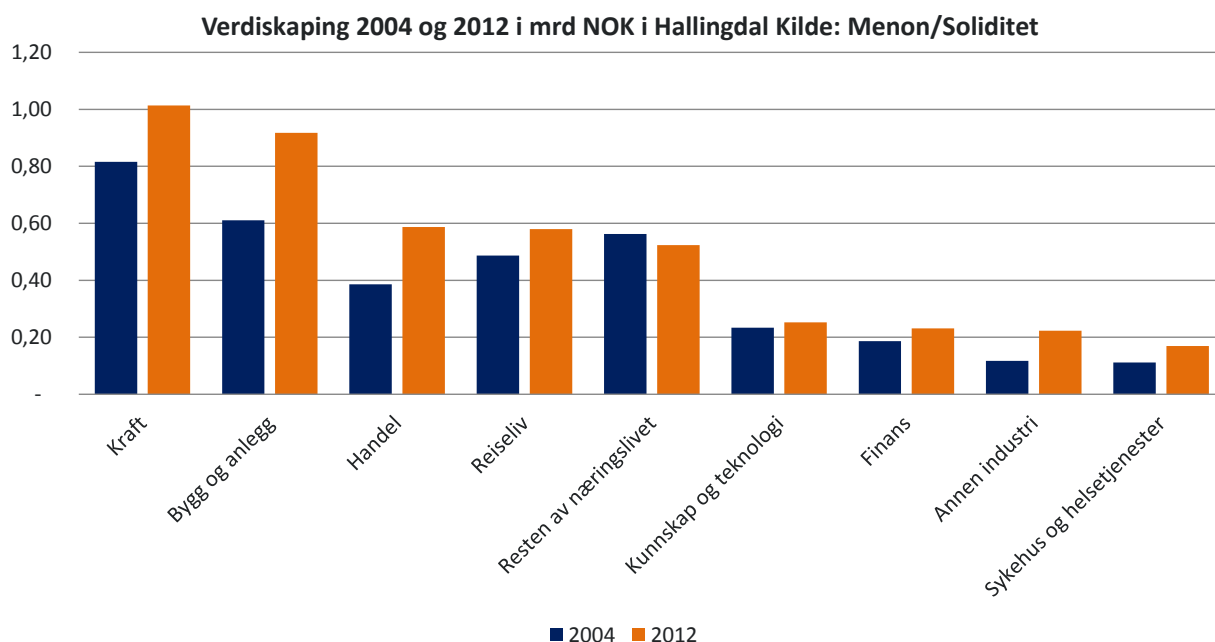
10.2. Næringslivet i Hallingdalsregionen

Næringslivet i Hallingdalsregionen er sterk knyttet til produksjon av kraft, bygg og anlegg og reiseliv. Innenfor reiseliv er handelsnæringen sterkt integrert, selv om dette fremstår som to separate næringer i figuren under.

Kategorien «resten av næringslivet» omfatter all bedrifter som ikke er plassert i en av de definerte næringene. Her finner vi med andre ord et bredt spekter av tilbud og tjenester. En fellesnevner er at dette i større grad er varer og tjenester som tilbys lokalt. Den største bedriften i denne kategorien er Nortura på Gol, som sysselsetter 80 personer. Samtidig som Nortura gir viktige arbeidsplasser legger den nasjonale arbeidsdelingen i konsernet føringer for videre utvikling lokalt. En utfordring for utvikling av næringslivet i en region med lav vekst er når et av de større selskapene har eierskap utenfor regionen. I praksis betyr dette at alle strategiske avgjørelser om utvikling av enheten tas utenfor regionen. Vi finner også bedrifter som innen transport av varer, annen lokal næringsmiddelproduksjon, lokale aviser, renovasjon og vannforsyning i restkategorien.

Målt i verdiskaping fremstår produksjon av kraft som en sentral næring i Hallingdalsregionen. Osloide E-Co Energi på Hol er det største selskapet. I tillegg til dette finnes flere lokale kraftverk slik som Ål kraftverk som eies av Ål kommune, Usteveikja Energi som eies av Hol kommune og Hallingkraft som eies av Hafslund. Lokalt eierskap gir et viktig mulighetsrom for utvikling av en region fordi verdiskapingen kan benyttes i regionen. Eksternt eierskap gir ofte ikke slike muligheter da fokuset på regional utvikling ofte ikke er en del av strategien til eierne.

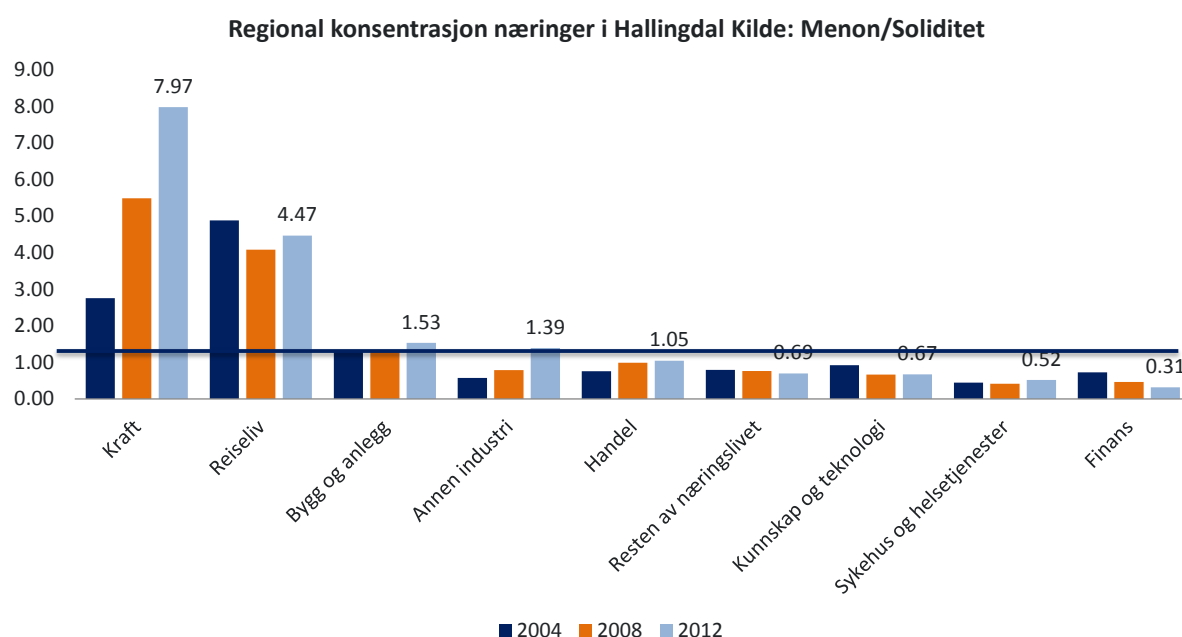
Figur 35 Verdiskaping absolutt og vekst

Innenfor bygg og anlegg er T. Engene på Gol en sentral aktør. Bedriften er en av landets ledende entreprenører på lasting og utkjøring fra tunneler. Ved siden av leverer de mer lokale tjenester som annen massetransport, graving, planering, vann og avløp samt snøbrøyting og veivedlikehold. Bygg- og anleggsnæringen er stor i flere regioner i Buskerud. Noen av disse er nasjonalt og internasjonalt ledende. Protan er en sentral leverandør innen blant annet ventilasjonssystem som passer for tunneler og andre underjordiske anlegg som er direkte rettet mot kjernevirksomheten til T. Engene. Protan leverer også til oljeindustrien og eksporterer 60 prosent av omsetningen til over 40 land. Bedriften har hovedkontor i Drammen og lagerfunksjoner i Lier. I naboregionen er Hæhre Entreprenører etablert, som satser innen vei- og anleggsbygging.

Betydningen de ulike næringene har for Hallingdal kommer tydeligere frem når vi studerer om disse er over eller underrepresentert i regionen. Her kommer betydningen reiselivsnæringen har for regionen klart frem. Figuren under viser at reiselivsnæringen i Hallingdalsregionen er 4.47 ganger mer representert i regionen enn den er på landsbasis. En sentral utfordring for Hallingdal er et ensartet næringsliv. De som ikke ønsker en karriere innen reiseliv har få andre valgmuligheter.

Figur 36 Balassa - regional konsentrasjon

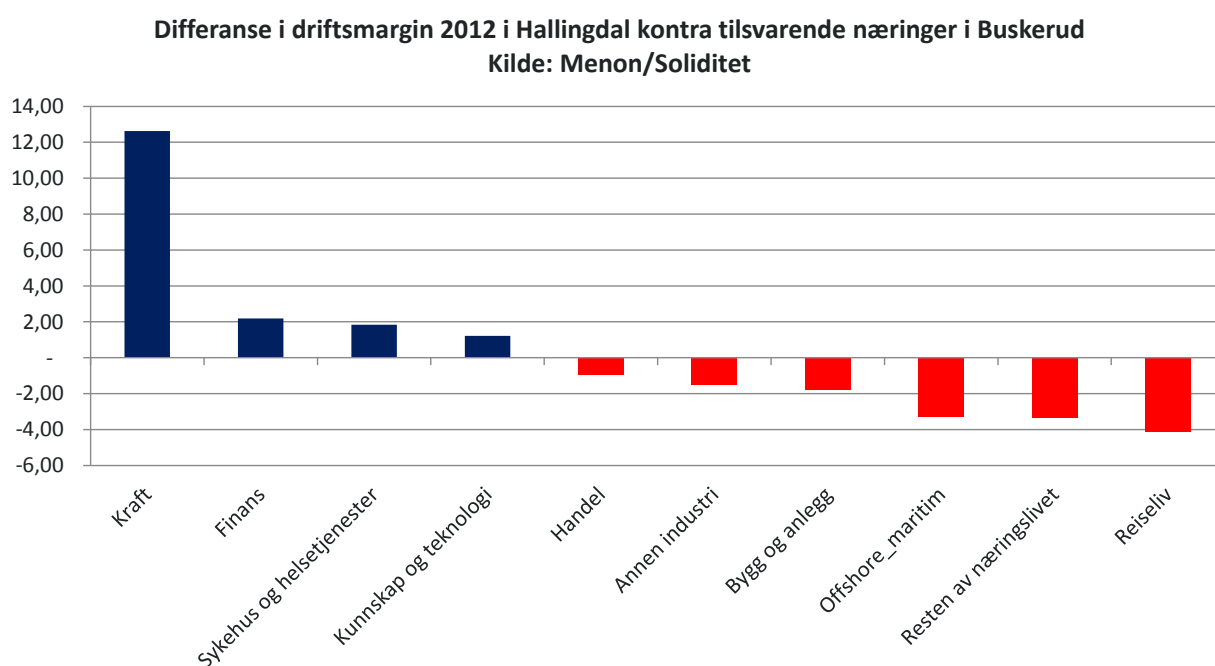
Til tross for at næringen er sterkt representert klarer ikke bedriftene å ta ut økt driftsmargin. Sammenliknet med reiselivsnæringen i Buskerud ligger resultatet fire prosentpoeng under reiselivsnæringen i Buskerud. Dette kan også ha med at reiselivsnæringen i Hallingdalsregionen konkurrerer på det internasjonale markedet og derav ikke kan ta fullt betalt, men må holde prisene på et konkurransedyktig nivå. Man kan si at reiselivsnæringen er en næring i to ulike markeder. Det er grunnleggende forskjeller på konkurransen i det internasjonale (konkurransetsatte) og det lokale (skjermede) markedet.

Mens det lokale markedet består av innbyggerne i området som benytter seg av restaurant, kultur- og opplevelsestilbudet der de bor og yrkesreisene. De yrkesreisenes etterspørsel etter reiselivsprodukter er dermed avledet av det yrkesmessige formålet med reisen; i motsetning til turistene, hvor reisen er målet i seg selv. Det lokale markedet er skjermet fra internasjonal konkurranse, enten fordi reiselivstilbudet fungerer som et lokalt tilbud til innbyggerne i regionen, eller fordi kundene besøker regionen av yrkesmessige årsaker.

Det andre markedet norsk reiselivsnæring opererer i er eksponert for internasjonal konkurranse. Den konkurrerer med områder og produkter i andre land om både norske og utenlandske turisters gunst.

I mange tilfeller er det slik at det som er bra for bedriftene som opererer i det lokale markedet er negativt for bedriftene i det internasjonale markedet – og omvendt. For eksempel vil høy lønnsvekst i Norge være bra for bedriftene i det lokale markedet, fordi folk som får høyere lønn vil bruke en betydelig andel av lønnsøkningen på restauranter, kafeer, konserter, teatre og andre opplevelser der de bor. For bedriftene i internasjonale markeder vil imidlertid lønnsveksten føre til høyere lønnskostnader og dermed til redusert kostnadsmessig konkurranseevne.

Figur 37 Differanse driftsmargin

Generelt ligger næringene i Hallingdalsregionen lavere enn snittet for tilsvarende næringer i Buskerud for måltallet lønnskostnader per ansatte. Dette med unntak for reiselivsnæringen. Selv om lønnskostnadene per ansatt generelt er lave i reiselivsnæringer ligger snittet til reiselivsnæringen i Hallingdalsregionen over snittet i Buskerud – både i 2004 og i 2012. Dette gir et strategisk fortrinn for rekruttering til denne næringen i regionen. En annen forklaring kan være profesjonelle eiere som etterspør kunnskap og kvalitet hos sine ansatte.

SkiStar – Skandinavias største alpineier sentralt i Hallingdalsregionen

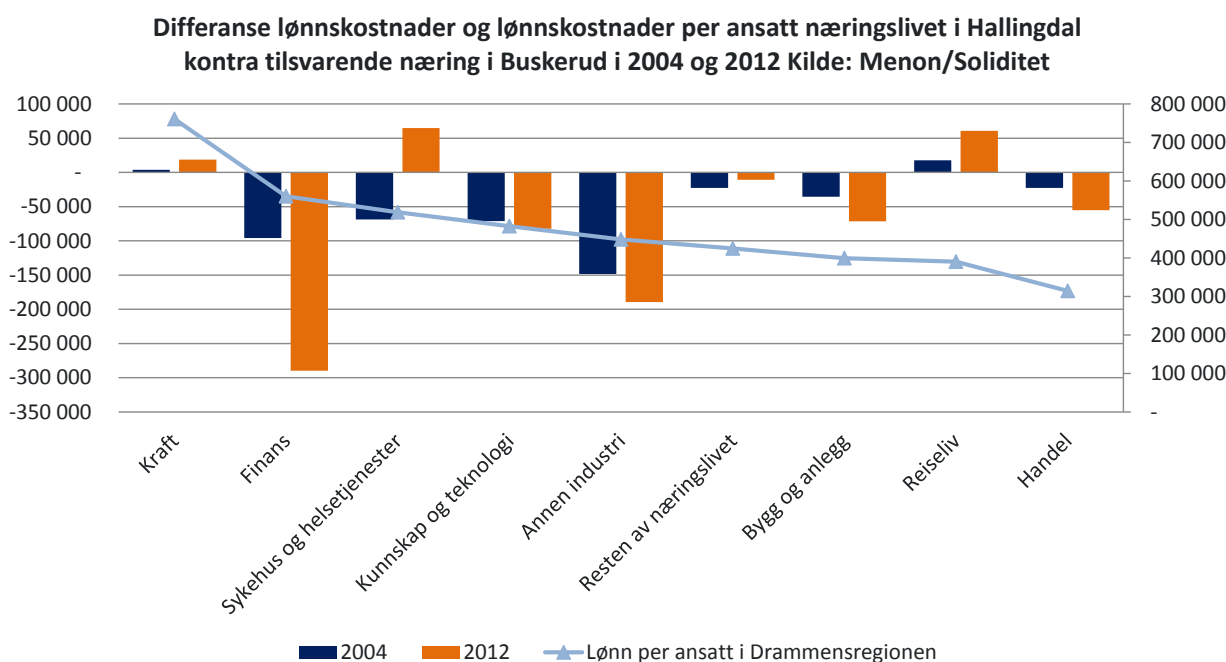
SkiStar er et reiselivsselskap, nærmere bestemt et vinterdestinasjonsselskap som eier og driver heisanlegg, overnattingsformidling, skiskole og skiutleie på fem skidestinasjoner i Sverige og Norge; Åre, Sälen, og Vemdalen i Sverige og i Norge Hemsedal og Trysil. I tillegg eier selskapet Hammarbybacken, et mindre skianlegg som ligger sentralt i Stockholm. SkiStar skaper verdier for turister og fastboende ved å produsere og levere ski-baserte opplevelser. De er med andre ord en opplevelsesprodusent.

SkiStar er den største aktøren i reiselivsnæringen og selskapet overtok Hemsedal Skisenter i 2000. Hemsedal hadde da i flere år sakkert akterut i forhold til Trysil, og det var en generell forståelse av at noe måtte gjøres for å snu utviklingen. Skisenteret hadde 700 lokale aksjonærer, hvorav noen få store. En analyse av hva som skulle til for å ta igjen Trysil konkluderte med større engasjement fra eiere og store investeringer i infrastruktur og overnatting. Hemsedal Skisenter ble lagt ut til salg, og det var flere budgivere, blant annet Einar Nagell-Erichsen. SkiStar vant budkampen.

SkiStars organisatoriske konsept dreier seg om å forene to motstridende hensyn: Kunder etterspør og evaluerer totalopplevelsen på en destinasjon, ikke enkeltprodukter som skiheis, overnatting eller servering. Fra et kundeperspektiv er det derfor viktig å ha kontroll over alle produktelementer som inngår i kundens

totalopplevelse. På den annen side fordrer de ulike aktivitetene på en destinasjon svært ulik kompetanse og ressurser. Det er lite sannsynlig at et enkelt selskap skal kunne ha ressursmessige forutsetninger for å utføre alle aktivitetene på en konkurransedyktig måte. SkiStar har løst dette ved å ha eiermessig kontroll over alle skibaserte aktiviteter (skianlegg, skiutleie og skiskole), mens de koordinerer og formidler komplementære produkter, for eksempel overnatting, servering og transport.

Figur 38 Lønnskostnader per ansatt og differansen til tilsvarende næringer i Buskerud

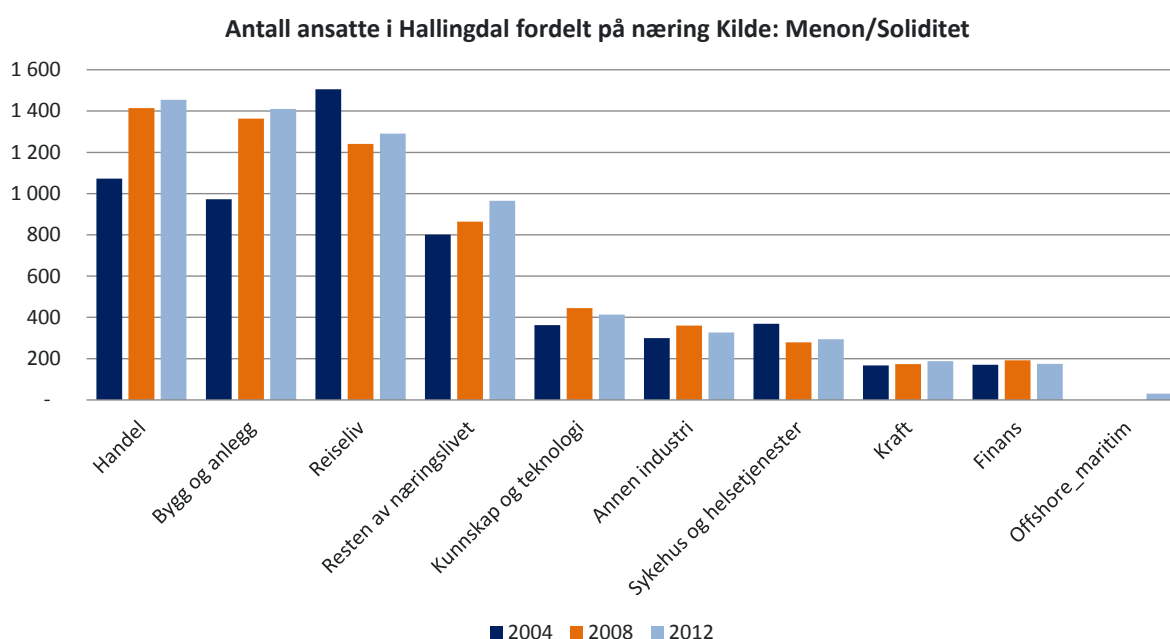

Utviklingen i sysselsetting har i perioden vært stabil for i de fleste næringer og voksende for noen – spesielt innenhandel og bygg og anlegg. Nedgangen i sysselsettingen i reiselivsnæringen skyldes først og fremst strukturelle endringer. Selv om kapasiteten utvides flere steder, gjøres dette parallelt med ombygging av varme til kalde senger. Dette gir lavere sysselsetting. I tillegg ansetter flere av de mindre aktørene færre i 2012 enn i 2004. En del skyldes også bortfall av bedrifter.

Tradisjonelt har det alltid vært noe industri i Hallingdal. Industriarbeidsplassene²¹ i regionen fordeler seg mellom kategoriene annen industri og kunnskap og teknologi. Skille mellom næringene går på andelen av kunnskap og teknologi som ligger i produserte produkter. Har produktene en høy andel kunnskap og teknologi finner vi disse i nettopp kunnskap og teknologi, mens der produktene produseres mer maskinelt finnes i annen industri. Legger vi dette til grunn ser vi at det er flere sysselsatte i den kunnskapsintensive delen av industrien, men trenden viser at antall arbeidsplasser totalt sett innen industri er i svak nedgang.

²¹ Med unntak av næringsmiddelindustri som ligger i resten av næringslivet.

Figur 39 Sysselsetting

10.3. Hallingdalsregionens utfordringer, fortrinn og vekstpotensial

Reiselivsnæringen er klart den største næringen i Hallingdalsregionen og det er naturlig å tenke seg en videre utvikling av regionen i tilknytning til denne næringen. Fortrinnet til Hallingdalsregionen er en sterk merkevare og en etablert hytteregion. Kort vei til andre kjente destinasjoner som Hardanger og Sogn gir både et fortrinn og et potensiale for vekst.

Hallingdalsregionen har en klar utfordring knyttet til å få folk til å flytte til regionen og få de som flytter dit til å bli der. Lav befolkningsvekst og få unge voksne gir dårlige vekstvilkår for næringslivet. Regionrådet for Hallingdal tar nettopp tak i denne utfordringen i sin handlingsplan for 2013-2016.²² I planen skisseres utfordringen knyttet til bo- og blilyst. Det arbeides med tiltak rettet mot spesielt tre grupper; unge Hallinger mellom 15-25 år, hyttefolk og kvinner 28 år.

Næringslivet i Hallingdal er sterkt rettet mot reiseliv. Et svært ensrettet næringsliv gir få valgmuligheter. En sentral utfordring for Hallingdalsregionen er derfor å oppnå kritisk masse innenfor flere næringer slik at unge Hallinger eller andre som har ønske om å bosette seg og som ikke ønsker en karriere innen reiseliv har et reelt valg og tilbys muligheter. Likeså viktig som å utvikle alle næringene som allerede finnes i regionen kan nettopp det å utvikle helt nye næringer i tillegg være sentralt.

Reiselivsnæringen i Hallingdalsregionen påvirkes av internasjonale trender. Et høyt kostnadsnivå²³ gir næringen en kostnadsmessig ulempe sett i forhold til konkurransekraften til tilsvarende konkurrerende destinasjoner utenlands. Dette er det vanskelig å kompensere for regionalt og blir på mange måter en situasjon man må leve med. En annen utfordring for reiselivsnæringen i regionen er oppbyggingen av Gardermoen som kurs og

²² <http://www.regionraadet.no/regionfiles/Hallingtinget/M%c3%b8teb%c3%b8ker/2012/Strategisk%20plan%20for%20Hallingdal%202013%20-%202016,%20vedteke%20i%20Hallingtinget%2026.10.2012.pdf>

²³ Lønnsutgifter, avgifter, moms, råvarepriser

konferanseregion. I tillegg har finanskrisen i Europa gitt en gunstig prisutvikling i det utenlandske kurs og konferansemarkedet, noe som har spist ytterligere av markedsandelen i dette segmentet i Hallingdal.

Vekstpotensialet for reiselivsnæringen i Hallingdal er å øke beleggsprosenten i etablerte virksomheter snarere enn å bygge mer. Per i dag er det syv gode og fem dårlige måneder og en av utfordringene er å få utvidet skuldersesongene. Aller helst til helårs drift. En klar utfordring for regionen er nettopp sesongvariasjoner, noe som påvirker rekrutteringen i stor grad. De fleste er avhengige av en stabil arbeidssituasjon. Spesielt kan det være vanskelig å tiltrekke seg unge talenter. Når tilgangen til arbeidskraft lokalt ikke eksisterer er det utfordrende å tenke utvikling og vekst. De beste mulighetene for fremtidig utviklingen i regionen er å styrke de allerede sterke destinasjonene i regionen fremfor å bygge opp nye. Aktivitet i de sterke destinasjonene vil kunne gi økt ringvirkninger i skulderdestinasjonene noe som skaper en vinn-vinn situasjon for regionen som helhet.

Vekstpotensialet kan utløses gjennom økt satsning mot hytteturismen og mot å tiltrekke seg flere tilreisende. For å ta hytteturistene først. Hytteturistene er i stor grad lojale mot nærområdet. Tiltak bør derfor settes inn for å få hytteeieren til å benytte hytta mer. Blant annet har man sett en økning i arrangementsturisme der aktiviteter rettet mot handel og sport har stått sentralt. Pakking av tilbud rettet mot hytteturistene har også gitt gode resultater. Et eksempel er billettsamarbeidet mellom Langedrag Naturpark, Bjørneparken, Hallingdal Feriepark og Tropicana. Et attraktivt tilbud rettet mot både hytteeiere og tilreisende. Generelt er potensialet for gode pakker og tilbud stadig til stede, men dette avhenger i stor grad av at de riktige alliansene skapes lokalt.

En klart negativ faktor for utviklingen av en region er fraværet av et sterkt kunnskapsmiljø. Etableringen av rovdysrcenteret i forbindelse med Bjørneparken i Flå vil bidra til å endre på dette. I tilknytning til senteret har Norges Jeger og Fiskerforbund etablert et nasjonalt opplæringssenter for jakt og fiske som tilbyr kurs til sine medlemmer. Samlokalisert finner vi også Statens Naturoppsyn. Sammen med Langedrag Naturpark (Kongsbergregionen) vil kunnskapsmiljøet utgjøre et betydelig potensiale for regionen.

11. Muligheter og synergier på tvers av regionene

Muligheter og synergier for økt verdiskaping i Buskerud kan realiseres gjennom interaksjon mellom regionene eller mellom regionen(r) og andre fylker. Mulighetsrommet er i utgangspunktet uendelig og for å operasjonalisere dette har vi lagt de fire dimensjonene i BANK-modellen til grunn. I tillegg til denne faktabaserte tilnærmingen har vi lagt forhold som har fremkommet gjennom intervjuene til grunn for våre betraktninger.

BANK-modellen beskriver fire helt essensielle faktorer for vekst i en region. Enten dette er knyttet til utvikling av spesialiserte klynger eller til utvikling av næringslivet en mindre region. Gjennom modellen har vi identifisert muligheter og utfordringer knyttet til disse sentrale fire parameterne. Overordnede strategier bør søke å løse disse for en videre positiv utvikling av regionene.

11.1. Arbeidsmarkedstilbud

For å kunne utvikle en region er man avhengig av nok arbeidskraft. Skal en region vokse må det finnes tilgjengelig arbeidsdyktige personer i regionen. Det er selvfølgelig mulig å tenke seg at dette kan løses ved innpendling. Mens innpendling kan løse utfordringer knyttet til nok arbeidstakere i sentrale strøk er det ikke en bærekraftig utvikling for distriktene. Men det holder ikke at det finnes arbeidstakere, disse må også ha rett kompetanse. En mulighet ligger i arbeidsutveksling mellom regioner. Tabellen under oppsummerer arbeidsmarkedet i de seks regionene i Buskerud. Mens Kongsbergregionen, Drammensregionen og Vestviken øker sin andel av arbeidsplasser nasjonalt sakker Hallingdal, Midt-Buskerud og Ringeriksregionen etter. Dette til tross for vekst i antall arbeidsplasser i regionene.

Noen regioner i Buskerud lykkes spesielt godt med å skape nye arbeidsplasser, mens andelen i andre regioner minker. Det er utfordrende å tenke befolkningsvekst når andelen arbeidsplassene ikke følger samme utvikling. Det skapes spesielt få arbeidsplasser i Hallingdal relativt til de som forsvinner. Et ensidig arbeidsliv med en stor reiselivsnæring kan forklare noe av dette. En bredere satsning på et arbeidsliv som inkluderer jobber innen flere næringer og som kan tilby arbeid til både mor og far i en familie er sentralt. Flere regioner har uttrykt at det å være en attraktiv bostedsregion skaper et fremtidig potensiale for etablering av arbeidsplasser gjennom at disse kan tilbys til lokal arbeidskraft. Jo lenger arbeidsmarkedene ligger unna konkurrerende markeder jo mer stemmer nok dette. Skapes det attraktive arbeidsplasser i regioner der pendleravstanden er lang vil nok flere vurdere en jobb lokalt. At andelen arbeidsplasser reduseres på Ringerike kan ha med nedleggelsen av Follum.

Tabellen under skiller mellom antall og utvikling i arbeidsplasser totalt (SSB) og arbeidsplasser i næringslivet (Menon). Arbeidsplasser totalt omfatter også ansatte i offentlig sektor, enkeltmannsforetak/ansvarlige selskaper og de som driver aktivt jordbruk/skogbruk. Veksten sysselsettingen i næringslivet er høyere enn veksten totalt. Dette betyr at det relativt sett skapes flere nye arbeidsplasser i privat sektor. Unntaket er i Ringeriksregionen der veksten i antall arbeidsplasser i næringslivet er nesten lik null. Igjen kan nedleggelsen av Follum forklare noe av dette, men ikke alt. Legger vi til 300 ansatte i 2013 (Follum ble nedlagt i 2012) får vi en vekst på 5 prosent.

Det er i flere regioner uttrykt et ønske om en utvikling av næringslivet i en mer kunnskapsbasert retning. Dette krever ansatte med kompetanse. Det er et generelt lavt utdanningsnivå i befolkningen i Buskerud. Snittet nasjonalt ligger over snittet i Buskerud.

Samtidig er det store variasjoner mellom utdanningsnivået i befolkningen i de ulike regionene. Utdanningsnivået er høyest i Kongsbergregionen og i Vestviken. Gjennom intervjuene påpekte flere at innbyggerne i Vestviken i stor grad pendlet inn mot Akershus og Oslo snarere enn til regioner i Buskerud. En ting er at det tar tid å bygge kompetanse hos innbyggerne. En annen ting er at etableringen av nytt næringsliv i størst mulig grad bør tilpasses

de arbeidstakerne som fins i regionen. At utdanningsnivået er lavt betyr ikke at ungdommen i Buskerud ikke tar utdanning, men det betyr at de som velger å bosette seg i fylket har en lavere utdanning enn befolkningen nasjonalt.

Tabell 11 Arbeidsmarkedstilbud

	Hallingdal	Midt-Buskerud	Ringeriks-regionen	Kongsberg-regionen	Drammens-regionen	Vestviken
Antall arbeidsplasser (SSB)	10 610	8 146	15 895	19 468	49 195	20 916
Vekst i antall arbeidsplasser 2000 – 2012 (SSB)	4 %	13 %	6 %	25 %	17 %	25 %
Antall arbeidsplasser i næringslivet (Menon)	6 452	4 813	9 556	14 544	37 782	15 704
Vekst i antall sysselsatte i næringslivet (Menon)	13 %	20 %	1 %	45 %	36 %	27 %
Andel innbyggere med høyere utdanning	21 %	18 %	24 %	30 %	25 %	28 %
Andel arbeidsplasser (av nasjonalt) i to perioder	2000: 0,45 2012: 0,41	2000: 0,32 2012: 0,31	2000: 0,66 2012: 0,61	2000: 0,69 2012: 0,75	2000: 1,87 2012: 1,90	2000: 0,74 2012: 0,81

11.2. Bostedskvalitet

I de fleste fylker vokser fylkets største by vesentlig raskere enn fylket som helhet gjør. Dette gjelder spesielt i fylker med spredt bosetting²⁴. Trenden gjelder også i fylker med høyere befolkningstetthet slik som i Buskerud der Drammen som største by har vokst betydelig mer enn fylket som helhet. Buskerud er det syvende største fylket i landet og befolkningsveksten i fylket de siste 10 årene ligger like over landsgjennomsnittet, som er på elleve prosent. Tabellen under oppsummerer bostedskvaliteten i de seks regionene i Buskerud.

Tabell 12 Bostedskvalitet

	Hallingdal	Midt-Buskerud	Ringeriks-regionen	Kongsberg-regionen	Drammens-regionen	Vestviken
Antall innbyggere	20 500	19 098	35 863	32 430	106 865	54 162
Befolkningsvekst siste 10 år	2 %	4 %	8 %	10 %	15 %	15 %
Netto flytting i alderen 20-39 år i 2000 og 2012	2000: -100 2012: -167	2000: 53 2012: -4	2000: 39 2012: -20	2000: -4 2012: -36	2000: 299 2012: 41	2000: 161 2012: 238

Drammen by er motoren i regionen og Drammensregionen har en høy befolkningsvekst. Fire av seks regioner i Buskerud har en befolkningsvekst over, på linje med eller like under befolkningsveksten nasjonalt. I Kongsbergregionen er det Kongsberg som driver veksten. Trekker vi ut Kongsberg av regionen er befolkningsutviklingen negativ med -2 prosent. Gjennom intervjuene oppgis det at det er lave boligpriser, gode

²⁴ Eksempelvis Sogn og Fjordane og Nordland, hvor antall innbyggere i Førde og Bodø har økt med nesten 20 prosentpoeng mer enn i fylkene som helhet de siste 12 årene.

boforhold og nærhet til attraktive arbeidsmarkeder som driver utviklingen. En sterk by eller en sterk region kan fungere som motor for de omkringliggende områdene. Drammen og Kongsberg er klare motorer i Buskerud. Vestviken fremstår som en motor, men informantene oppgir at regionen er sterkere koblet opp mot Akershus og Oslo. I flere regioner finner vi en netto utflytting av unge voksne i etableringsfasen. Spesielt er situasjonen prekær for Hallingdal. For å endre trenden har regionen igangsatt prosjekter som direkte retter seg mot det å skape bolyst og blilyst for unge Hallingdøler, kvinner 28 år og hyttefolk.

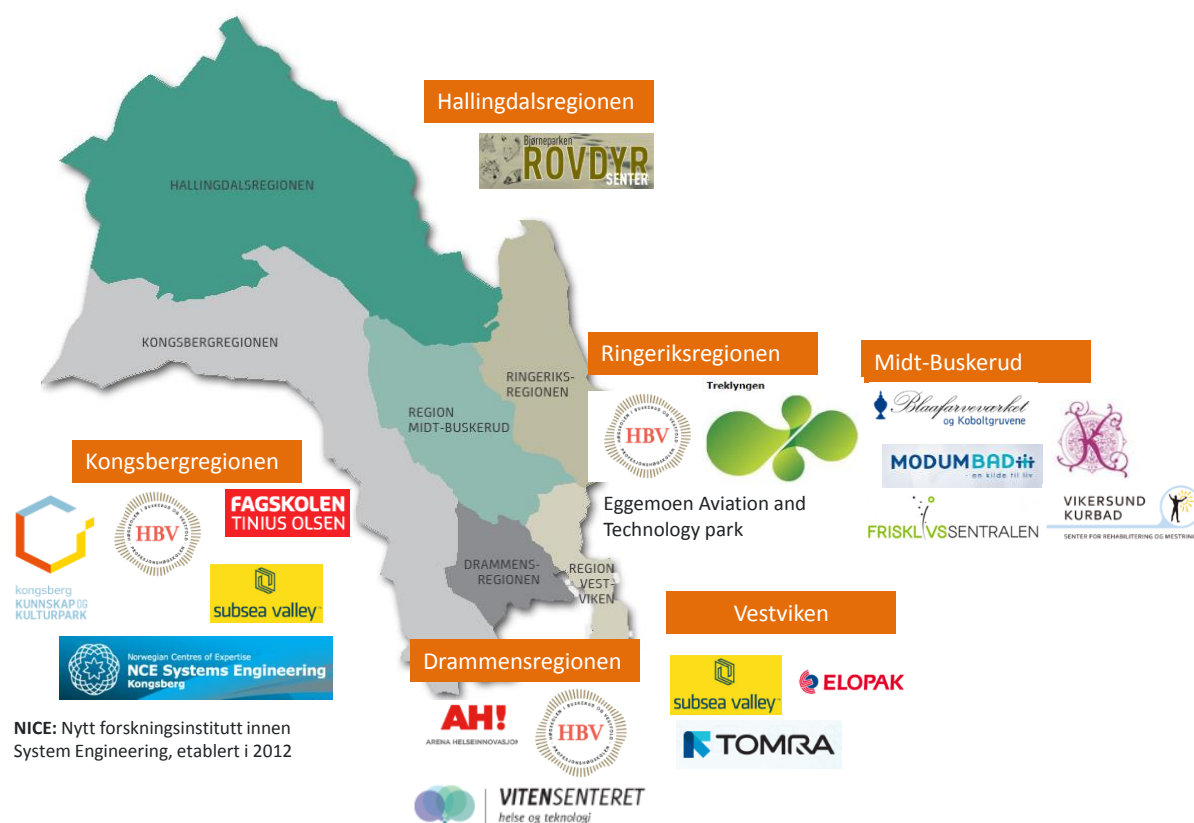
Utfordringene i regionene i Buskerud knyttet til bostedsattraktivitet er svært ulike. Mens noen har lav vekstkraft er dette ikke tilfelle for de fleste. Pendleravstand til attraktive arbeidsmarkeder forklarer en del. Høy vekst i bygg- og anleggsnæringen kan være en annen. Buskerud sin sentrale plassering i midten øst vest, samt et stort hyttemarked gir god markedstilgang for utførende byggevirksomheter.

En sentral utfordring er å skape større vekstkraft i de regionene som allerede er sterke. Drammen og Kongsberg ligger for nært lokalisert og for langt unna øvre del av Buskerud til at de kan ha en slik funksjon. En satsning bør også omfatte sterke destinasjoner som Hemsedal og Geilo, Norefjell, Flå og eventuelt i øvre del av Kongsbergregionen.

11.3. Kunnskapsmiljøene

Et sterkt kunnskapsmiljø er sentralt for å lykkes med næringsutvikling og henger nært sammen med de andre faktorene i BANK-modellen. Lykkes man med å skape et sterkt kunnskapsmiljø, vil det styrke muligheten for å tiltrekke seg bedrifter som har behov for kunnskapen, noe som igjen vil øke attraktiviteten for mennesker som har kompetansen som bedriftene etterspør. Vekst i befolkningen vil føre til at butikk-, service- og kulturtilbudet i regionen vil utvides, noe som styrker bostedsattraktiviteten. I Buskerud finner vi flere sterke kunnskapsmiljøer. I kartet under er disse lagt inn. I noen tilfeller har vi vurdert at bedrifter innehar en rolle som et kunnskapsmiljø, eller som en del av et kunnskapsmiljø. Disse bedriftene er spesielt sentrale i regioner med få andre kunnskapsmiljøer. Kunnskapsmiljøene er beskrevet kort i kapitlene om regionene. Siden vi trekker inn bedrifter som kunnskapsmiljøer er det sikkert flere vi har uteglemt og det er sikkert ulik oppfattelse av om disse kan betegnes som kunnskapsmiljøer. Med disse svakhetene gir kartet under et bilde av kunnskapsmiljøene i Buskerud og den geografiske lokaliseringen av disse. Kunnskapsmiljøene har til dels overlappende profil, likevel er det rom for differensiering mellom regionene.

Tabell 13 Kunnskapsmiljøer

11.4. Synergier mellom regionene innen næringslivssamarbeid

For å skape vekstmiljøer er det sentralt å oppnå en kritisk masse av bedrifter slik at disse blir mer eller mindre selvforsterkende. Ofte omtales disse som klynger. På regionalt nivå kan det være utfordrende å snakke om klynger da næringsgrunnlaget er begrenset. Klynge som begrep og fenomen står svært sentralt i innovasjonspolitikken i Norge. Klyngebegrepet brukes²⁵ om hele nasjonale næringer (Den norske olje- og gassklyngen), om geografiske opphopninger av bedrifter innenfor en smalt definert næring (møbelklyngen på Sunnmøre) og om heterogene bedrifter som er lokalisert innenfor et geografisk område (teknologiklyngen på Kongsberg). En næringsklynge har en horisontal struktur (flere konkurrerende bedrifter på samme nivå i næringen) og en vertikal struktur (bedrifter i de ulike delene av næringens verdikjede/nettverk). Gjennom geografisk samlokalisering kan eksternaliteter som oppstår utnyttes, bygges videre på, og gjøre klyngen sterkere.

Vi finner suksessfulle bedrifter spredt utover hele Buskerud. Buskerud geografiske struktur med tre dalfører gjør det utfordrende å samhandle på tvers. Lange avstander vanskeliggjør mulighetene til å skape vekstmiljøer, både på tvers av og innad i regioner. Dette medfører at det er naturlig å legge langt lavere krav til klyngen enn når vi studerer dette nasjonalt. I en regional kontekst vil en konsentrasjonen av bedrifter innen samme næring kunne forstås som en næringsklynge. I noen tilfeller vil det være naturlig å se på opphoping av bedrifter som utgangspunkt for dannelse av en klynge. Det er også mulig å tenke seg at bedrifter har nytte av samarbeid og kan forsterke hverandre selv om de ikke driver innen samme bransje. Denne logikken ligger til grunn for dannelse av næringshager.

²⁵ Jakobsen, E.W. (2008): *Næringsklynger – hvordan kan de beskrives og vurderes?* Menonpublikasjon nr. 1, Menon Business Economics, www.menon.no

Denne måten å se på klynger på støttes av innovasjonsmeldingen - Stortingsmelding nr.7 (2008-2009) "Et nyskapende og bærekraftig Norge". Denne gir føringer for innovasjonspolitikken med tilhørende strategier og virkemidler. Sentralt er programmer og virkemidler for næringsmiljøer med mer eller mindre formaliserte strukturer; nettverk og klynger. Sentrale innspill i utarbeidelsen av meldingen, hadde synspunkter på at det regionale utviklingsarbeidet må tilpasses ulike regioners behov og at det regionale utviklingsarbeidet bør forankres i næringsklynger og hos sterke næringsaktører som har vilje og evne til å satse. Samtidig ble det også pekt på at klynger og klyngeutvikling ikke nødvendigvis er en "vidundermedisin" som virker alle steder, men at andre overordnede innovasjonsstrategier i næringsutviklingsarbeidet kan være vel så relevante og "riktige".

Gjennom analysen av næringslivet i Buskerud, samt gjennom dybdeintervjuer med representanter for næringslivet i regionen har det fremkommet flere interessante mulige synergier på tvers av regionen og fylker som regionene kan ta tak i. Disse er kort beskrevet nedenfor. Det har ikke vært rom i prosjektet til å gå inn i hva som skal til for at synergiene skal utløses.

Synergier mellom Ringeriksregionen og Vestviken om utvikling av en skogklynge

Nedleggelsen av Södra Cell Tofte på Hurum (Vestviken) og Follum Fabrikker (Hønefoss/Ringeriksregionen) har skapt like behov i disse to regionene. Likheten i behov går på utnyttelse av tomtarealet og beholde kompetansen om er bygd opp innen skog og tre. For å løfte næringen nasjonalt er nye anvendelser av tre som produkt sentralt å utvikle. Dette for at Norge ikke skal ende opp som leverandør av råstoff uten egen industri.

Ringerike har store skogarealer og skognæringen har til nå vært en viktig næring i regionen. Viken Skogeierforening er i gang med planlegging av en skog- og treklynge på Follums tomt på Ringerike. Selv om tilgangen på arealer ikke er en begrensende faktor kan det ligge fremtidige synergier om felles utvikling av disse industriområdene med basis i den kompetansen knyttet til skog og trenæringen som allerede finnes i regionene og nasjonalt.

Det kan også vurderes om å inngå samarbeid med Høgskolen i Buskerud og Vestfold og Tronrud Engineering i Ringeriksregionen for å styrke en slik satsning.

Synergier mellom Hallingdalsregionen, øvre del av Kongsbergregionen og Valdres om pakking av reiselivsprodukter

Det finnes i dag et billettsamarbeid mellom flere reiselivsaktører i øvre del av Kongsbergregionen (Langedrag Naturpark) og opplevelsesbedriftene Tropicana, Bjørneparken og Hallingdal Feriepark i Hallingdalsregionen. Dette har vist seg å være fordelaktige for samtlige bedrifter. Synergiene ved samarbeid om pakking kan være betydelige selv om det kan være vanskelig å se for den enkelte aktør. Pakking av produkter er et område reiselivsnæringen har kontinuerlig fokus på og er derfor ikke nytt. Pakkingen av produkter kan enten rette seg mot hytteturister, gjennomreisende, mot internasjonale/nasjonale turister eller kurs og konferansesegmentet.

Etableringen av Hallingdal Feriepark har styrket Hallingdals profil rettet mot spesielt barnefamilier. I parken finnes det største innendørs lekeland mellom Oslo og Bergen, noe som gir et økt potensial både for å stoppe gjennomgangstrafikken, økt bruk fra hytteturister og tilreisende turister. Med dette anlegget er det tettere mellom attraksjonene i Hallingdal og Buskerud.

Synergier mellom alle reiselivsregionene i Buskerud om å styrke merkevaren for regionen(e)

Utfordringen for reiselivet i distriktskommunene i Buskerud er lav verdiskaping som gir utfordringer for tilgrensende næringer og svekker arbeidsmarkedet.²⁶ Lav attraktivitet til reiselivsnæringen i Buskerud påpekes gjennom intervjuene. En mulig vei er økt fokus på tydelig merkevarebygging der man gjennom merkevaren vil kunne tiltrekke bedrifter som ønsker å bli assosiert med denne og tilhørende arbeidskraft.

Et generelt problem i reiselivsnæringen er en høy andel mindre lønnsomme aktører som ikke satser fullt, men som tilbyr produkter og tjenester kun i høysesongene. På en måte kan man argumentere for at disse øker kapasiteten, men dette er ikke hele bildet. Sterk konkurranse i høysesong og lav lønnsomhet i lavsesong gir vanskelige driftsforhold for de aktørene som skal drive hele året og satse profesjonelt. Flere av regionene vi snakket med påpekte nettopp tilgangen til helårs-arbeidsplasser i reiselivsnæringen som en utfordring. Potensialet for arbeidskraftutveksling mellom regioner med ulik høysesong kan også være en mulighet.

Videre kan det være hensiktsmessig med å øke exit (avviklinger) fra reiselivsnæringen gjennom økt konkurranse og omstilling, slik at mindre lønnsomme bedrifter forsvinner fra markedet i stedet for å selge til stadig lavere priser.²⁷

Synergier mellom Midt-Buskerud og Drammensregionen om utvikling av helserelaterte tjenester

Nettverket Arena Helseinnovasjon er lokalisert i Drammensregionen. Her finner vi også Vitensenteret for helse og teknologi. Helse og elektronikk i kombinasjon med en dynamisk byutvikling gir gode forutsetninger for utvikling. I tilgrensende Midt-Buskerud er helserelaterte tjenester en større næring som har vært stabil over tid og som har et betydelig kunnskapsmiljø innenfor helsefaglige problemstillinger. Her bør det finnes synergier for samarbeid – både innen utvikling av nye tjenester og produkter, samt samarbeid innen testing og utprøving.

Helse og aktivitet står stadig mer sentralt i reiselivsnæringen. En satsning mellom regioner som tilbyr helserelaterte tjenester og reiselivsnæringen er en mulig kobling som kan bidra til økt verdiskaping. Her kan man tenke sunn mat og opptrening i kombinasjon med spa og opplevelser. Dette er på mange måter ikke unikt. Det som er unikt er det sterke fagmiljøet innen helserelaterte tjenester som finnes i Midt-Buskerud. Gjennom å tilby spissede kurs rettet mot bestemte målgrupper der miljøet i Midt-Buskerud står for det faglige og reiselivsnæringen legger til rette for overnatting og aktiviteter til den delen av familien som ikke omfattes av målgruppen for kurset.

Synergier mellom Drammensregionen og Vestviken om utvikling av felles plan for etablering av lager og logistikk funksjoner/ hovedkontorfunksjoner

Spesielt Drammen er et logistisk knutepunkt med utviklet infrastruktur med båt, tog og vei-forbindelse. Drammens sentrale plassering med kort vei til Oslo, Vestfold og Kongsberg gir et betydelig kundegrunnlag. Topografien i Drammen, samt press for alternativ utnyttelse av tilgjengelige arealer gjør at en videre utvikling av Drammen i mindre grad er tilpasset denne næringen. Transformasjonen av Drammen, igangsatt av Omdømmeprojektet i 2005, har også medført at flere ønsker en endret retning i utviklingen av næringslivet mot flere kunnskapsarbeidsplasser.

²⁶ Enger, A., Jakobsen, E. W. & Sandnes, R.: «Strukturendringer og markedssituasjon i distriktsreiselivet i Buskerud», Menonpublikasjon nr. 20-2012

²⁷ Enger, A., Jakobsen, E. W. & Sandnes, R.: «Strukturendringer og markedssituasjon i distriktsreiselivet i Buskerud», Menonpublikasjon nr. 20-2012

Vestviken har tilgjengelige arealer og ligger i nær tilknytning til Drammen med tilhørende infrastruktur. Det er eksempler på bedrifter som har lagt hovedkontoret til Drammen, mens lager og logistikkfunksjoner er lagt til Vestviken. Litt avhengig av hvilken utvikling Vestviken ønsker, som i dag i større grad retter seg mot Akershus og Oslo, kan det finnes synergier for næringsutvikling i dette skjæringspunktet.

Synergier mellom Kongsberg og Notodden om styrking av Subseaklyngen, også synergier mot Vestviken og med andre fylker

I tillegg til å være en driver i næringslivet i Buskerud legger veksten i Kongsbergindustrien grobunn for næringslivet også i nærliggende områder. I Notodden har det i dag vokst frem en leverandørindustri tett tilknyttet industrien på Kongsberg og området regnes i dag som starten av Subsea Valley. Her finner vi den relativt nyetablerte næringsparken Telemark Teknologipark som har som mål å bli Norges mest komplette Subsea test og produksjonssenter.

Et godt integrert næringsliv hvor flere ledd i verdikjeden er konsentrert i samme område vil styrke kompetansemiljøet i regionen og gjør området desto mer attraktivt for både bedrifter og arbeidskraft. Dette også fordi både bosteds- og arbeidsmarkedet blir større. Med et relativt høyt kostnadsnivå sammenlignet med andre land er en slik kompetanseklynge særs viktig for å holde lokaliseringen attraktiv for virksomheter i en internasjonal bransje. På samme måte vil derfor resten av Subsea Valley, Vestviken Vestfold, Akershus og Oslo, fortsette å bidra i samme retning.

12. Buskeruds internasjonale konkurranseevne

For at næringslivet skal vokse utover regional etterspørsel må etterspørselen komme utenfra. Dette kan enten være internasjonalt eller fra andre regioner. I tillegg er det naturlig å se på faktisk eksport fra regionen til næringene produktivitet og kostnadsnivå relativt til tilsvarende næringer i andre land. I det følgende er næringslivet i Buskeruds internasjonale konkurranseevne beskrevet med utgangspunkt i disse tre målene.

12.1. Eksportrettet næringsliv i Buskerud

En regions konkurranseevne påvirkes av både av den generelle samfunnsutviklingen og regionens næringsattraktivitet. Nyere forskning om hva som forklarer regional vekst i verdiskaping involverer ulike faglig tradisjoner med til dels overlappende og konkurrerende innfallsvinkler.²⁸ Næringslivets sammensetning og posisjon står som en sentral forklaringsfaktor i flere modeller.²⁹ Og næringslivet regnes som en viktig driver for utvikling av regionen, både med hensyn til økt verdiskaping og internasjonal konkurranseevne. Det er to grunner til dette. Sammensetningen i næringslivet er viktig dels fordi vekst i regionen vanskelig kan komme uten eksport av varer og tjenester ut av regionen – enten til resten av landet eller ut av landet. Samtidig må næringslivet i regionen levere varer og tjenester det er økende etterspørsel etter. Utover dette vil det at regionen vokser i antall innbyggere selvfølgelig være en viktig faktor for vekst i næringslivet. En regions vekst kommer først og fremst når bedrifter i regionen kan eksporterer sine varer og tjenester ut av regionen – enten til andre regioner i landet, eller til andre land.

- **Næringer som er typiske eksportører ut av landet:** Reiseliv, maritim/offshore leverandørindustri, annen industri
- **Næringer som eksporterer til andre regioner i Norge:** Sykehus og helsetjenester, bygg og anlegg, og leverandører av kunnskapstjenester/teknologiindustri og kraftproduksjon
- **Næringer som betjener et lokalt marked:** Finans, handel og resten av næringslivet (samlekategori)

Figuren under fordeler verdiskaping i næringslivet i Buskerud etter hvem som er næringenes viktigste kunde. Næringslivet i Buskerud er klart rettet mot bedrifter som lever av å betjene kunder i andre regioner. I 2012 utgjorde verdiskaping fra disse næringene 41 prosent av den totale verdiskapingen i Buskerud. Bygg og anlegg er en betydelig næring. Ikke bare i Buskerud fylke, men også i flere regioner med unntak av Kongsbergregionen. Veksten er høy og ligger kun to prosentpoeng under veksten i de som bedriftene som primært retter seg mot internasjonale kunder og markeder. Verdiskapingen i de næringene som levere tjenester lokalt utgjør 37 prosent av den totale verdiskapingen, men med en betydelig lavere vekst enn i de næringene som eksporterer varer og tjenester ut av regionen.

Med tanke på fremtidig regional utvikling tegner dette bildet for en svært positiv utvikling i regionen. Spørsmålet blir om det eksportrettede nasjonalt rettede næringslivet har nådd sitt fulle potensial. Bygg- og anleggsmarkedet har vært i spesielt sterk vekst. Kapasiteten er bygget kraftig opp mye på grunn av arbeidsinnvandring fra Baltikum, Polen og Sverige. Denne utviklingen ser ut til å ha flatet ut noe, mye på grunn av stagnasjon i boligmarkedet. Samtidig står det offentlige for en betydelig del av etterspørselen etter offentlige bygg- og anleggstjenester. Etterspørselen fra det offentlige samvarierer med den økonomiske utviklingen i Norge. I gode økonomiske tider har kommunene stabile budsjetter og planlagte prosjekter igangsettes. I trangere tider er det enkelt å utsette større investeringer innen bygg og anlegg. En fortsatt vekst i bygg- og anleggsnæringen i

²⁸ Se for eksempel Damvad 2013

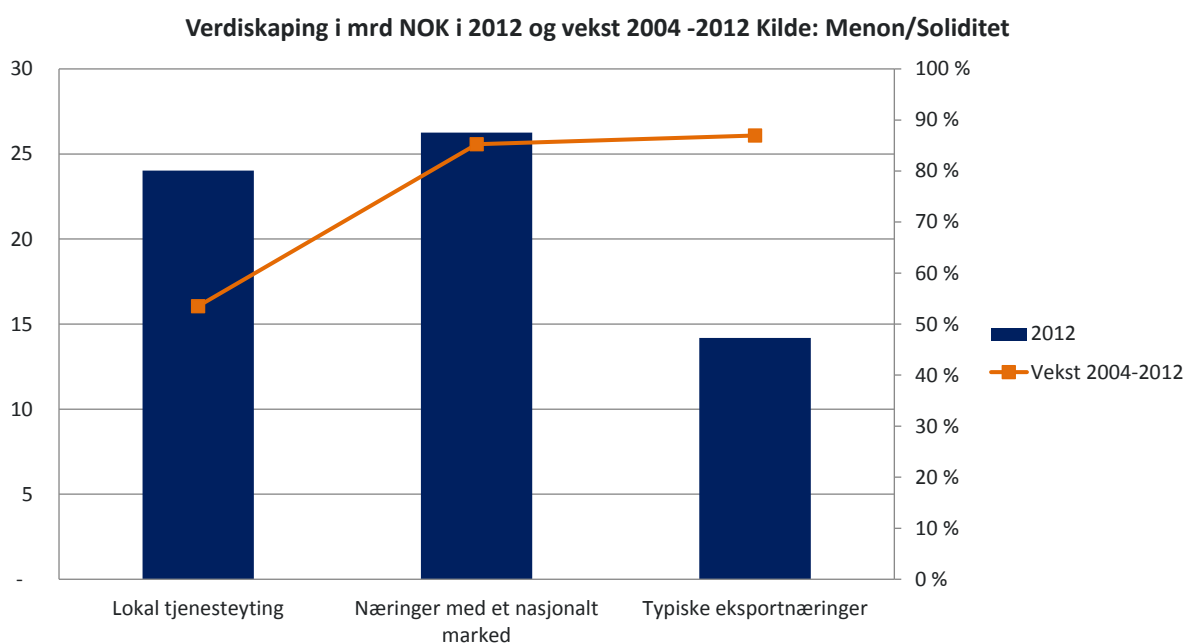
²⁹ Porter utvikling av klynger med Diamantmodellen, Reve & Sasson: Et kunnskapsbasert Norge med Smaragdmodellen, Florida: Den kreative klasse, Menons BANK-modell og Oxford: Modell for regional utvikling

Buskerud vil sterkt avhenge av den økonomiske veksten i norsk økonomi generelt og den enkeltes kommune generelt.

Innen sykehus og helserelaterte tjenester er det verdiskapingen fra sykehusene som dominerer tallene. En del av veksten skyldes nok omstrukturering av sykehustjenestene gjennom etableringen av Vestre Viken Helseforetak³⁰ der sykehusene fikk ny arbeidsfordeling seg imellom. Vi ser på det som mindre sannsynlig at kapasiteten i regionen bygges ytterligere ut annet hvis dette kan forsvares gjennom befolkningsvekst. Selv om både Drammen og Midt-Buskerud er betydelige leverandører av helserelaterte tilbud utgjør den totale verdiskapingen en mindre andel av det aggregerte resultatet.

Bedriftene som leverer varer og tjenester til internasjonale kunder er i sterk vekst. Dette er i hovedsak leverandører til reiselivs- og maritim/oljegass-næringen. Det er bedriftene i Kongsbergregionen og tilsvarende næringsvirksomhet i Vestviken som driver veksten og som i størst grad bidrar til dette resultatet. Det er få indikasjoner på større endringer i investeringsnivået på norsk sokkel generelt og internasjonalt spesielt som vil påvirke veksten betydelig for disse bedriftene.

Figur 40: Verdiskaping og vekst fordelt på næringslivets kunder

³⁰ Vestre Viken HF ble etablert 1. juli 2009 da Ringerike sykehus, Sykehuset Buskerud, Sykehuset Asker og Bærum, og Kongsberg sykehus ble slått sammen.

12.2. Eksport fra Buskerud

Faktisk eksport fra en region kompletterer bildet over. Menon har tidligere kartlagt samlet eksport i 2009 (vare og tjenester) fra ulike regioner i Norge.³¹ Ifølge denne studien er Buskerud Norges niende største eksportfylke. Tabellen under viser resultatet fra denne kartleggingen sammen med registrert vareeksport fra fylker oppgitt av SSB. Fordelt på næringer stod maritim/offshore-relatert næring for litt over 40 prosent av den samlede eksporten i Buskerud i 2009.

Tabell 14: Eksport fra fylker i Norge:

Fylke (tall i mrd. NOK)	Vare- og tjenesteeksport 2009 - Menon	Vareeksport 2009 - SSB	Vareeksport 2010 - SSB	Vareeksport 2011- SSB	Vareeksport 2012 - SSB
Hordaland	91.7	48.0	45.6	59.9	65.3
Oslo	72.7	6.8	6.9	6.3	6.6
Rogaland	62.9	27.6	34.7	38.3	41.0
Møre og Romsdal	58.5	28.2	35.2	35.0	34.5
Akershus	43.6	8.6	8.6	6.2	5.5
Vest-Agder	28.0	24.0	29.6	29.3	26.2
Nordland	25.8	16.1	16.8	18.7	19.1
Vestfold	24.6	17.6	22.2	24.0	21.9
Buskerud	20.6	14.6	15.0	13.5	13.2
Telemark	18.3	17.5	21.9	21.4	17.9
Sør-Trøndelag	17.5	8.0	8.4	8.9	9.4
Østfold	16.8	15.9	15.2	15.9	15.2
Sogn og Fjordane	14.7	11.6	13.8	14.9	13.0
Aust-Agder	8.5	3.7	3.3	3.4	5.1
Troms	7.7	3.7	4.3	4.9	4.6
Oppland	7.4	4.4	4.8	5.4	5.2
Nord-Trøndelag	5.6	3.6	4.4	4.3	4.1
Hedmark	4.8	3.2	3.7	4.8	4.8
Finnmark	3.9	2.5	4.2	4.6	5.0
Svalbard	1.9	1.7	1.1	1.2	0.8
Ikke fordelt/flere fylker	2.2	37.6	33.7	39.4	41.7
Sum	538.0	305.0	333.5	360.1	360.1

12.3. Internasjonal konkurranseevne sammenliknet med andre land

Tradisjonelle samfunnsøkonomer vil fremheve at det er en rekke andre forhold som i tillegg er med på å bestemme en regions internasjonale konkurranseevne. Eksempelvis knyttet opp til næringene produktivitet og kostnadsnivå. Makroøkonomer³² er opptatt av dette temaet og definerer internasjonalt konkurranseevne på følgende måte: *Konkurranseevnen for et land (eller en region) kan defineres som landets evne til å sikre høyeste mulig avlønning av innsatsfaktorene i samfunnet, gitt at man samtidig skal ha full sysselsetting og langsiktig balanse i utenriksøkonomien.* (Vedlegg 1, side 85, NOU 1996:17, omtalt i boks 4.2, side 43, NOU 2003:13).

³¹ Jakobsen, Fjose, Mellbye, Grünfeld, Blomgren (2012), "Eksport fra norske regioner - hvorfor så store forskjeller?" Menon-publikasjon Nr. 2/2012.

³² Definisjonen ble først benyttet av Bergo-utvalget i 1996 og senere av Teknisk beregningsutvalg i 2003

Utvalget legger vekt på at en region eller et lands konkurranseevne ikke nødvendigvis er sammenfallende med næringers konkurranseevne. Skillet mellom næringers og lands konkurranseevne fremheves også av Teknisk beregningsutvalg (TBU). I rapporten til Teknisk beregningsutvalg (NOU 2003:10) defineres konkurranseevnen for en næring som: *Konkurranseevnen for en næring karakteriserer evnen til å overleve over tid. Dette beror på næringens lønnsomhet og dens evne til å trekke til seg investeringer. En lønnsom næring må kunne hevde seg i konkurranse med utenlandske bedrifter på produktmarkedene, og med andre norske næringer i arbeidsmarkedet.* (boks 5.1, side 59, NOU 2003:10). Modellen trekker blant annet frem attraktivitet for investeringer og for arbeidskraft som sentrale faktorer.

I norsk sammenheng vurderes en nærings internasjonale konkurranseevne av flere ut fra dens evne til å eksportere, nivået på lønnskostnadene, næringsens produktivitet og næringsens evne til å avlønne investorenes kapital. Det er dette man fokuserer på i Teknisk beregningsutvalgs årlige rapporter om konkurranseevne og der er disse indikatorene man skjeler til i Finansdepartementets mange rapporter og meldinger. I det følgende vil vi presentere noen økonomiske nøkkeltall som er typisk knyttet til en nærings konkurranseevne. Sammenligningen med andre land gjøres ut i fra OECDs STAN database (4.revisjon).

I OECDs STAN database (4.revisjon) er de økonomiske nøkkeltallene fordelt etter ulike NACE-koder. Vår næringsinndeling i resten av rapporten går på tvers av ulike NACE-koder, vi har derimot ikke anledning til å gjøre en så detaljert fordeling for andre land. Vi har derfor måttet begrense de ulike næringene tilknyttet de NACE-kodene som representerer næringen best. For å gjøre variablene sammenlignbare er alle tall omgjort til Euro³³. OECDs Standatabase er oppgitt kun på landsbasis. For å komme ned på fylkesnivå har vi benyttet Menons database til å estimere forholdet mellom nøkkeltallene til næringene i Buskerud og resten av Norge. Disse forholdstallene er så brukt for å splitte tallene oppgitt på nasjonalt nivå i OECDs Stan-database inn i tall som representerer utviklingen i Buskerud og tall som representerer utviklingen i øvrige deler av Norge.

For å kunne si noe om Buskeruds nasjonale og internasjonale konkurranseevne har vi valgt å fokusere på tre økonomiske nøkkeltall:

- Næringsens verdiskaping – målt i verdiskaping per sysselsatt i løpende priser
- Næringsens produktivitetsutvikling – målt i vekst i verdiskaping per sysselsatt i faste priser
- Næringsens lønnsomhet – målt i gjennomsnittlig driftsmargin for næringen i regionen/landet

Verdiskaping i løpende priser kan dekomponeres i to effekter – priseffekten og arbeidsproduktiviteten. Verdiskaping sier noe om hvor god avkastning man får på innsatsfaktorene; arbeidskraft og kapital. For å sammenligne næringsens evne til å skape merproduksjon (høyere verdier enn summen av vareinnsatsen) ser vi på verdiskapingen i 2010 per sysselsatt i løpende priser. Preiseffekten kan også ha et element av produktivitetseffekt dersom næringen har klart å snu seg over i mer lønnsomme næringer. Dette er for eksempel tilfelle i høyteknologisk industri hvor deler av næringen i Norge vrir seg mot offshore/maritim næringen.

Ved å se på utviklingen verdiskaping per ansatt målt i faste priser, luker vi ut denne priseffekten og sitter igjen med arbeidsproduktivitetseffekten.

For at en næring skal være konkurransedyktig over tid må bedriftens lønnsomhet også være god. Høyere lønnsomhet gjør næringen attraktiv for nye investering i tillegg til at det gjør det mulig å øke lønninger og dermed

³³ Omgjøringen til Euro er basert på årsgjennomsnittregistrert i Norges Bank

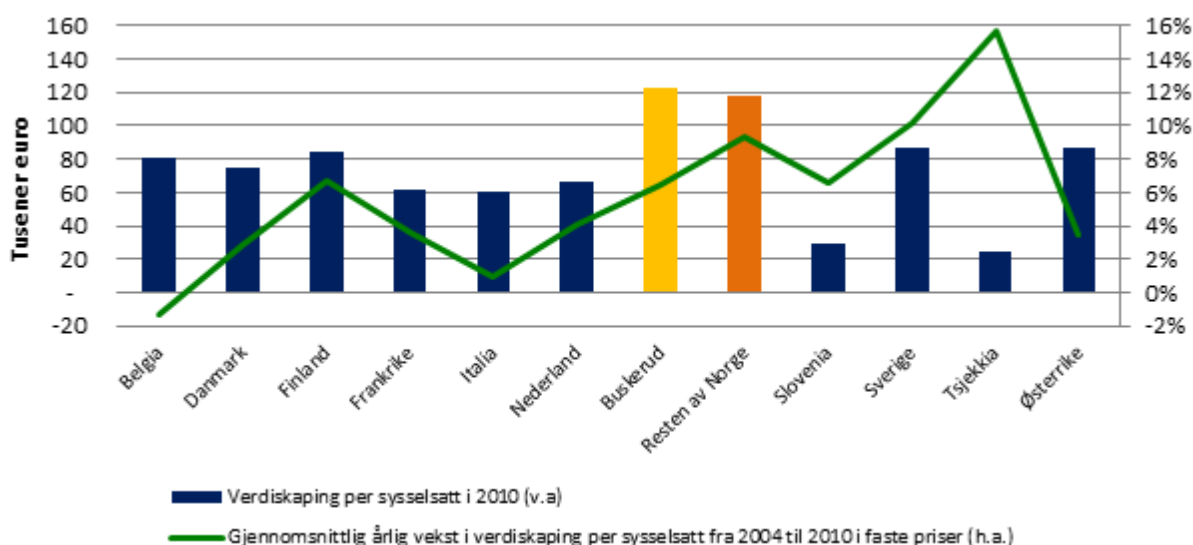
tiltrekke seg relevant arbeidskraft. For å måle dette ser vi på gjennomsnittlig driftsmargin i perioden 2004- 2008 og 2009-2010.

12.3.1. Høyteknologisk industri³⁴

I det vi her har valgt å kalle høyteknologisk industri finner vi i norsk næringsliv en stor andel bedrifter som jobber innenfor maritim og offshore næringen. I Buskerud er dette selskap som Kongsberg Maritime, FMC Metering og Dresser-Rand. På landsbasis er den maritime/offshore-relaterte delen av disse næringskoder mellom 50 og 70 prosent målt i antall ansatte. Det er likevel viktig å understreke at dette ikke nødvendigvis er tilfelle i de andre OECD-landene vi sammenligner med her.

I figuren under ser vi verdiskaping per sysselsatt i 2010 både i Buskerud og Resten av Norge er betydelig høyere enn i samtlige andre OECD-land vi sammenligner med her. Noe av dette kan selvsagt forklares av at denne næringen i Norge i stor grad er rettet inn mot en lønnsom og kapitalsterk kundegruppe hvor kvalitet er et viktigere element enn pris. Sammenlignet med resten av landet er verdiskapingen per sysselsatt i denne næringen i Buskerud noe høyere.

Figur 41: Verdiskaping per ansatt i 2010 og gjennomsnittlig årlig vekst i verdiskaping per ansatt i perioden 2004 til 2010 i faste priser innen Høyteknologisk industri. Kilde: OECD (2013) og Menon (2013)

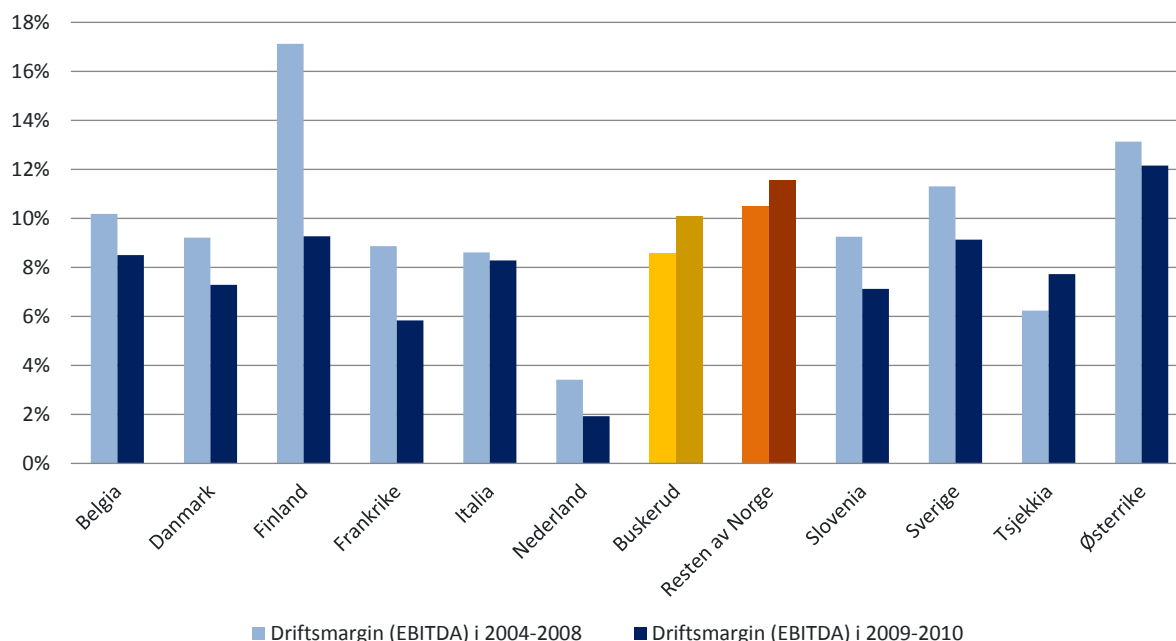
Den gjennomsnittlige årlige veksten i verdiskaping per sysselsatt gir et bilde av arbeidskraftens produktivitet. Her ser vi at den gjennomsnittlige årlige veksten i Buskerud og Norge er forholdsvis høy³⁵. Samtidig ser vi at denne produktivitsveksten er høyere i resten av Norge enn i Buskerud, henholdsvis ni mot syv prosent. Dette kan ha en sammenheng med en noe lavere lønnsvekst i Buskerud. Sammenlagt indikerer dette en god konkurranse for Buskerud og Resten av Norge.

Næringens lønnsomhet sier noe om hvor attraktivt det er å investere i næringen. Under ser vi den høyteknologiske industriens driftsmargin i perioden 2004 til 2008 og 2009 til 2010.

³⁴ Med Høyteknologisk Industri menes her næringen tilknyttet NACE 26 – «Produksjon av datamaskiner og elektronisk utstyr, NACE 27 «Produksjon av elektrisk utstyr» og NACE 28 «Produksjon av maskiner og utstyr ellers»

³⁵ Tsjekkias valuta har styrket seg kraftig mot euroen de siste ti årene. Det høye veksten er derfor i større grad et resultat av dette heller enn en generell økonomisk vekst.

Figur 42: Gjennomsnittlig driftsmargin i Høytteknologisk industri i perioden 2004 til 2008 og 2009 til 2010. Kilde: OECD (2013) og Menon (2013)

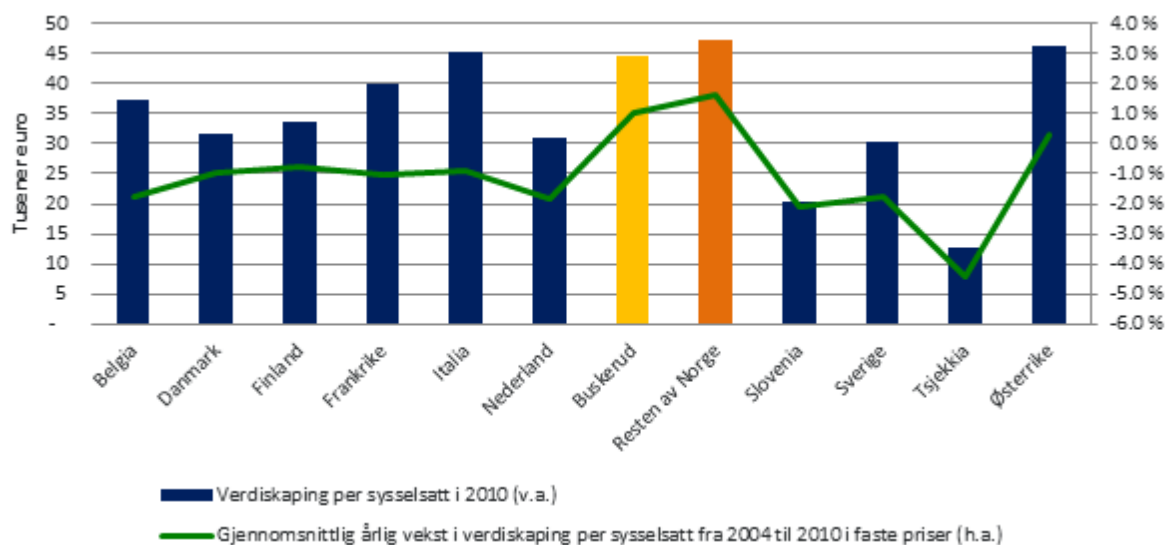
I perioden 2004 til 2008 lå næringens lønnsomhet i Buskerud omtrent på samme nivå som andre land med unntak av Finland og Østerrike. I motsetning til de fleste andre land har derimot lønnsomheten økt i 2009 til 2010 sammenlignet med 2004 til 2008. Samtidig har lønnsomheten i Buskerud økt relativt mer enn i resten av landet. Dette indikerer en god konkurranseevne og et mulighetspotensial for denne næringen i Buskerud.

12.3.2. Reiseliv³⁶

Reiselivsnæringen i Buskerud har som figuren under viser en noe lavere verdiskaping per sysselsatt sammenlignet med resten av landet. Sammenlignet med andre OECD-land derimot er det kun Italia og Østerrike som kan vise til like høy verdiskaping per sysselsatt som resten av Norge og Buskerud. Det er også verdt å merke seg at verdiskapingen per arbeider i denne næringen er vesentlig lavere enn for eksempel høytteknologisk industri.

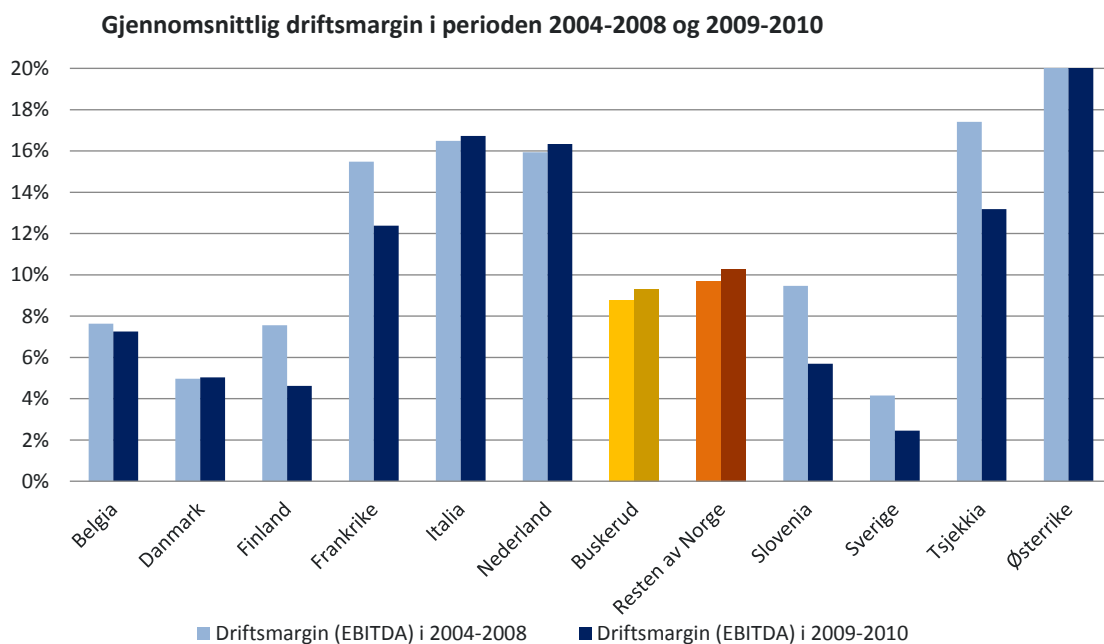
³⁶ Reiseliv er her definert som NACE 55 «Overnattingsvirksomhet», NACE 56 «Serveringsvirksomhet» og NACE 79 «Reisebyrå- og reisearrangørvirksomhet og tilknyttede tjenester»

Figur 43: Verdiskaping per sysselsatt i 2010 og gjennomsnittlig årlig vekst i verdiskaping per sysselsatt målt i faste priser i perioden 2004 til 2010 i Reiselivsnæringen. Kilde: OECD (2013) og Menon (2013)

Når det gjelder gjennomsnittlig årlig vekst i verdiskaping per sysselsatt i faste priser er det kun i Buskerud, resten av Norge og Østerrike at denne har vært positiv. Dette betyr at det er kun i disse landene man har hatt en positiv arbeidskrafts produktivitet. I Norge og Buskerud er noe av dette grunnet en relativt større økning i lønnskostnader som over tid kan være hemmende for den internasjonale konkurransekrachten dersom dette reduserer den relative lønnsomheten i næringen.

Figur 44: Gjennomsnittlig driftsmargin i reiselivsnæringen i perioden 2004 til 2008 og 2009 til 2010. Kilde: OECD(2013) og Menon (2013)³⁷

³⁷ Søylen for Østerrike er kuttet ettersom de hadde en vesentlig høyere driftsmargin (32 %) enn de resterende landene og derfor gjorde det vanskelig å se endringene i de andre lands driftsmarginer.

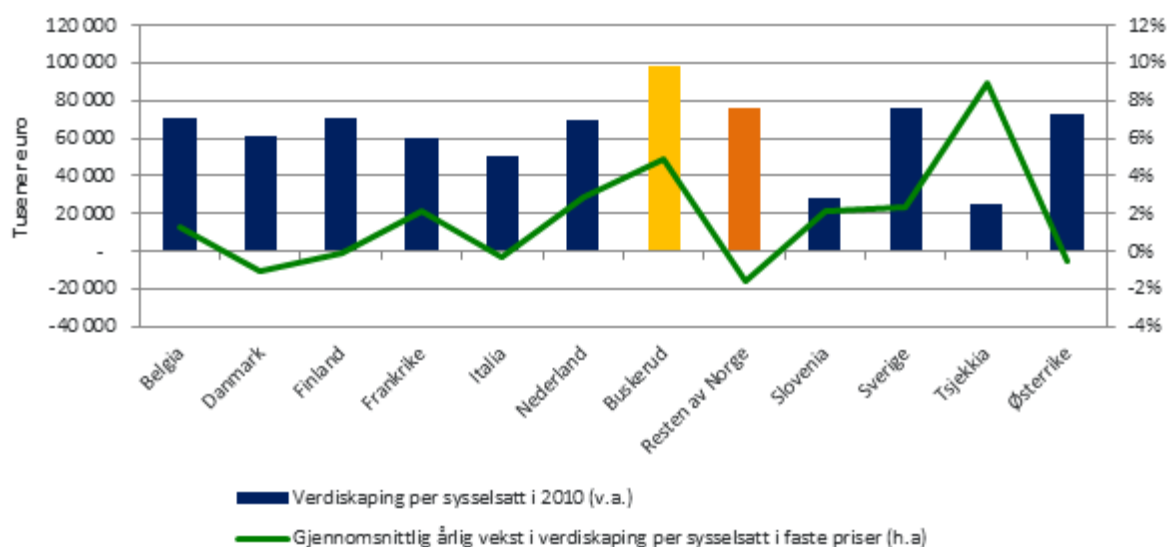
Figuren over viser gjennomsnittlig driftsmargin i reiselivsnæringen i perioden 2004 til 2008 og 2009 til 2010. Lønnsomheten i Buskerud og resten av Norge er omtrent på gjennomsnittet blant de OECD-landene vi sammenligner med. Igjen er driftsmarginen i begge perioden noe lavere i Buskerud enn ellers i landet (ca. ett prosentpoeng i perioden 2009 til 2010). Dette viser at det høye kostnadsnivået i Norge sammenlignet med andre land ikke kompenseres av en relativt høyere kvalitet i varene og tjeneste som tilbys. Likevel har lønnsomheten i Buskerud og resten av Norge økt i motsetning til de fleste andre land. Det er også verdt å merke seg at næringen i Buskerud har en høyere lønnsomhet enn de andre nordiske landene vi ser på her. Sammen med produktivitetsutviklingen over indikerer dette høyere konkurranseevne ovenfor disse nordiske landene, mens man står i en svakere posisjon sammenlignet med næringen i Østerrike, Italia og Frankrike.

12.3.3. Annen industri³⁸

Annen industri inkluderer blant annet industri tilknyttet produksjon av papir, gummi- og plastprodukter og produksjon av metaller. Innen flere av disse bransjene finner man i Norge også noen bedrifter som levere til offshore/maritim næringen som for eksempel Trelleborg Offshore i Buskerud.

I figuren under ser vi at Buskerud har høyest verdiskaping per sysselsatt både sammenlignet med resten av Norge og øvrige OECD-land i 2010.

Figur 45: Verdiskaping per ansatt i 2010 og gjennomsnittlig årlig vekst i verdiskaping per ansatt i faste priser i perioden 2004 til 2010 i Annen industri. Kilde: OECD (2013) og Menon (2013)

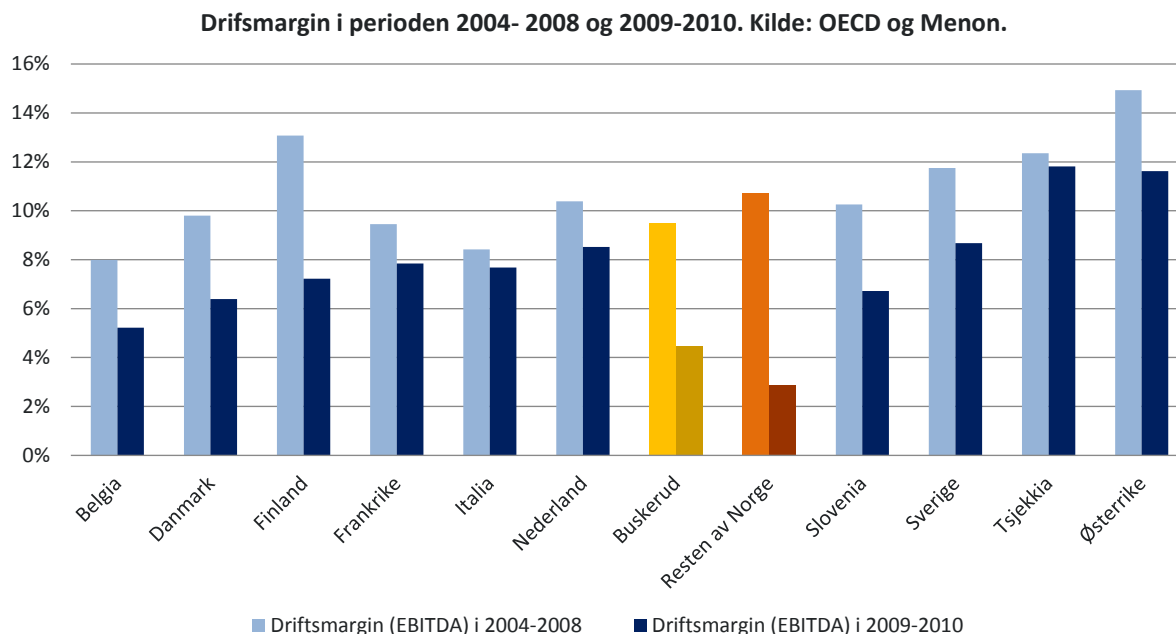
Ser vi på arbeidskraftens produktivitetsutvikling målt i gjennomsnittlig årlig vekst i verdiskaping i faste priser ser vi at med unntak av Tsjekkia har denne vært høyest i Buskerud. Dette indikerer at arbeidsproduktiviteten har vært relativt høyere her enn i resten av Norge og andre OECD-land. For resten av Norge vil Hydros negative resultater i perioden ha en innvirkning. I tillegg har lønnsøkningen i Buskerud vært høyere enn i resten av Norge.

Som nevnt tidligere kan høyere vekst i lønnskostnader per sysselsatt være et tegn på at næringens lønnsomhet har økt og med dette har overført noe av lønnsomheten til arbeidskraften. I slike tilfeller kan lønnsøkning være

³⁸ Inkluderer NACE 17 «Produksjon av papir og papirvarer», 22 «Produksjon av Gummi- og plastprodukter» (, NACE 23 «Produksjon av andre ikke-metallholdige mineralprodukter», NACE 24 «Produksjon av metaller» og NACE 25 «Produksjon av metallvarer, unntatt maskiner og utstyr».

en vesentlig fordel med tanke på å tiltrekke seg arbeidskraft. I figuren under ser vi gjennomsnittlig driftsmargin i annen industri i periodene 2004 til 2008 og 2009 til 2010.

Figur 46: Gjennomsnittlig driftsmargin i annen industri i 2004 til 2008 og 2009 til 2010. Kilde: OECD(2013) og Menon (2013)

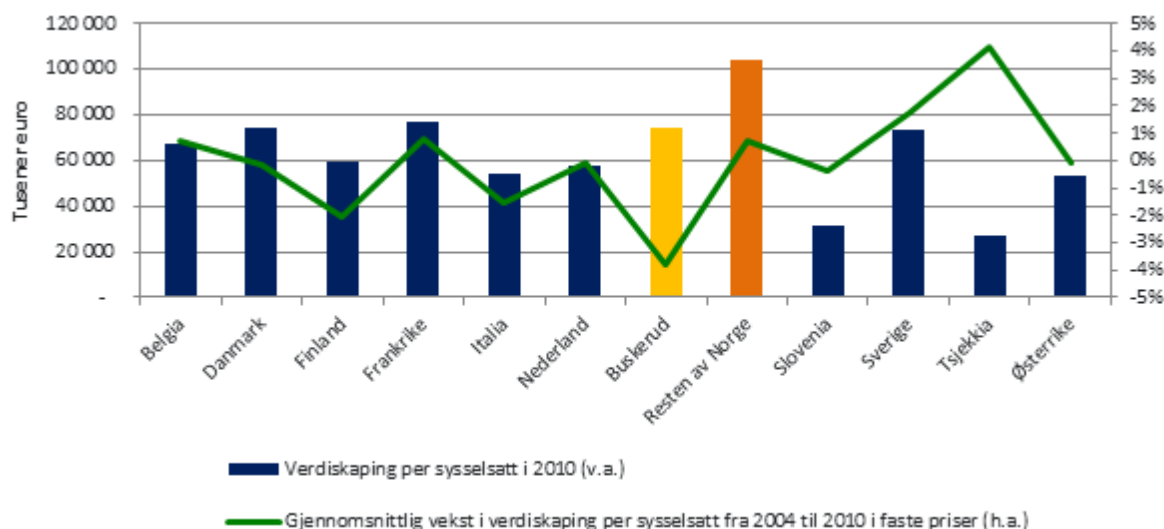
Figuren viser en kraftig reduksjon i næringens lønnsomhet i Norge, men driftsmarginen har også falt i samtlige andre land. I følge Menons database er ikke utviklingen i næringens lønnsomhet i Buskerud negativ. Her har driftsmarginen ligget på rundt 9 prosent i begge perioden, hvilket er en vesentlig bedre utvikling enn andre land. Tallene i OECDs standatabase er derimot såpass negative at når vi kun bruker forholdstallet mellom driftsmarginen i Buskerud og resten av Norge drar dette ned driftsmarginen også i Buskerud. Som tidligere nevnt er utvikling i den siste perioden sterkt preget av et kraftig underskudd i Hydro i 2009.

12.3.4. Kunnskapsbaserte tjenester og IT³⁹

Næringen inkluderer faglig, vitenskapelig og teknisk tjenesteyting, samt IT og tjenester tilknyttet IT. Verdiskaping per sysselsatt er lavere i Buskerud enn ellers i landet. Sammenlignet med andre land ligger bedriftene i Buskerud likevel i øvre sjiktet.

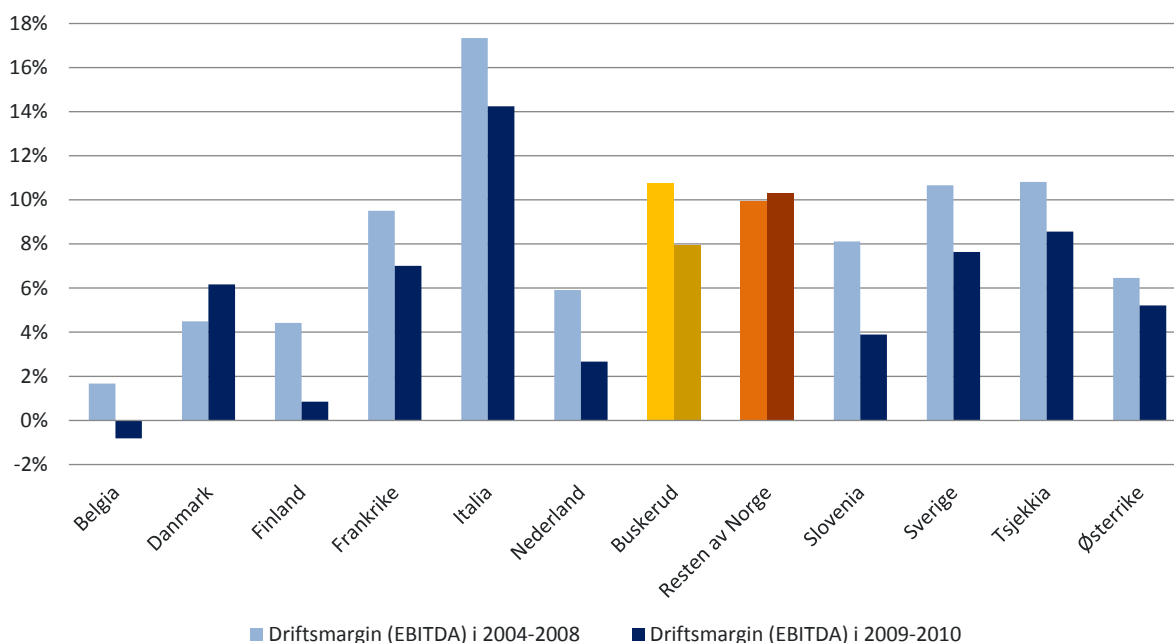
³⁹ Inkluderer NACE 62 «Tjenester tilknyttet informasjonsteknologi» og NACE 63 «Informasjonstjenester» samt Næringsområde M NACE 69 til 75: Faglig, vitenskapelig og teknisk tjenesteyting.

Figur 47: Verdiskaping per sysselsatt i 2010 og gjennomsnittlig årlig vekst i verdiskaping per sysselsatt i faste priser i perioden 2004 til 2010. Kilde: OECD (2013) og Menon (2013)

Målt i gjennomsnittlig årlig vekst i verdiskaping per ansatt i faste priser har arbeidskraftens produktivetsutvikling generelt vært lav i perioden fra 2004 til 2010 i næringen. Næringen i Buskerud har hatt den svakeste utviklingen i perioden. Når det er sagt kan det se ut den negative utviklingen snur etter 2009.

Figur 48: Gjennomsnittlig driftsmargin i 2004-2008 og 2009-2010. Kilde: OECD(2013) og Menon (2013)

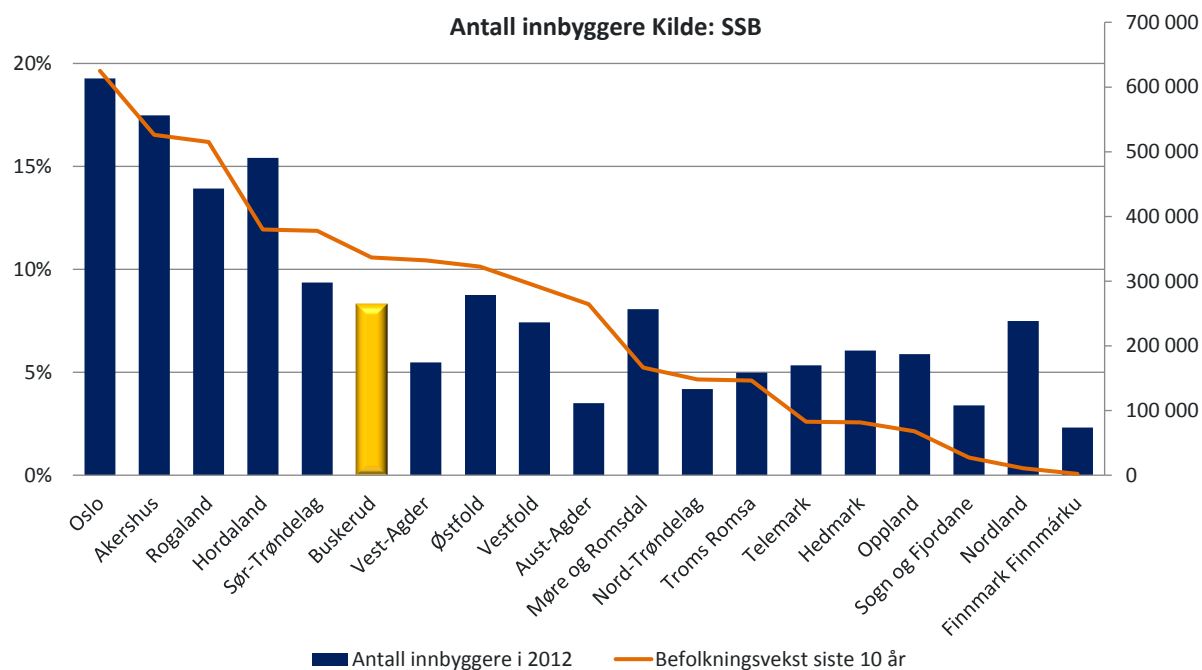

I figuren over ser vi at næringens lønnsomhet i Buskerud og Norge er blant de høyeste både i perioden 2004 til 2008 og i perioden 2009 til 2010, men ikke vesentlig forskjellig fra andre OECD-land. I likhet med de fleste andre land har lønnsomheten i Buskerud falt i fra 2004 til 2008 til 2009 til 2010. I resten av Norge har lønnsomheten derimot økt. Dette kan komme av at næringssammensetningen i andre regioner i Norge er en annen enn den vi finner i Buskerud. Sammenlagt indikerer disse tallene en svakere konkurranseevne for denne næringen i

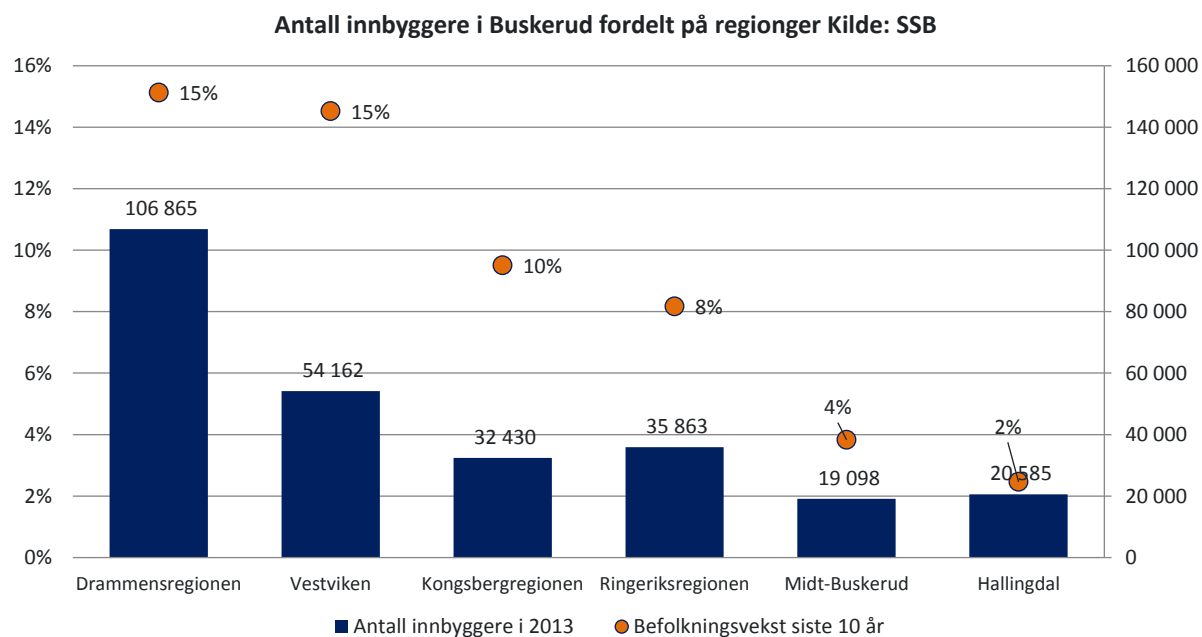
Buskerud sammenlignet med resten av Norge, mens den er overfor OECD-ladene vi sammenligner med er nogen lunde lik.

Vedlegg 1: Bostedsattraktivitet

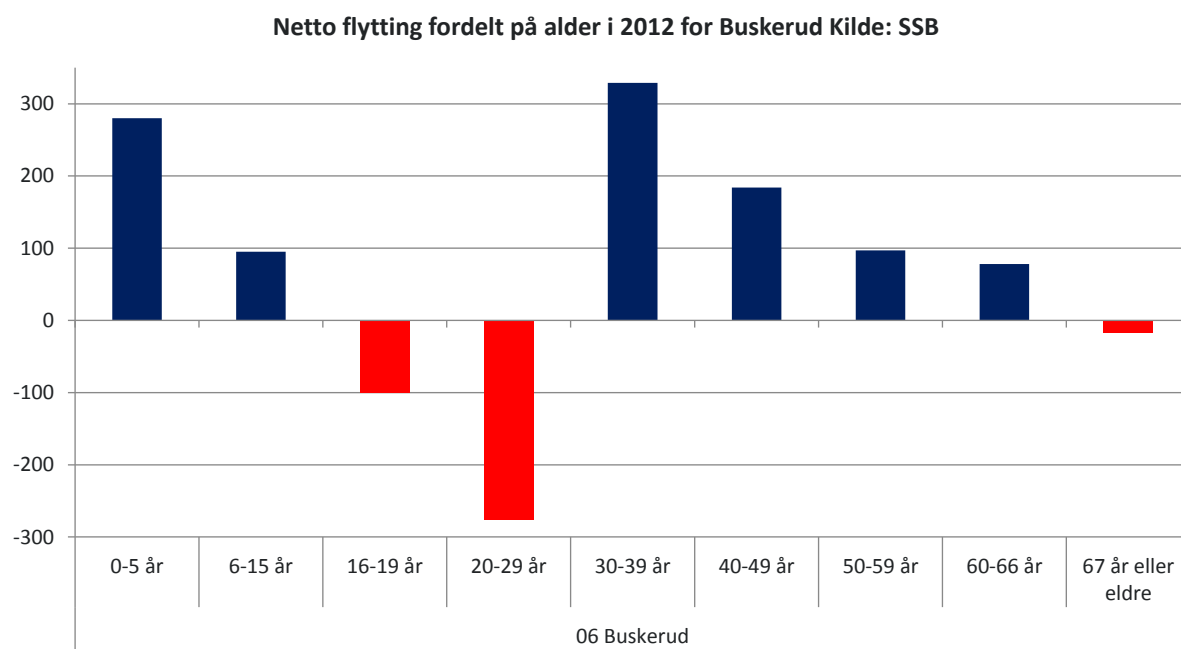
Figur 49 Antall innbyggere og vekst siste 10 år

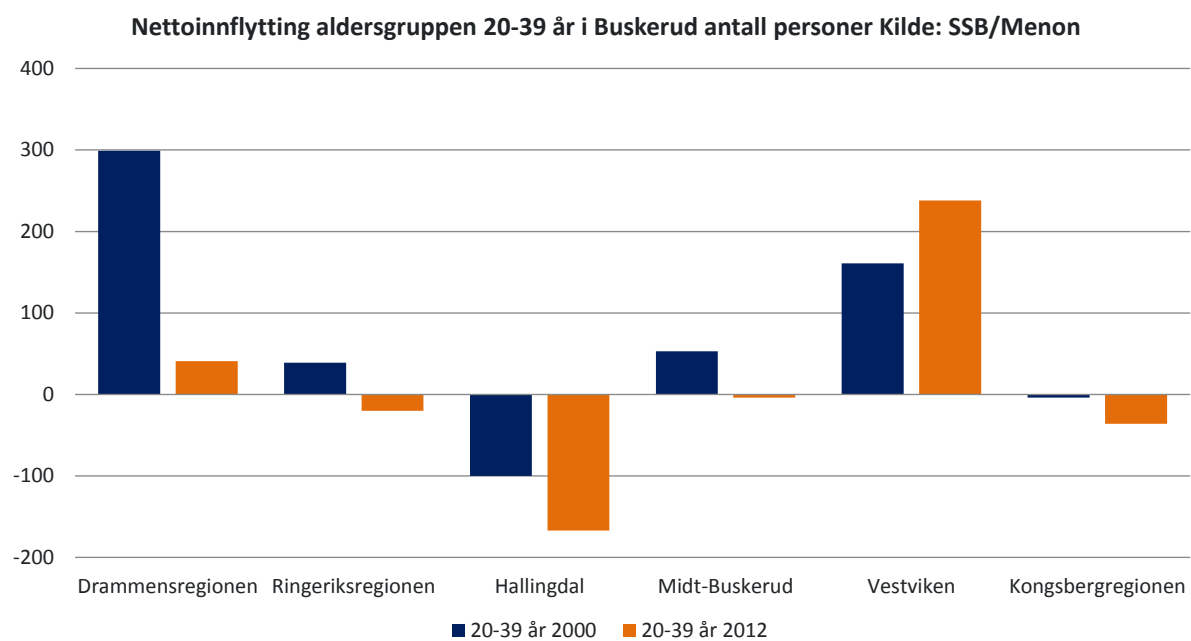
Figur 50 Antall innbyggere og vekst fordelt på regioner

Figur 51 Nettoflytting fordelt alder i Buskerud

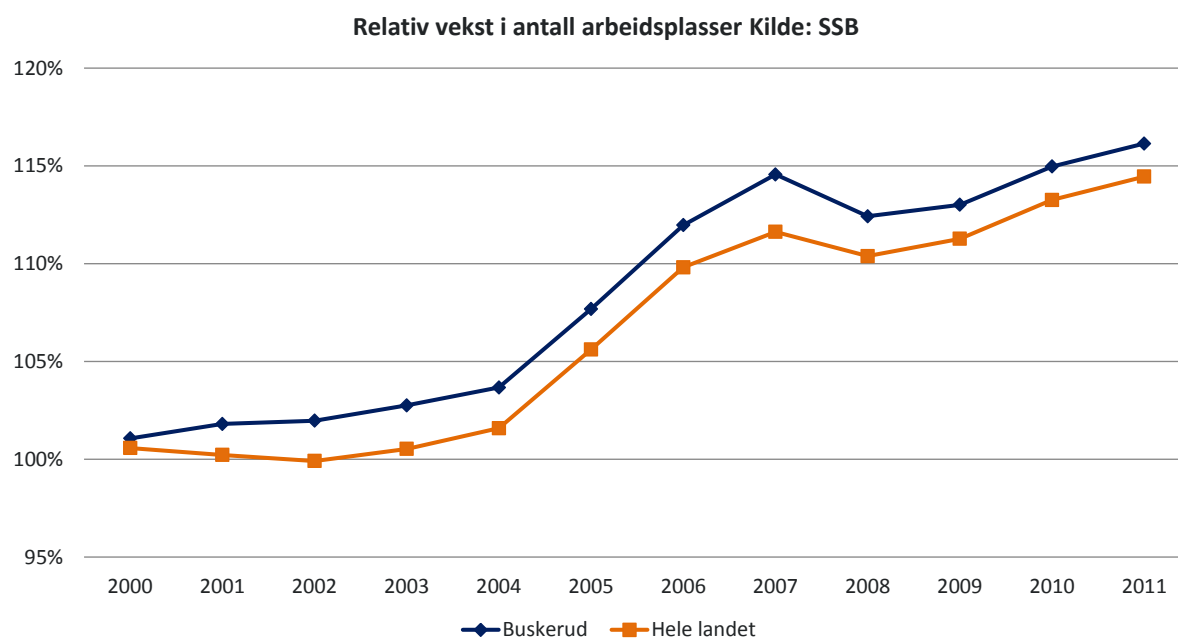

Figur 52 Nettoinnflytting i aldersgruppen 20-39 år fordelt på regioner i Buskerud

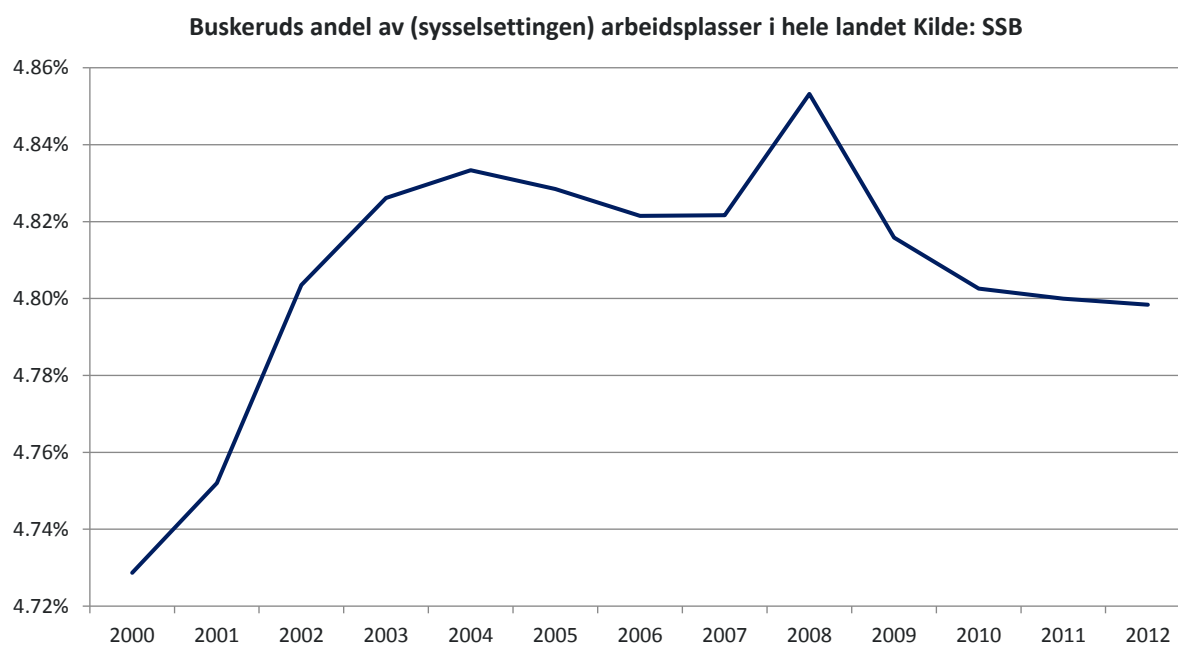

Vedlegg 2: Arbeidstilbud

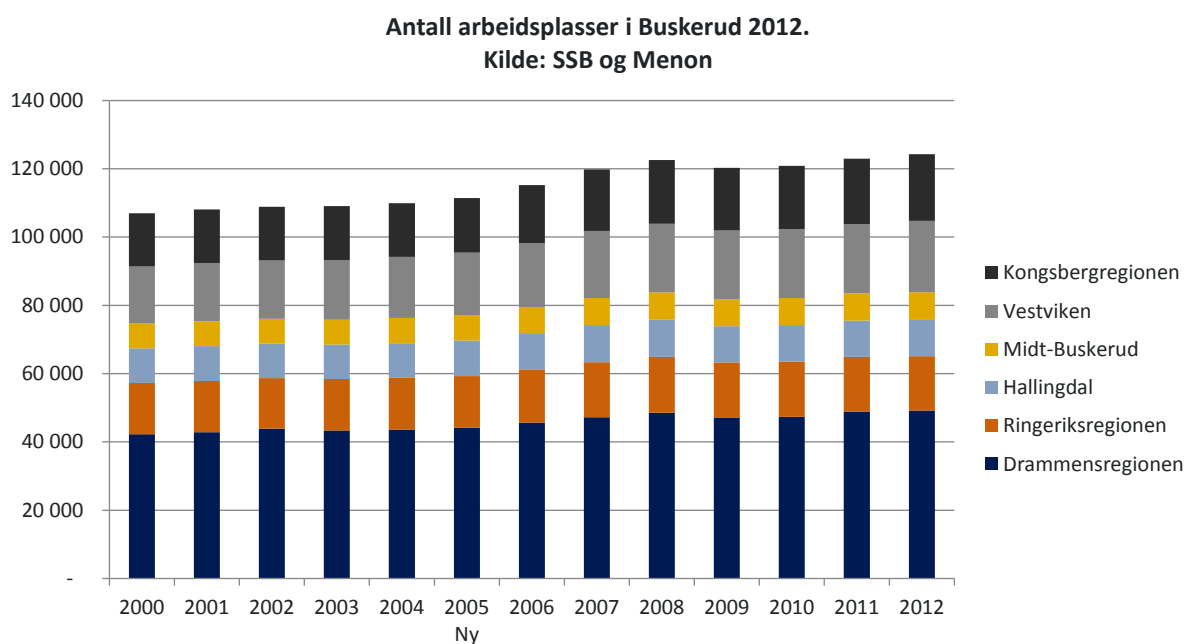
Figur 53 Relativ vekst i antall arbeidsplasser

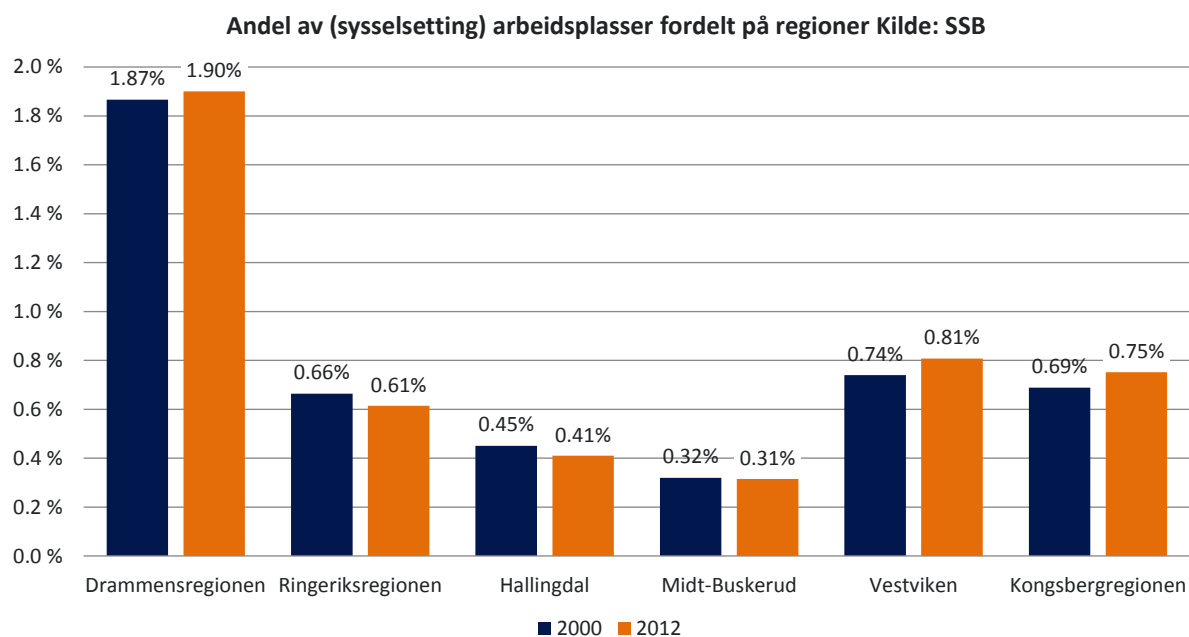
Figur 54 Buskeruds andel av sysselsettingen

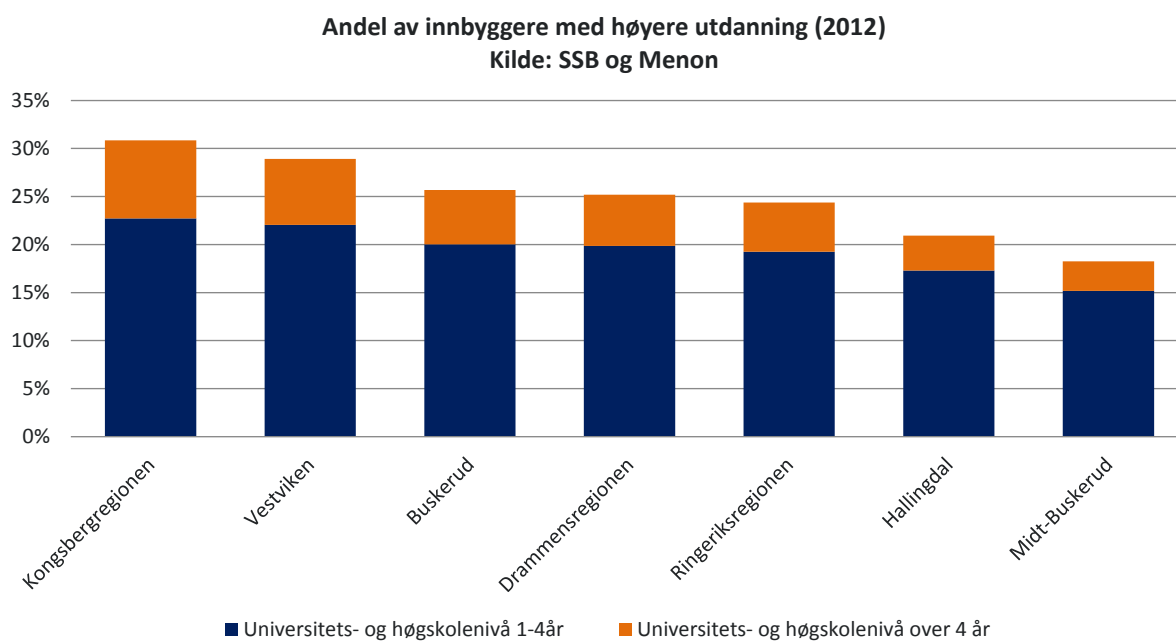
Figur 55 Antall arbeidsplasser fordelt på region

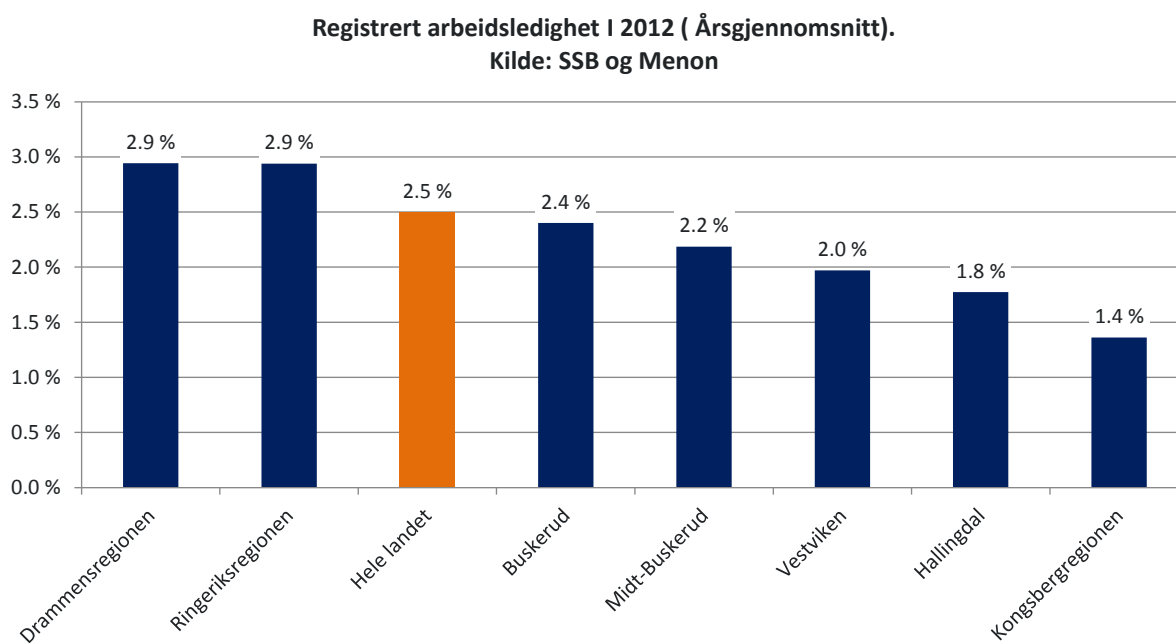
Figur 56 Andel arbeidsplasser fordelt på region

Figur 57 Andel innbyggere med høyere utdanning fordelt på region

Figur 58 Registret arbeidsledighet i 2012

Vedlegg 3: Tabeller Drammensregionen

Tabellene under viser økonomiske nøkkeltall som er brukt for å beskrive næringslivet i Drammensregionen. Tallene er hentet fra Menons database. Tallene tabellen «Verdiskaping fordelt på næring i Drammensregionen» er oppgitt i tusen kroner.

Verdiskaping fordelt på næring i Drammensregionen (i tusen kroner)									
Næring	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Bygg og anlegg	2 462 685	2 728 474	2 946 486	3 735 003	3 694 524	3 774 621	3 785 628	4 209 846	4 582 743
Finans	892 724	866 537	814 483	1 109 081	1 040 394	1 389 895	1 692 595	1 466 040	2 356 524
Handel	3 431 655	3 453 490	4 004 643	4 318 652	4 493 262	3 985 616	4 249 306	4 424 299	4 559 782
Kraft	268 538	557 634	640 344	546 354	669 793	678 566	867 622	1 001 124	890 573
Annen industri	810 568	2 423 485	856 999	935 256	933 514	842 822	737 967	793 812	947 215
Kunnskap og teknologi	1 600 463	1 660 353	1 852 775	2 130 263	2 542 496	2 460 515	2 724 587	2 980 025	2 973 324
Offshore_maritim	887 912	1 006 268	1 120 172	1 457 135	1 443 679	1 251 664	1 210 466	1 409 459	1 541 139
Reiseliv	403 408	420 726	488 686	548 920	560 035	582 848	617 394	716 913	770 776
Resten av næringslivet	3 439 256	2 824 379	3 113 879	3 380 665	3 685 051	3 787 184	4 166 378	4 717 354	5 225 623
Sykehus og helsetjenester	1 201 668	1 436 566	1 597 375	1 837 588	2 583 027	3 217 160	3 245 898	3 736 187	3 708 009
Hele næringslivet	15 398 878	17 377 913	17 435 842	19 998 917	21 645 775	21 970 891	23 297 842	25 455 060	27 555 708

Lønnskostnader per ansatt fordelt på næring i Drammensregionen									
Næring	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Bygg og anlegg	336 968	338 446	387 103	427 305	429 227	440 569	438 662	478 796	504 287
Finans	445 773	438 466	520 069	573 130	589 117	637 653	757 608	695 950	1 018 686
Handel	280 335	259 587	305 498	333 266	333 894	339 130	343 787	349 120	381 111
Kraft	526 035	600 963	618 420	650 213	667 152	673 190	716 788	763 278	821 940
Annen industri	393 255	1 181 020	412 616	460 206	493 853	495 654	478 084	498 189	554 561
Kunnskap og teknologi	476 391	413 057	465 326	534 964	485 779	479 041	512 883	556 731	583 560
Offshore_maritim	478 672	501 808	514 228	527 520	580 757	579 520	587 934	647 149	722 034
Reiseliv	222 678	219 760	251 191	266 410	280 481	287 617	290 742	334 158	329 415
Resten av næringslivet	408 567	324 325	353 047	375 340	405 532	417 791	405 387	436 999	438 400
Sykehus og helsetjenester	425 255	349 074	406 346	444 308	381 460	381 074	355 570	424 266	438 927
Hele næringslivet	3 993 930	4 626 505	4 233 845	4 592 663	4 647 251	4 731 240	4 887 445	5 184 637	5 792 920

Gjennomsnittlig driftsmargin i ulike næringer i Drammensregionen									
Næring	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Bygg og anlegg	15 %	14 %	13 %	15 %	11 %	12 %	12 %	12 %	12 %
Finans	31 %	19 %	31 %	20 %	19 %	25 %	24 %	22 %	25 %
Handel	5 %	5 %	5 %	5 %	4 %	3 %	3 %	3 %	3 %
Kraft	30 %	31 %	33 %	28 %	31 %	31 %	31 %	33 %	30 %
Annen industri	7 %	2 %	5 %	6 %	6 %	5 %	3 %	5 %	8 %
Kunnskap og teknologi	6 %	7 %	7 %	4 %	4 %	3 %	6 %	7 %	8 %
Offshore_maritim	2 %	5 %	6 %	11 %	8 %	6 %	5 %	6 %	5 %
Reiseliv	2 %	5 %	3 %	4 %	1 %	1 %	2 %	2 %	5 %
Resten av næringslivet	6 %	5 %	7 %	8 %	6 %	5 %	6 %	6 %	7 %
Sykehus og helsetjenester	-6 %	-1 %	-1 %	0 %	0 %	0 %	1 %	0 %	1 %

Ansatte fordelt på næring i Drammensregionen									
Næring	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Bygg og anlegg	3 920	4 278	4 190	4 463	4 831	4 781	5 002	5 009	5 269
Finans	693	704	623	697	749	726	741	757	661
Handel	7 727	8 449	8 125	8 381	9 080	8 804	9 031	9 060	8 577
Kraft	79	155	153	147	154	168	170	191	205
Annen industri	1 355	1 497	1 472	1 409	1 333	1 265	1 243	1 202	1 157
Kunnskap og teknologi	2 701	3 176	3 146	3 360	4 357	4 397	4 270	4 228	3 947
Offshore_maritim	1 542	1 527	1 527	1 599	1 667	1 596	1 577	1 575	1 657
Reiseliv	1 433	1 372	1 519	1 538	1 660	1 678	1 722	1 729	1 757
Resten av næringslivet	5 600	5 586	5 458	5 589	5 833	5 836	6 103	6 385	6 860
Sykehus og helsetjenester	2 786	3 797	3 735	3 887	6 015	7 300	7 616	7 842	7 692
Hele næringslivet	27 835	30 540	29 946	31 069	35 679	36 550	37 475	37 977	37 782

Vedlegg 4: Tabeller Hallingdal

Tabellene under viser økonomiske nøkkeltall som er brukt for å beskrive næringslivet i Hallingdal. Tallene er hentet fra Menons database. Tallene i tabellen «Verdiskaping fordelt på næring i Hallingdal» er oppgitt i tusen kroner.

Verdiskaping fordelt på næring i Hallingdal (i tusen kroner)									
Næring	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Bygg og anlegg	610 781	739 671	848 532	975 279	883 265	821 854	893 411	944 333	917 668
Finans	186 440	219 283	177 674	191 519	142 398	256 776	251 597	219 588	231 228
Handel	385 494	408 643	455 995	536 747	639 204	553 045	573 546	583 322	586 919
Kraft	816 060	697 326	764 870	899 464	1 070 533	1 033 264	1 315 689	1 141 292	1 013 651
Annen industri	117 174	169 087	193 365	255 392	205 061	195 292	193 916	193 411	222 704
Kunnskap og teknologi	233 722	264 614	275 827	289 404	284 502	219 652	304 553	321 662	252 635
Offshore_maritim	-7	150	52	23	1	-61	-46	7 057	10 770
Reiseliv	487 048	494 731	555 231	624 465	623 366	574 811	570 291	574 544	579 589
Resten av næringslivet	562 260	477 734	626 329	590 569	602 157	389 655	431 006	466 131	523 744
Sykehus og helsetjenester	111 417	121 295	130 441	133 253	141 645	165 835	161 584	157 055	169 120
Hele næringslivet	3 510 390	3 592 534	4 028 316	4 496 116	4 592 132	4 210 123	4 695 547	4 608 393	4 508 027

Lønnskostnader per ansatt fordelt på næring i Hallingdal									
Næring	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Bygg og anlegg	295 176	315 057	371 221	376 928	401 819	370 209	377 168	407 480	399 335
Finans	370 591	352 442	414 057	414 668	479 838	472 378	421 461	486 199	560 244
Handel	257 361	220 558	266 779	283 849	284 367	285 884	288 470	307 608	314 265
Kraft	465 641	411 540	444 293	510 072	552 411	598 550	481 489	701 429	761 178
Annen industri	266 021	295 145	355 506	393 901	418 565	400 855	404 083	423 971	448 067
Kunnskap og teknologi	346 002	312 662	383 833	408 374	442 709	444 725	433 995	462 984	482 627
Offshore_maritim							322 000	293 399	344 880
Reiseliv	235 462	269 028	292 135	347 926	391 235	362 768	320 502	405 917	390 228
Resten av næringslivet	336 358	265 475	336 192	372 571	399 887	376 067	364 147	412 414	424 939
Sykehus og helsetjenester	289 923	368 165	441 582	446 271	470 644	481 360	472 697	541 167	518 898
Hele næringslivet	2 862 535	2 810 070	3 305 597	3 554 561	3 841 476	3 792 795	3 886 012	4 442 569	4 644 659

Gjennomsnittlig driftsmargin i ulike næringer i Hallingdal									
Næring	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Bygg og anlegg	18 %	18 %	16 %	16 %	9 %	9 %	10 %	10 %	10 %
Finans	41 %	44 %	31 %	29 %	12 %	30 %	36 %	27 %	33 %
Handel	3 %	3 %	3 %	4 %	6 %	2 %	3 %	3 %	3 %
Kraft	45 %	41 %	39 %	45 %	46 %	43 %	43 %	45 %	45 %
Annen industri	5 %	7 %	6 %	10 %	3 %	5 %	4 %	3 %	5 %
Kunnskap og teknologi	25 %	22 %	21 %	19 %	14 %	8 %	18 %	17 %	8 %
Offshore_maritim	-8 %	-9 %	31 %	31 %	1 %	-38 %	-112 %	3 %	3 %
Reiseliv	6 %	3 %	4 %	5 %	4 %	2 %	2 %	0 %	0 %
Resten av næringslivet	13 %	14 %	14 %	11 %	10 %	1 %	6 %	3 %	3 %
Sykehus og helsetjenester	-4 %	0 %	0 %	-4 %	-1 %	4 %	7 %	2 %	3 %

Ansatte fordelt på næring i Hallingdal									
Næring	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Bygg og anlegg	973	1 136	1 134	1 306	1 364	1 358	1 371	1 379	1 410
Finans	170	201	187	198	192	196	189	191	175
Handel	1 073	1 358	1 269	1 318	1 415	1 485	1 469	1 456	1 455
Kraft	167	175	172	181	174	186	190	180	188
Annen industri	300	365	354	366	360	335	330	328	327
Kunnskap og teknologi	362	495	414	448	445	395	437	444	414
Offshore_maritim	-	-	-	-	-	-	1	23	30
Reiseliv	1 506	1 417	1 487	1 357	1 241	1 245	1 405	1 138	1 194
Resten av næringslivet	802	852	874	877	864	835	823	873	965
Sykehus og helsetjenester	369	296	269	290	279	302	285	266	294
Hele næringslivet	5 721	6 294	6 159	6 341	6 334	6 337	6 500	6 277	6 452

Vedlegg 5: Tabeller Kongsbergregionen

Tabellene under viser økonomiske nøkkeltall som er brukt for å beskrive næringslivet i Kongsbergregionen. Tallene er hentet fra Menons database. Tallene tabellen «Verdiskaping fordelt på næring i Kongsbergregionen» er oppgitt i tusen kroner.

Verdiskaping fordelt på næring i Kongsbergregionen (i tusen kroner)									
Næring	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Bygg og anlegg	553 156	655 245	695 912	880 898	923 026	910 431	946 940	1 008 116	1 017 116
Finans	188 098	189 623	193 849	223 947	130 765	232 240	250 264	234 452	258 274
Handel	601 470	605 223	673 081	772 716	723 756	681 669	742 292	762 689	760 593
Kraft	358 116	483 341	584 414	471 150	652 949	564 716	656 436	472 082	419 134
Annen industri	575 197	674 007	788 466	1 161 276	1 422 707	1 708 310	2 370 135	2 328 506	2 485 545
Kunnskap og teknologi	1 193 525	1 343 635	1 505 979	1 365 927	1 386 597	1 163 048	1 564 745	1 440 718	1 576 321
Offshore_maritim	1 500 107	1 512 876	2 037 292	2 511 196	2 987 055	3 876 537	3 766 902	4 111 287	4 441 373
Reiseliv	133 371	139 455	168 560	179 612	200 611	204 025	202 595	219 304	225 465
Resten av næringslivet	430 068	442 646	521 079	519 829	591 421	581 915	581 839	683 784	735 698
Sykehus og helsetjenester	295 906	336 590	356 518	384 170	473 334	527 616	519 170	573 089	604 570
Hele næringslivet	5 829 013	6 382 640	7 525 150	8 470 721	9 492 222	10 450 507	11 601 317	11 834 028	12 524 089

Lønnskostnader per ansatt fordelt på næring i Kongsbergregionen									
Næring	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Bygg og anlegg	309 458	296 696	349 790	365 176	399 025	398 638	409 998	435 221	420 836
Finans	617 199	508 226	532 535	600 060	482 169	657 833	612 815	723 354	753 039
Handel	261 678	228 179	270 740	283 103	290 911	283 782	268 775	276 000	287 060
Kraft	440 390	521 773	461 101	511 203	547 557	554 826	592 187	655 336	704 042
Annen industri	553 924	432 758	688 550	553 338	695 543	724 845	731 296	748 090	838 389
Kunnskap og teknologi	416 141	425 602	491 718	479 668	513 737	525 649	506 767	542 687	596 190
Offshore_maritim	656 688	496 243	706 269	770 138	771 681	893 869	875 186	892 847	881 504
Reiseliv	207 299	182 705	216 938	223 153	266 011	261 808	280 002	316 302	307 504
Resten av næringslivet	332 471	327 947	367 798	379 291	416 395	418 584	394 536	449 572	465 360
Sykehus og helsetjenester	296 994	334 861	379 795	422 721	434 871	437 748	406 720	493 086	483 593
Hele næringslivet	4 092 243	3 754 991	4 465 233	4 587 851	4 817 900	5 157 583	5 078 282	5 532 495	5 737 517

Gjennomsnittlig driftsmargin i ulike næringer i Kongsbergregionen									
Næring	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Bygg og anlegg	18 %	18 %	16 %	16 %	9 %	9 %	10 %	10 %	10 %
Finans	41 %	44 %	31 %	29 %	12 %	30 %	36 %	27 %	33 %
Handel	3 %	3 %	3 %	4 %	6 %	2 %	3 %	3 %	3 %
Kraft	45 %	41 %	39 %	45 %	46 %	43 %	43 %	45 %	45 %
Annen industri	5 %	7 %	6 %	10 %	3 %	5 %	4 %	3 %	5 %
Kunnskap og teknologi	25 %	22 %	21 %	19 %	14 %	8 %	18 %	17 %	8 %
Offshore_maritim	-8 %	-9 %	31 %	31 %	1 %	-38 %	-112 %	3 %	3 %
Reiseliv	6 %	3 %	4 %	5 %	4 %	2 %	2 %	0 %	0 %
Resten av næringslivet	13 %	14 %	14 %	11 %	10 %	1 %	6 %	3 %	3 %
Sykehus og helsetjenester	-4 %	0 %	0 %	-4 %	-1 %	4 %	7 %	2 %	3 %

Ansatte fordelt på næring i Kongsbergregionen									
Næring	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Bygg og anlegg	897	1 141	1 228	1 260	1 255	1 252	1 256	1 281	1 379
Finans	131	134	128	128	122	118	121	121	110
Handel	1 722	2 169	1 912	2 035	2 119	2 022	2 189	2 148	2 103
Kraft	171	115	115	110	116	127	123	114	118
Annen industri	1 143	1 301	1 023	1 302	1 515	1 624	1 742	1 947	1 886
Kunnskap og teknologi	1 878	1 994	1 999	1 965	2 118	1 893	1 992	2 122	2 128
Offshore_maritim	1 647	2 305	2 226	2 375	2 925	2 990	3 006	3 303	3 864
Reiseliv	478	607	615	657	620	628	601	539	569
Resten av næringslivet	965	1 053	1 098	1 090	1 122	1 134	1 165	1 196	1 232
Sykehus og helsetjenester	1 027	990	952	974	1 035	1 080	1 099	1 084	1 155
Hele næringslivet	10 058	11 808	11 294	11 896	12 946	12 868	13 294	13 855	14 544

Vedlegg 6: Tabeller Midt-Buskerud

Tabellene under viser økonomiske nøkkeltall som er brukt for å beskrive næringslivet i Midt-Buskerud. Tallene er hentet fra Menons database. Tallene tabellen «Verdiskaping fordelt på næring i Midt-Buskerud» er oppgitt i tusen kroner.

Verdiskaping fordelt på næring i Midt-Buskerud (i tusen kroner)									
Næring	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Bygg og anlegg	469 175	528 664	634 293	745 108	800 256	747 023	896 486	888 575	1 050 107
Finans	102 291	99 079	109 965	122 873	106 127	160 512	150 739	138 302	167 301
Handel	216 989	224 247	244 881	291 395	291 200	310 375	304 356	332 682	356 314
Kraft	162 818	92 094	137 981	119 510	167 362	190 753	252 657	65 090	49 966
Annen industri	190 700	197 081	236 339	306 480	307 975	238 185	209 245	193 098	178 138
Kunnskap og teknologi	204 185	211 510	282 893	291 719	329 282	305 857	337 244	385 850	431 483
Offshore_maritim	41 253	48 208	53 830	73 537	78 161	80 365	58 914	44 654	62 568
Reiseliv	68 613	62 640	65 170	65 625	77 695	108 622	122 754	133 362	155 561
Resten av næringslivet	236 821	223 119	243 856	318 053	295 594	292 071	318 863	340 596	424 857
Sykehus og helsetjenester	212 536	246 432	257 165	270 847	285 976	305 834	303 934	319 178	346 147
Hele næringslivet	1 905 382	1 933 074	2 266 373	2 605 146	2 739 629	2 739 597	2 955 193	2 841 388	3 222 442

Lønnskostnader per ansatt fordelt på næring i Midt-Buskerud									
Næring	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Bygg og anlegg	351 883	348 034	378 129	429 068	449 216	430 281	446 524	498 686	508 295
Finans	511 581	400 736	443 858	561 362	545 938	540 198	442 407	626 502	642 577
Handel	223 100	202 920	221 709	242 671	253 897	254 648	276 843	304 567	308 918
Kraft	383 781	385 461	376 731	437 259	445 625	473 290	376 224	380 985	455 134
Annen industri	281 261	343 874	379 199	392 141	404 136	374 086	388 324	470 065	444 428
Kunnskap og teknologi	389 414	358 130	422 942	440 970	463 327	454 007	468 186	497 913	495 005
Offshore_maritim	448 793	486 846	441 022	458 718	544 422	492 543	514 441	552 772	525 155
Reiseliv	185 906	259 573	183 150	300 135	282 407	404 987	315 918	265 144	325 154
Resten av næringslivet	228 940	297 294	307 546	352 178	376 025	391 571	386 829	417 492	418 799
Sykehus og helsetjenester	315 836	317 046	342 079	395 974	413 889	435 728	391 820	487 534	480 762
Hele næringslivet	3 320 495	3 399 914	3 496 366	4 010 475	4 178 883	4 251 341	4 007 516	4 501 660	4 604 227

Gjennomsnittlig driftsmargin i ulike næringer i Midt-Buskerud									
Næring	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Bygg og anlegg	11 %	11 %	12 %	10 %	8 %	5 %	6 %	8 %	8 %
Finans	42 %	43 %	45 %	42 %	37 %	54 %	55 %	37 %	46 %
Handel	4 %	4 %	4 %	5 %	3 %	4 %	3 %	3 %	3 %
Kraft	36 %	24 %	33 %	27 %	34 %	35 %	41 %	10 %	1 %
Annen industri	5 %	5 %	4 %	8 %	6 %	5 %	-1 %	-2 %	2 %
Kunnskap og teknologi	18 %	16 %	17 %	16 %	16 %	15 %	19 %	20 %	21 %
Offshore_maritim	0 %	4 %	6 %	9 %	7 %	11 %	-1 %	-8 %	0 %
Reiseliv	14 %	8 %	8 %	3 %	7 %	2 %	0 %	0 %	5 %
Resten av næringslivet	6 %	6 %	6 %	12 %	8 %	7 %	9 %	7 %	9 %
Sykehus og helsetjenester	0 %	2 %	3 %	-1 %	3 %	4 %	6 %	0 %	4 %

Ansatte fordelt på næring i Midt-Buskerud									
Næring	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Bygg og anlegg	765	867	919	988	1 089	1 157	1 253	1 268	1 292
Finans	74	92	90	89	85	86	89	89	89
Handel	662	766	774	803	846	861	840	815	851
Kraft	74	63	62	61	67	74	80	67	67
Annen industri	468	432	469	513	529	466	440	386	315
Kunnskap og teknologi	283	322	361	363	392	372	357	383	382
Offshore_maritim	85	78	92	103	102	108	107	92	110
Reiseliv	223	171	247	171	199	228	343	453	390
Resten av næringslivet	747	521	553	552	516	505	529	552	661
Sykehus og helsetjenester	643	720	695	666	633	634	677	631	656
Hele næringslivet	4 023	4 032	4 261	4 309	4 458	4 491	4 715	4 736	4 813

Vedlegg 7: Tabeller Ringeriksregionen

Tabellene under viser økonomiske nøkkeltall som er brukt for å beskrive næringslivet i Ringeriksregionen. Tallene er hentet fra Menons database. Tallene tabellen «Verdiskaping fordelt på næring i Ringeriksregionen» er oppgitt i tusen kroner.

Verdiskaping fordelt på næring i Ringeriksregionen (i tusen kroner)									
Næring	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Bygg og anlegg	719 071	722 571	925 121	1 041 480	962 416	968 618	1 046 463	940 687	1 343 438
Finans	217 507	222 439	217 786	258 777	265 407	302 651	484 558	342 666	420 974
Handel	695 009	800 849	861 665	990 911	1 095 344	985 390	1 033 304	1 037 755	1 072 419
Kraft	96 828	87 568	142 800	102 603	163 398	170 918	178 353	123 046	152 789
Annen industri	850 955	948 577	992 346	402 146	995 151	695 563	1 158 600	628 448	573 102
Kunnskap og teknologi	257 243	333 519	424 128	473 172	577 630	582 412	544 914	500 299	474 435
Offshore_maritim	17 164	17 632	19 537	23 656	36 194	24 243	28 151	30 231	29 282
Reiseliv	134 932	157 956	178 362	198 931	231 023	226 793	242 054	263 790	267 916
Resten av næringslivet	670 608	586 090	562 965	587 732	657 338	656 807	693 872	770 404	847 188
Sykehus og helsetjenester	409 732	478 371	521 839	552 909	692 497	700 041	611 192	648 853	740 802
Hele næringslivet	4 069 048	4 355 573	4 846 548	4 632 317	5 676 398	5 313 435	6 021 460	5 286 179	5 922 344

Lønnskostnader per ansatt fordelt på næring i Ringeriksregionen									
Næring	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Bygg og anlegg	322 982	309 994	341 601	384 670	393 142	378 017	389 475	387 284	458 013
Finans	488 081	439 823	503 973	526 312	793 754	671 561	534 333	676 601	698 654
Handel	250 268	240 957	274 009	304 759	317 736	325 279	320 569	341 958	353 086
Kraft	488 007	396 389	499 197	718 993	736 321	644 960	545 165	789 225	782 680
Annen industri	417 533	450 527	458 829	488 807	521 727	501 825	484 387	517 447	510 318
Kunnskap og teknologi	211 437	292 767	326 877	366 380	358 910	371 330	338 942	414 932	456 679
Offshore_maritim	275 603	256 425	336 342	361 769	346 239	369 256	390 170	364 417	433 813
Reiseliv	168 025	163 060	187 389	216 871	240 473	241 428	250 609	259 603	266 436
Resten av næringslivet	302 104	289 561	331 777	330 920	343 785	338 610	358 714	393 998	382 479
Sykehus og helsetjenester	303 233	331 954	404 643	415 217	437 902	433 482	391 011	454 496	473 433
Hele næringslivet	3 227 273	3 171 458	3 664 636	4 114 699	4 489 990	4 275 747	4 003 375	4 599 960	4 815 590

Gjennomsnittlig driftsmargin i ulike næringer i Ringeriksregionen									
Næring	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Bygg og anlegg	14 %	14 %	17 %	16 %	13 %	15 %	15 %	0 %	19 %
Finans	42 %	29 %	41 %	28 %	37 %	46 %	60 %	40 %	49 %
Handel	3 %	3 %	3 %	4 %	5 %	2 %	2 %	2 %	2 %
Kraft	16 %	13 %	24 %	15 %	24 %	24 %	25 %	15 %	16 %
Annen industri	3 %	1 %	3 %	11 %	9 %	-3 %	4 %	4 %	6 %
Kunnskap og teknologi	11 %	11 %	10 %	10 %	10 %	11 %	9 %	5 %	0 %
Offshore_maritim	18 %	15 %	11 %	13 %	19 %	10 %	10 %	5 %	1 %
Reiseliv	4 %	5 %	5 %	7 %	7 %	5 %	6 %	7 %	7 %
Resten av næringslivet	5 %	6 %	8 %	6 %	5 %	4 %	4 %	5 %	5 %
Sykehus og helsetjenester	-7 %	1 %	-1 %	-5 %	1 %	3 %	5 %	1 %	3 %

Vedlegg 8: Tabeller Vestviken

Tabellene under viser økonomiske nøkkeltall som er brukt for å beskrive næringslivet i Vestviken. Tallene er hentet fra Menons database. Tallene tabellen «Verdiskaping fordelt på næring i Vestviken» er oppgitt i tusen kroner.

Verdiskaping fordelt på næring i Vestviken (i tusen kroner)									
Næring	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Bygg og anlegg	867 230	934 420	1 167 606	1 435 880	1 505 234	1 587 457	1 733 262	1 835 474	1 915 526
Finans	77 390	89 309	105 892	117 138	78 834	124 857	121 649	138 399	140 723
Handel	1 910 672	2 191 376	2 172 875	2 423 421	2 549 359	2 457 868	2 738 353	2 870 280	3 232 682
Kraft	71 516	70 310	95 317	88 803	96 506	93 235	115 533	103 926	79 025
Annen industri	708 862	906 757	1 070 796	1 208 758	741 558	417 208	1 029 367	880 935	605 180
Kunnskap og teknologi	593 815	497 618	494 469	714 947	809 514	717 955	782 518	841 586	774 207
Offshore_maritim	589 090	502 269	679 360	928 780	900 390	749 231	725 388	846 372	976 830
Reiseliv	68 222	69 203	68 880	87 589	104 611	82 559	107 021	98 256	108 541
Resten av næringslivet	1 408 891	1 218 340	1 324 246	1 621 174	1 601 580	1 618 969	1 739 750	1 877 977	2 126 582
Sykehus og helsetjenester	403 784	357 367	426 758	464 768	573 519	589 555	583 559	667 803	775 411
Hele næringslivet	6 699 472	6 836 969	7 606 200	9 091 256	8 961 106	8 438 894	9 676 400	10 161 008	10 734 706

Lønnskostnader per ansatt fordelt på næring i Vestviken									
Næring	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Bygg og anlegg	345 992	340 308	382 832	407 996	423 929	433 457	474 915	440 803	457 520
Finans	572 764	597 533	766 442	898 568	777 394	819 208	685 324	766 137	797 388
Handel	318 154	300 507	334 331	357 823	386 132	383 775	370 062	390 374	420 375
Kraft	512 574	445 692	518 214	634 203	650 229	681 611	520 934	748 547	766 890
Annen industri	389 979	490 111	587 485	588 459	557 003	519 005	528 615	555 383	583 623
Kunnskap og teknologi	489 706	391 556	473 376	478 861	535 087	426 620	520 525	540 370	590 301
Offshore_maritim	429 827	454 788	584 960	649 974	649 305	715 602	675 970	696 122	730 441
Reiseliv	236 375	155 062	153 673	187 556	193 336	260 639	240 054	260 759	256 883
Resten av næringslivet	345 429	318 223	352 574	396 183	409 358	383 746	414 500	440 896	451 400
Sykehus og helsetjenester	364 025	321 294	364 729	380 824	414 390	419 778	391 872	441 264	466 506
Hele næringslivet	4 004 824	3 815 073	4 518 615	4 980 444	4 996 161	5 043 440	4 822 771	5 280 653	5 521 327

Gjennomsnittlig driftsmargin i ulike næringer i Vestviken									
Næring	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Bygg og anlegg	13 %	12 %	14 %	14 %	10 %	11 %	11 %	11 %	10 %
Finans	44 %	48 %	47 %	48 %	33 %	49 %	53 %	53 %	55 %
Handel	3 %	4 %	3 %	4 %	3 %	3 %	3 %	4 %	5 %
Kraft	8 %	8 %	9 %	10 %	9 %	7 %	10 %	9 %	6 %
Annen industri	4 %	3 %	3 %	5 %	1 %	-11 %	5 %	4 %	-5 %
Kunnskap og teknologi	7 %	9 %	8 %	8 %	9 %	10 %	7 %	11 %	8 %
Offshore_maritim	5 %	3 %	5 %	8 %	7 %	3 %	5 %	6 %	7 %
Reiseliv	2 %	3 %	0 %	-1 %	3 %	3 %	6 %	4 %	7 %
Resten av næringslivet	7 %	7 %	5 %	7 %	4 %	5 %	7 %	6 %	7 %
Sykehus og helsetjenester	-5 %	2 %	2 %	0 %	5 %	6 %	9 %	7 %	7 %

Ansatte fordelt på næring i Vestviken									
Næring	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Bygg og anlegg	1 476	1 602	1 675	1 931	2 225	2 284	2 317	2 539	2 699
Finans	39	51	49	48	47	46	47	48	48
Handel	3 945	4 638	4 479	4 504	4 679	4 663	4 988	4 850	4 858
Kraft	51	58	57	54	56	55	56	53	55
Annen industri	1 153	1 135	1 069	1 133	1 060	1 014	1 041	1 040	1 032
Kunnskap og teknologi	822	865	722	1 098	1 114	1 172	1 160	1 083	1 016
Offshore_maritim	759	893	879	913	921	857	854	912	985
Reiseliv	251	384	419	435	450	259	313	295	292
Resten av næringslivet	2 740	2 839	2 870	2 925	3 019	3 069	2 875	3 019	3 307
Sykehus og helsetjenester	1 084	1 004	1 059	1 147	1 195	1 196	1 225	1 300	1 412
Hele næringslivet	12 318	13 468	13 276	14 188	14 766	14 614	14 876	15 139	15 704